

JAKIN

SIADeco

BERTSOZALETASUNARI BURUZKO AZTERKETA.

TXEMA PRECIADO

ZERGATIK BERDE KATEGORIA ADIERAZTEKO
EUSKAL HITZ JATORRIK EZ?

JESUS ETXEZARRAGA
XABIER MENDIGUREN ELIZEGI
LONTXO OIHARTZABAL
KIKE AMONARRIZ
EGUNEN GURPILEAN

JON KORTAZAR

ORIXEREN LITERATUR TRADIZIOEZ.

87

MARTXOA-APIRILA 1995



JAKIN

87

MARTXOA-APIRILA 1995



Aldizkari hau ARCEko kidea da
(ARCE: Asociación de Revistas Culturales de España)



Gipuzkoako Foru Aldundia
Kultura eta Turismo Departamendua



Eusko Jaurlaritzako Kultura Sailak diruz lagundutako aldizkaria

AURKIBIDEA

Z	ENBAKI HONETAN	7
G	AI NAGUSIA	11
	BERTSOZALETASUNARI BURUZKO AZTERKETA	SIADeco
G	AIAK	77
	ZERGATIK BERDE KATEGORIA ADIERAZTEKO EUSKAL HITZ JATORRIK EZ?	TXEMA PRECIADO
E	GUNEN GURPILEAN	103
	JESUS ETXEZARRAGA XABIER MENDIGUREN ELIZEGI LONTXO OIHARTZABAL KIKE AMONARRIZ	
I	IBURUAK	127
	ORIXEREN LITERATUR TRADIZIOEZ	JON KORTAZAR
	IDAZKARITZA JASO DITUGU	139

© JAKIN

JAKINEKO IDAZLANEZ INON
BALIATZERAKOAN AIPA BEDI,
MESEDEZ, ITURRIA

JAKIN

ALDIZKARI IREKIA DA ETA EZ
DATOR NAHITAEZ IDAZLEEN
IRITZIEKIN BAT

ZUZENDARIA

JOAN MARI TORREALDAI

ERREDAKZIO-BATZORDEA

PAULO AGIRREBALTZATEGI - JOXE AZURMENDI - JOSEBA INTXAUSTI

IDAZKARITZA ETA ADMINISTRAZIOA

Tolosa Hiribidea, 103-1.C - 20009 Donostia - Tel. (943) 21 80 92 - Fax 21 82 07

1995eko PREZIOAK

BARRUAN	HARPIDEDUNA	EZ HARPIDEDUNA
Harpidetza	5.000 pta.	—
Ale arrunta	850 pta.	1.225 pta.
KANPOAN		
Harpidetza	5.500 pta. (235 FF)	—
Ale arrunta	925 pta. (40 FF)	1.400 pta. (60 FF)

SUMMARY

STUDY OF THE PUBLIC AFFECTION FOR «BERTSOS»

SIADECO

«Bertsolarism» or the improvisation of verse in the Basque language is nowadays a massive phenomenon. Assigned by the Association of Bertsolaris, the sociological study group «Siadeco» has carried out a wide survey on the public affection for bertsos. We now present a summary of this study.

WHY DOES NO WORD OF BASQUE ORIGIN EXIST TO DENOMINATE THE CATEGORY «GREEN»

TXEMA PRECIADO

The fact that no word exists to denominate the category «green» in the Basque language has caught the attention of many. In the opinion of Txema Preciado Saenz de Ocariz, this is neither an isolated nor such a noticeable case. The earliest names referring to colour in the Basque language do not refer merely to the chromatic category but rather that they also have other meanings linked to nature and beings.

NEWS TODAY

VARIOUS AUTHORS

This section gathers together cultural information focusing on the present from various areas and perspectives. This year we shall be closely following university, sociolinguistic and literary-related matters. This section draws on various specialists: Jesus Etxezarraga, journalist for ETB (Basque television), Xabier Mendiguren Elizegi, philologist and literary director, Lontxo Oihartzabal, psychologist and university professor, and Kike Amonarriz, sociolinguist.

THE LITERARY TRADITIONS OF ORIXE

JON KORTAZAR

Nikolas Ormaetxea, «Orixe» is one of the greatest modern writers. His work of poetry of the greatest magnitude, «Euskaldunak» is considered by some as being one of the pinnacles of Basque literature of all time. Jon Kortazar situates Orixe's definition of poetry within that classified under the literary criticism of the prewar (1930s).

ZENBAKI HONETAN

Eskuetan duzun hau bigarren aldiko 87. zenbakia da eta 1995eko bigarrena.

Gai nagusia bertsozaletasunazterketari eskaini diogu. Bertsolaritzari eta honen inguruneari *Jakinek* bere orriak eskaintzen dizkien lehen aldia ez da. Tradiziotxo egina dugu iada kultur gertakari zahar eta berri honen gainean.

Oraingo honetan, aipatu bezala, bertsozaletasuna da gai nagusia, bertsogintzaren kontsumoaren soziologia. Inkesta luze-zabal batean oinarritzen da *Siadeco*-ren azterketa hau. Laburpentxo eskaintzen dugu hemen. Honen aurretik bertsolaritza literatur fenomeno gisa aurkeztu genuen, gero bertsolariaren azterketa eskaini genuen, eta gaur hirugarren osagaia. Bertsozaletasunazterketarekin azterketa nagusien zirkulua biribildurik gelditzen dela ematen du.

Gaiak sailean Txema Preciado Saez de Ocariz-en lana dator, berde koloreari buruz. Ezaguna da kolore-hiztegi propio urria dugula euskaldunok. Eta harridura sortzen du berde kolorea

izendatzeko guk euskal hitz jatorrik ez izatea. Falta horren zergatiaz egiten diren galderei erantzun nahi die artikulu honek.

Egunen gurpilean sailean aurtengo lau idazleak datoz, lau gai-sail jakinen barruan hainbat eta hainbat gaurko gai jorratuz etorri ere.

Eta, azkenik, *Liburuak* sailean azken aldi honetan jaso ditugun liburuen zerendaren aurretik Jon Kortazar-en lana ematen dugu. Orixe eta bere idazlana gerraurreko literatur giroan eta kritikaren testuinguruan kokatzen du.

G AI NAGUSIA

SIADeco

BERTSOZALETASUNARI BURUZKO AZTERKETA

BERTSOZALETASUNARI BURUZKO AZTERKETA

SIADeco

Euskal Herriko Bertsolari Elkarteak bertsolaritzari buruz eginak izan diren ikerlanetaz gainera, «bertsozaletasunaren munduaren» berri jakin nahi izan du. Hau da, Euskal Herrian bertsoak entzutera biltzen den eta biltzen ez den jendeak zer-nolako bertsozaletasuna duen, alegia, bertsolaritzari buruz dituen iritzi, jarrera eta ebaluazioaren azterketa eginez. Horretarako, SIADeco Ikerketa Elkarteari bertsozaletasunari buruz ikerketa zabal bat egiteko eskatu dio.

Ikerlan honen helburua gaur egun Euskal Herrian bertsozaletasunak gertaera soziokultural bezala duen garrantzia aztertzea da. Horrek, ordea, abiapuntu bezala, bertsozaletasuna gertaera soziokultural bezala kontsideratzea eskatzen du.

Ez gara hasiko, beraz, guri ez dagokigun esparrutan sartuz, beste ikuspegi batzuetatik bertsolaritzari edota bertsozaletasunari egin dakizkiekeen azterketa edo jorrocketak egiten. Ez, alde batetik, hor daudelako bertsolariei buruz *Jakin* aldizkarian J.M. Torrealdaik egindako lan bikaina, eta beste aldetik, bertsolaritza beraren historiatik hasi eta ahozko literaturarekin duten zerikusia aztertuz Lekuona osaba-ilobak eta beste hainbatek egin dituzten lanak.

BERTSOZALETASUNA EUSKAL GIZARTEAREN BAITAN

Ikerketa bideratzerakoan jarraitu dugun kronologia alde batera utzirik, bertsozaletasunaren munduari zabaletik helduz hasi nahi izan dugu, eta adibidean (1992ko udazkenean) egin genuen inkesta orokorretik abiatzea iruditu zaigu egokiena.

Atal honetako erreferentzi puntua edo unibertsoa euskaldun jendea izan da eta euskaldun jendeak duen bertsozaletasuna izan da aztergai. Jakin nahi duguna, hain zuzen, zera da: ea euskaldun jendeak, bertsozale nahiz ez bertsozale, bertsolaritzarekiko zer-nolako iritzi, jarrera eta balorazioak egiten dituen.

Beste modu batera esanda, jakin nahi dena zera da: bertsozaletasunak zer-nolako tokia duen euskal gizartean. Hau da, garrantzia eta oihartzun handiko gertaera soziokultural bat da edota zaletuen multzo txiki batera mugatzen den gertaera besterik ez da.

Hori jakin ahal izateko Euskal Herrian zehar barreiaturik aurkitzen diren euskaldun guztiei galdetzea ezinezkoa denez, lagin edo mostra errepresentagarri bat diseinatu zen, eta ondoren, datu-bilketari ekin zitzaion.

METODOLOGIAZKO ARGIBIDEAK

— *Laginketa diseinuari dagokionean*

Euskal Herrian bizi den (Araba, Bizkaia, Gipuzkoa, Nafarroa, Lapurdi, Nafarroa Beherea eta Zuberoan) eta 15 eta 60 urte bitarteko adina duen biztanleria euskaldunari, «bertsolaritza» gaiaren inguruan egin zaion inkesta dela eta, ohar batzuk azalduko ditugu proposatutako laginketa-diseinuari buruz.

Honako aldagai hauek erabili dira:

1.- 1986ko Erroldan oinarrituriko Maila Soziolinguistikoa (MS). Beren burua euskalduntzat hartzen duten biztanleen portzentaiaren arabera, 4 kategoria egin dira (>% 75, % 50-75, % 25-49, <% 25). Bestalde, abiapuntuko 7 herrialdeak, 5 kategoriatan bildu ditugu: Hegoaldeko lauak banaka harturik eta Iparraldekoak batean bilduz.

Bi aldagai horien gurutzapenetik, 20 estratu lortuko ditugu (5 x 4).

2.- Hautatuak gertatu diren udalerrien (78) eta inkestatuak izan diren pertsonen kopurua (1.210) honako taulan agertzen diren bezala banatuak izan dira.

HERRIALDEAK	Udalerrien eta inkestatuen kopurua				Guztira
	% 75 <	% 50-74	% 25-49	% 25 >	
ARABA	1/10	- / -	- / -	3/30	4/40
BIZKAIA	6/70	6/90	6/80	4/130	22/370
GIPUZKOA	13/140	7/140	10/230	1/50	31/560
IPARRALDE	5/40	2/20	3/30	1/10	11/100
NAFARROA	4/40	2/30	- / -	4/70	10/140
GUZTIRA	29/300	17/280	19/340	13/290	78/1.210

Oharra: Lagina diseinatzerakoan EHU/UPVko Informatikako Fakultateko irakasle diren Pedro Larrañaga eta J.L. Jimenezen partaidetza aipatu eta eskertu gabe ez digu utzi nahi.

— Datuak biltzeko erabili den metodoa

Elkarriketak zein udalerritan eta udalerrri bakoitzean zenbat inkesta egin behar ziren erabaki ondoren, udalerrri bakoitzean datu-bilketa egiteko hautatu zen prozedura edo teknika «Ibilbide aleatorioena» izan zen.

Ibilbide aleatorioa egiterakoan inkestalariak eman beharreko urratsak eta kontuan izan beharreko irizpideak inkestalari bakoitzari ematen zitzaizkion.

EUSKALDUNEN ARTEAN BURUTURIKO INKESTAREN EMAITZA NAGUSIAK

Ikuspegi orokorra

Euskaldunen artean egindako inkestan lehenik azpimarratu beharreko gauza euskaldungoak azaltzen duen bertsozaletasun-maila da. Zaletasun hori hiru mailatan sailka dai-tekeela esan behar da:

— Euskaldungoaren baitan minoria adierazgarria da (% 15) oso bertsozale agertzen dena.

— Beste bi heren eskas nahiko bertsozale (% 35,2) edo bertsozale moderatu bezala definitzen da (% 28,1). Hau da, bertsozale bai baina ez amorratuak eta bertsoak bere garai eta neurrian gustatzen zaizkiela diotenak dira.

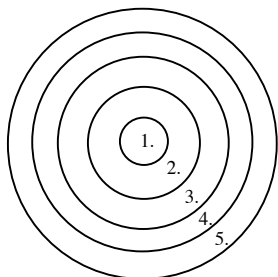
— Azkenik, beste bostetik bat pasatxok, bertsozale ez dela dio (% 21,6). Bertsolaritzarekiko jarrera kritikoa dute edo ez dute oso edo batere gustoko.

Bertsozaleek beren jarrera arrazoitzerakoan argumentu hauek erabiltzen dituzte: «bertsoak egiteko doia mirezgarria iruditzen zait», «ondo pasatzen dut», «sortzen den giroa gogoko dut», «gustatu egiten zait» eta «gaiak nola jorratzen dituzten ikustea gustatzen zait».

Bertsolaritza gustoko ez dutenek aldiz erabiltzen dituzten argumentuak dira: «paso egiten dut, ez zait interesatzen», «ez zait batere gustatzen» eta «aspergarria iruditzen zait».

Bildutako informazio honek bi gauza adierazten dizkigu:

- 1.- Bertsolaritzaren berri ez dakien euskaldun gutxi dagoela
- 2.- Bertsozaletasuna, gertaera mailakatua edo zirkulu kontzentrikoak bezala funtzionatzen duen zerbait dela.



1. Bertsozale amorratuak
2. Bertsoak bere garai eta neurrian gustokoak dituzten bertsozaleak
3. Indiferenteak
4. Euskaldun kritiko edo ezkorrak
5. Ez-euskaldunak - erdaldunak

Lehendabiziko puntuari dagokionez esan daiteke, beraz, bertsolaritza, gaur egun eta Euskal Herri osoan barreiaturik aurkitzen diren euskaldunei, gertaera ezagun bat egiten zaiela. Ezaguna izatea (notorioa izatea) behintzat lortu duela. Horrek ez du esan nahi lurralde guztietan era eta maila berean ezagutua denik edota lurralde batzuetan, agian, bertsolaritza gutxi edo oso gutxi ezagutua ez denik. Oro har, ordea, esan daiteke euskaldun jendearentzat bertsolaritza gertakari kultural ezaguna dela. Euskaldunek bertsolaritzaren berri badutela alegia.

Bestetik, eta bigarren puntuari dagokionez, esan daiteke bertsolaritza ezagutzea eta bertsozale izatea gauza desberdinak direla garbi agertzen da jendeak bere burua zenbateraino bertsozale ikusten duen galderari emandako erantzunetan. Mailaketa garbia da, oso bertsozale direla esaten dutenetatik hasi eta ez direla batere bertsozale esaten dutenetaraino, tartean direlarik bertsozale bai baina ez amorratuak edo bertsozale bai baina bere garai eta neurrian izatekotan edota bertsolaritzarekiko jarrera kritikoa dutenak eta bertsoak oso gustoko ez dituztenak. Mailaketa horrek eskailera batena baino zirkulu kontzentrikoen antza handiagoa duela esan daiteke.

Zirkulu horien erdigunean oso bertsozale direnak aurkituko lirake eta inguruz inguru bertsozaletasun gutxiago dutenak kokatuko lirake, azken zirkuluan edo periferian, bertsozale ez direnak aurkituko lirakekeelarik.

Arestian aipatu dugun bezala, euskaldun jendea hiru zirkulu nagusitan bana daitekeela uste dugu: alde batetik bertsozale berroak, beste aldetik bertsozale moderatuak eta azkenik bertsozaritzarekiko kritikoak eta bertsozale ez direnak.

Sailkapen hau gutxi edo asko isladatzen da galdekizunari emandako erantzunetan zehar.

Ikuspegi zehaztua

Euskaldunen artean egindako inkestan jasotako datuen arabera, erantzunak aztertzeke orduan, hiru aldagai izan ditugu bereziki kontuan: adin-talde edo belaunaldiena, mota desberdinetako bertsozaleena eta herrialdeena. Hiru aldagai horiek elkarren artean guttiz korapilatuak aurkitzen direla esan behar da. Izan ere, edozein ikuspegitatik begiratzen jartzen bagara, beti aurkituko dugu beste aldagaiekiko zerikusia.

Adibide gisara belaunaldiak erreferentzizat hartzen baditugu honako ezaugarriak nabari dira:

Belaunaldi gazteenari (15-34 urte) dagokionean esan daiteke

— Bertsozaleenak Bizkaian eta Gipuzkoan agertzen direla, zerbait gutxiago Araban. Nafarroan azken urteotan bertsozaritzaren mundura hurbiltzen hasia dirudiela. Iparraldean aldiz, bertsozaritzatik urrun jarraitzen duela.

— Belaunaldi honen baitan ematen da aldi berean jarrera kritikoena ere, eta bertsozaritzaren aurka daudenen proportziorik altuena.

— Belaunaldi honetakoak gehienbat bertso-jaialdietara eta maila apalagoan txapelketetara hurbiltzen dira.

— Bertsozaintzan partaidetza aktiboagoa izan dute beste belaunaldietakoek baino. Bertso-eskoletan ere gehien eurak ibili dira.

— Bertsozaritzarekiko iritzi eta jarreari dagokienean, iritzi garbiak dituzte zenbait puntutaz (telebistak egin dion mesedea, gazteei egin beharreko lekua, txapelketak antolatzearen egokitasuna, bertsozaritza ez dela esparru kultural zaharkitua, e.a.).

— Jende hau bertso-saiotara ongi pasatzera ezezik euskal giroaren eta lagunarte berezi baten bila ere hurbiltzen da.

— Esan beharrik ez dago belaunaldi honekiko ardura berezia izan behar dela, indarrean dagoen herrialdeetako eskualdeetan indarrean mantentzeko eta ahuldurik edo inoiz indarrean egon ez den lekuetan indartzeko.

Helduen (35-54 urte) belaunaldiari buruz esan daiteke

— Belaunaldi hau dela herrialde gehienetan, Arabakoan salbu, bertsolaritzaren oinarririk sendoena. Horrek ez du esan nahi eurak direnik bertsozaleenak. Ez, egon daitezke eta badaude bertsozaleagoak, baina bertsozale moderatu eta jarraitzaile leial bezala nagusi agertzen dira.

— Bertso-saiotara proportziorik handienez hurbiltzen dira, ez bakarrik jaialdietara eta txapelketetara baizik eta baita plaza libreko eta lagunarteko saioetara ere.

— Bertso-gintzan partaidetza aktiboa handia ez bada ere tradizio handiko herrialdeetan partaidetza hori nabari da (lagunarteko bertso-saiotan, bertsoen bat osatzean, buruz ikastean).

— Iritzi eta jarrerei dagokienez, bertsozale moderatu bezala agertu arren, zenbait puntutan iritzi indartsuena ematen dute (telebistan agertzeak mesede egin diola, txapelketak antolatzeari ongi derizkiola, bertsolari batzuk gehiegi agertzen direla eta besteak gutxiegi, e.a.)

— Ez dute onartzen bestalde, bertsolaritza zaharkitua dagoen esparru kultural bat denik, ezta bertso-saio gehiegi antolatzen direnik ere.

— Lehengo bertsolaritzarekiko hobekuntza teknikoak eta orain lortu duen ospea eta prestigioa aitortzen dituzte.

— Bertso-saiotara hurbiltzen denean jende hau ongi pasatzen eta euskal giroaren bila joaten da.

Jakina da belaunaldi hau izan dela bertsolaritzaren iraupena eta indarberritzea bideratu duena. Gero, azken urteotan etorri dira gazteak eta jauzi handi bat eginarazi diote bertsolaritzari. Aurreko lanak ordea, belaunaldi honi zor zaizkio.

Adinekoen (55> urte) belaunaldiari buruz esan daiteke

— Belaunaldi hau dela guztien artean bertsozaleena. Herrialde guztietan beraiek dute belaunaldien arteko oso bertsozaleen proportziorik altuena.

— Hauek dira bertso-saioen jarraitzaileak leialenak, ez behar bada bertso-jaialdietan eta txapelketetan baina bai lagunartekoetan eta irratiz eta telebistaz egiten diren emanaldietan. Herrialde batzuetatik besteetara asko aldatzen bada ere, bertso-solaritza gehien errotua dagoen Bizkaia, Gipuzkoa eta Nafarroako zenbait eskualdetan indar handiz irautea belaunaldi honi zor zaio.

— Belaunaldi hau bertso-gintzan gutxi aritu da, bertso-entzulea gehiago da bertso-egilea baino. Halere, buruz bertsoak ikasten edo bakarren bat osatzen saiatu izan da.

— Iritzi eta jarre rei dagokienean garbi ikusten dute bertso-laritzak inoiz izan duen baino ospe handiagoa duela, telebistan agertzeak mesede egin diola, bertso-saietatik oso gustora ateratzen dela. Ez du ordea, hain garbi ikusten gazteei leku gehiago egin behar zaienik, ezta batzuk gehiegi eta besteak gutxiegi agertzen direnik.

— Bertso-saietara joaten direnean bertsoak entzunez gozatzeko, ongi pasatzeko izaten da, lagunarte giro berezian denean batez ere.

Belaunaldi honen ezaugarriak herrialdeka ezezik eskualdeka ere desberdinak direla aitortu behar izan arren, esan behar da badagoela guztien artean amankomuna den jarrerarik eta baloriorik gaur egungo bertso-laritzari buruz iritziak ematerakoan.

Ikuspegi zehaztuen gogoeta hauen laburbilketa bat egitekotan esan behar litzateke (aztertu ditugun hiru aldagai hauek beti ere kontuan hartu beharrekoak direlako) bertsozaletasunari buruzko tipologia zehatz baten premia azpimarratzeko balio duela.

Izan ere, garbi dago bertsozaletasunaren inguruan inolako egitasmorik ezin daitekeela era egokian bideratu bertsozaleen talde edo multzo desberdinei bakoitzari dagokion mezua berezia zuzendu gabe.

Bertsozale beroa denari mezu berezi bat zuzendu behar zaion bezala, beste horrenbeste egin behar da bertsozale moderatuarekin eta jarrera kritikoa edo ezkorra duenarekin. Lehenbizikoak sendotzeko eta azkenak neutralizatu eta jarrera baikorretara hurbilarazteko. Bestela, bertsozaletasuna bere baitan, nora ezean gelditzeko arriskua legoke.

BERTSO-SAIOETARA HURBILTZEN DIREN BERTSOZALEAK

Bertsolari txapelketetako ikus-entzulegoa		
<i>Herraldekako txapelketetako bertso-saioen ingurukoak</i>		
Txapelketa	Data	Ikus-entzule kop.
Gipuzkoan	1991	22.225 -22.400
Nafarroa-Iparraldean	1992	1.545
Bizkaia-Araban	1992	5.254
Txapelketa Nagusian	1993	19.500

Orokorrean esan daiteke, txapelketa hauetarako egin diren bertso-saioen antolaketa beste goi-mailako edozein ekintza kulturalaren parekoa izan dela, bai aurrez egin diren prestaketa-lanetan (lekuak izendatzeko irizpideak finkatzea, gai-jartzaileak hautatzea, gaiak prestatzea, iragarkiak eta publizitatea garai eta era egokietan bideratzea, e.a.), baita bertso-saioa ospatzeko momentuan egin direnetan ere (lekuaren egokitasuna, entzulegoaren erosotasuna, megafoniaren kalitatea, aurkezleen prestaketa eta duintasuna, e.a.)

Baina bertso-saioen antolakuntzaren inguruan bada, Nafarroan, han-hemenka zenbait jendeak aipatzen duen beste arazo bat ere. Bertso-saioak gaur egun antolatzen diren bezala antolatzea Gipuzkoako herrialdean eta proportzio apalagoan Araba-Bizkaian sortu eta indar hartu duen era edo antolaketa-ere du bat izan nahi eta ezina besterik ez dela. Eredu horrek ez du zeri-ikusirik garai batean Euskal Herriko herrietan egiten ziren

bertso-saioekin eta, Nafarroari dagokionean batez ere, bertako kutsua galdu eta kanpotik, bereziki Gipuzkoatik, ezarria izan den eredia jarraitzera bultzatua izan da. Eta horrek ohizko bertsozaleentzat ez du erakargarritasunik. Bertso-saioek garai bateko freskotasuna berreskuratzea nahi baldin bada, bertso-laritzari bere bide naturaletik joaten utzi behar zaio. Eta ez beste esparru kulturaletatik kopiatutako ereduak ezarri.

Esan beharrik ez dago ikuspuntu hau ez dutela Nafarroan bertso-laritzaren inguruan mugitzen diren guztiak onartzen. Bada bestela pentsatzen duenik ere, hau da, bertso-laritzak gaur egun hartu duen bidea, Nafarroan bezala beste herrialdeetan, bertso-laritzak bizirik irauteko bide bakarra dela. Izan ere, bertso-laritzak gertaera kulturala baldin bada, gaur egun gertaera kulturalak doazen bidetik joan beharra dauka, bestela ezingo baita bizi.

Baina bestetik, eta orain berriro 3 txapelketetara gatoz, bertso-laritzak gehiegi antolatzearen arriskuaz zenbait ohar egin nahi dugu. Bertso-laritzak azken urteotan jarduera informala edo normalizatu gabekoa izatetik jarduera guztiz formalizatu eta egituratua izatera aldaketa sakona egin du.

Garai batean, bertso-laritzak jarduera espontaneo eta eguneroko biziari lotua zen. Hortik zetorkion agian freskotasunaren eta biziaren indarra. Baina ez zuen inolako azpiegiturarik, ez antolakuntza aldetik ez erakunde aldetik.

Gaur egun bertso-laritzak asko egituratu da. Ez bakarrik bertso-saio eta jaialdietako antolakuntzan, baizik eta bereziki bertso-laritzaren inguruan sortu den egituraketa osoan. Egituraketa horren lekuko hor daude Bertso-larien Elkarteak, hor bertso-lari-eskolak, hor Bertso-lari Txapelketako antolakuntzak, hor telebista-saioak, hor aldizkariak, liburuak, e.a.

Jakina da bestalde, egituraketa guztiak berekin daraman arriskua: berez dinamikoa den errealitatea fosil bihurtzekoa, alegia. Egituraketa eta espontaneitatea elkarrekin uztartzea ez baita erraza gertatzen. Tartean burokrazia, profesionalizazioa, e.a. sartzen direnean.

Horregatik, etorkizunari begira, bertso-laritzak daukan apusturik gogorrenetakoa hauxe izango litzateke: bertso-laritzak

behar duen egituraketa minimoa, berezkoa duen eta inolaz ere galdu behar ez duen bizitasun eta dinamikarekin uztartzeko bideak aurkitzea.

Hiru txapelketa hauetako entzulegoari buruz orain arte aipatutakoak laburbilduz esan daiteke:

— Txapelketa hauetan parte hartu duen bertsozalearen sos-laia ez da bertsolaritzari tradizionalki atxiki zaiona: Gaur egun bertsozaleen artean eta proportzio esanguratsuan aurki ditzahegu: emakumeak, gazteak, ikasketak egin dituen jendea, ikasleak, e.a.

— Ehuneko handi bat txapelketako bertso-saioen jarraitzaile leiala bezala agertzen da, baita Hitzetik Hortzera programaren ikusle fidela ere. Bertso-saioak irratiz jarraitzen dituztenak edo bertsolaritzari buruz idazten dena irakurtzeko ohitura dutenak aldiz gutxiago dira.

— Orokorrean jendea etxean txikitari edo heldutasunean zaletu bada ere, agertzen da eskola-giroan zaletu zen talde bat ere.

— Ez dago lagunartean bertsotan jarduteko ohitura handirik orokorrean, baina aldiz, gehiengo bat saiari da noizbait bertso bat osatzen edo buruz ikasten.

— Ikusle gehienak bertsozale kontsideratzen badira ere, beraien burua oso bertsozaleatzen dutenak ez dira inoiz % 33ra iristen; gainerakoak bertsozale moderatuak kontsidera ditzahegu. Orokorrean txapelketako ikus-entzule hauek saioan ongi pasatzea (farre egitea) edo euskal giroa bilatzen dute.

— Bertsolaritzarekiko iritzi eta jarrerak erabat baikorrak dira, bertsozaleen artean zabaldurik dagoen irudi soziala guztiz baikorra eta prestigioz bete delarik.

Garbi geratzen da beraz bertsolaritzak onarpen sozial bat lortu duela. Errealitate hori hor dago. Gainera gaur egun beste edozein ekintza soziokulturalek baino indar gehiago agertzen du.

Atal honen azken zatian inkestatuei galdetzen zitzaizen bertso-saioetara joatearen arrazoiaz, motibazioaz. Erantzunak nahiko sakabanatuak suertatu dira: Laurden batek, «farre egitera,

ongi pasatzera» doala erantzuten du, baina nahiko esanguratsua dira ere «euskal giroaren bila», «bertso-saio serioak eta sakonak entzutera» edo «bertsolari hoberenak lehian elkarren aurka ikustera» joan direla diotenak.

1993ko Txapelketa Nagusiaren ingurukoak

Orain arte ikusi dugunez, sexu, adin, ikasketa-maila eta lanbide-egoera desberdinetako jendea hurbildu da bertso-saio hauetara. Baina badago denak elkartzen dituen aldagaia: den-denak euskaldunak dira. Gainera, ia denak (10 entzuleatik 9), euskaldunzaharrak. Eta erdia baino gehiago (10etik 6), euskaldunzahar alfabetatuak.

Herrialdeari dagokionez, hamar entzuleatik 6 gipuzkoarrak dira, eta 2-3 bizkaitarrak. Oso entzule gutxi hurbildu da Nafarroa, Iparraldea edo Arabatik.

Ondorioz esan, ezaugarri hauek bertsozalearen soslaiak azken urte hauetan jasan duen aldaketa argi eta garbi erakusten digutela. Izan ere, gaur egungo bertsozaleak ez du zeri-kusirik orain dela urte batzuetako bertsozalearekin. Garai bateko bertsozalea gizonezkoa, edadekoa, ikasketarik gabekoa omen zen. Aldiz, gaur egun bertsozaleen artean, era eta ezaugarri guztietako euskaldunak aurki ditzakegu: gizon eta emakumeak, gazte, heldu eta zaharrak, ikasketadun jendea eta ikasketarik gabekoa, herritarra eta hiritarra, e.a.

- Txapelketa nagusiaren inguruko galderak

Txapelketa Nagusi honetarako prestatu zen galdekizunean, Txapelketa Nagusiaren inguruko zenbait galdera planteatu ziren. Gai hauek, Txapelketaren antolaketari eta funtzionamenduari buruzkoak ziren batik bat. Galderak eta beraiei emandako erantzunak aztertu baino lehen, esan behar da inkestatuen gehiengo handi bat Txapelketa Nagusiak antolatzearen alde agertzen dela, eta orokorrean, gainera, azken Txapelketa honek izan dituen ezaugarriak errepikatuz.

Honela, aurten erabili den antolakuntza-sistemarekin nahiko adostasun dago, eta gehiengo handi bat antolatzaileek egiten duten lanarekin ados agertu da.

Azken urte honetan bezala, Txapelketa Nagusia lau urtez behin antolatzea iruditzen zaie egokiena, eta aurten bezala ere goiz eta arratsaldeko saioetan.

Erabilitako gaiet buruz, iritzi positiboa du gehiengoak, eta gauza bera bertsolariei egin-arazten zaizkien ariketetaz.

Epai-sistemaz esan, multzo handi batek ez duela erabiltzen den epai-sistema ezagutzen, nahiz eta orokorran beraien erabakiekin ados agertzen direla adierazi.

1992. urtean buruturiko mota desberdinetako bertso-saioetako ikus-entzuleak

Mota desberdinetako bertso-saioak aztertzeak era desberdinetako dinamikak deskubritzera eramane gaitu.

Izan ere, mota bakoitzeko bertso-saioek bere dinamika propioa dute: Plaza librekoek berea dute, Jaialdiekoek eta Lagunartekoek berea duten bezala.

Azterketan zehar ikusi ahal izan dugunez 1992ko urtean honako joerak azaldu dira:

— Plaza libreko bertso-saioak, ugarietak izatetik bertso-jaialdien pareko izatera etorri dira. Hori ez da izan ordea, plaza libreko bertso-saioak gutxitu direlako, bestelako bertso-saioak ugariu direlako baizik.

— Jaialdieko bertso-saioak izan ere, azken urteotan izan duten gorakada dela eta, erakarmen handiena duten bertso-saio bihurtu dira. Batez ere entzuleen kopuruaren aldetik jaialdi hauek dira jenderik gehien biltzen dutenak, eta diferentzia handiz gainera beste bertso-saioekiko.

— Lagunarteko edo bazkal/afal giroko bertso-saioak garai batean urriak izatetik ugaritzeko joera nabarmena hartu dutela agertzen da, batez ere zenbait gunetan.

Jaialdi-mota bakoitzak bere indarrak eta ahuleziak dituela esan beharrik ez dago. Kontua da mota bakoitzeko bertso-saioari nola atera etekinik handiena bere baliabide edo potentzialitateak erabiliz eta nola konpentsatu dituen eskasiak.

Inoiz ez da izan Euskal Herrian, urte batean zehar, azken urte hauetan izan den hainbat bertso-saio, eta bertso-saioetan hainbeste jende. Adibide bat hartzearen bertsolari-elkartean bildutako datuen arabera, 1992. urtean 715 bertso-saio burutu ziren Euskal Herrian zehar, 250.000-300.000 ikus-entzule inguru erakarri zituztenak.

Herrialdea	Jaialdiak	Plaza librekoak	Bertso afariak	Txapelketak	Sari ketak	Hitzaldiak	Gainerakoak	GUZTIRA
SAIOAK:								
Gipuzkoa	150	118	99	5	6	9	22	409
Bizkaia	48	46	26	13	-	1	14	148
Nafarroa	20	55	41	8	-	2	4	130
Araba	3	6	3	2	2	1	-	17
Iparaldea	4	-	3	1	-	-	3	11
Guztira	225	225	172	29	8	13	43	715

ENTZULEAK 112.500 67.500 13.760 14.500 50.000 258.260

Azter ditzagun banan-banan mota desberdinetako bertso-saioak:

a) Jaialdietako bertso-saioak

Azkenaldi honetan bertso-saio hauek lortu dute erakarmen eta arrakastarik handiena. Bertan biltzen da publikorik ugariena eta baita heterogenoena ere, bai adin-taldeei dagokionean, baita ikasketa-maila, euskararen ezagupen eta beste hainbat aldagaien aldetik ere. Arrakasta eta erakarmen hori zeri zor zaion aztertzerakoan garbi azaltzen da, besteak beste, antolakuntza aldetik eman zaion tratamenduak zerikusia izan duela arrakasta horretan. Izan ere, antolamenduari dagokionean, beste edozein jaialdi edo jarduera kulturalen pareko

maila lortu du. Bestalde, bertsolarien belaunaldi berriak gazte jendea biltzeko agertu duen gaitasunak bihurtu ditu jaialdi hauek gazte euskaldunen topaleku, zenbait kasutan bertsozaletasunarekin zerikusi handirik ez duen gazte jendea barne.

b) Plaza libreko bertso-saioak

Mota honetako bertso-saioei planteatzen zaien arazo nagusia zera da: Indarra galtzen ari den bertso-saio mota bat izatea, eta zenbait kasutan, antolakuntza aldetik edo bertsoak kantatzeko eta entzuteko behar diren baldintzen aldetik ez direla egokienak izaten.

c) Lagunarteko eta bazkal edo afal-giroko bertso-saioak

Duela urte batzuk arte, aspaldiko sagardotegietako bertso-saioak gastatu zirenetik, lagunarteko edo bazkal eta afal-giroko bertso-saioak indar gutxikoak bihurtu ziren. Azken-aldi honetan ordea, batez ere gune jakin batzuetan, indar hartzen hasi dira.

Esan behar da ordea, indar hartze hori ez dela homoginoa, eta tokian tokiko motibazio eta helburu desberdinak eragiten dutela.

Bizpahiru motakoak bereiz daitezke:

1.- Ohizkoenak, bertsozaletasun handia dagoen guneetan ematen dira, eta horrelako bertso-saioetara biltzen direnak bertsozale sutsuenak eta jarraitzaile leialenak izan ohi dira. Horrelakoak dira Gipuzkoako eta Bizkaiko zenbait herri bertsozaletako elkarteetan antolatzen direnak.

2.- Euskal gune izan arren bertsozaletasun aldetik oso berea ez dena eta bertso-afariak eta antzekoak inizatiba partikular eta kutsu komertzial batekin antolatzen direnak. Nafarroako Baztan-Bidasoa eta Bortzirietan zenbait taberna edo jatetxetan antolatzen hasi direnak bezalakoak.

3.- Erdal guneetan geroz eta gehiago antolatzen hasi diren bertso-saioak mota honetakoak dira. Joera honen zergatia ulertzen nahiko erraza gertatzen da kontuan hartzen bada gune guttiz erdaldunetan plaza libreko saio bat edo bertso-jaialdi bat antolatzea zaila gertatzen dela. Horretarako giroa ezezik masa kri-

tikoa deituriko jende-kopuru minimorik ez dagoelako. Eta errazagoa da bertsozale-multzo bat elkarte batean bertsoak entzuteko biltzea. Hori gertatzen da Bizkaiko Nerbioi ezkerraldeko hirietan (Barakaldo, Sestao, Portugaleta eta Santurtzi) edo Arabako hiri nagusietan (Gasteiz, Laudio, Amurrio e.a.) ezezik Gipuzkoako hiri erdaldunduetan ere (Irun, Errenteria, Lasarte-Oria..).

Kasu guztietan ematen dena zera da: geroz eta ugariagoak dira horrelako bertso-saioak gune batzuetan eta besteetan. Eta zenbait bertsozalek lagunarteko edo bazkal edo afal-giroko bertso-saio batera joan eta hiruzpalau orduko saioa entzuten egotea gogokoagoa duela bestelako bertso-saioetara joatea baino.

BERTSOLARITZARI BURUZKO ZENBAIT DISKURTSOREN ANALISIA

Txosten honen helburua ez zen iritziak kuantifikatzea, portzentaietara itzultzea, baizik eta iritzi horien interpretazioetan sakontzea. Horixe da, hain zuzen, bertsozaletasunaren inguruan antolatu ziren 6 eztabaida-taldeetan egin nahi izan zena: bertsolaritzaz eta bertsozaletasunaz iritzi eta ikuspegi desberdineko planteamenduak jaso. Orain, bertan eskainitako ondorioak aurkeztuko ditugu.

Protagonisten bidez egindako hurbilpen kualitatiboari dagozkion ondorioak

- Gaiaren konplexutasuna

Aurreko txostenetan zehar argi geratuko zela pentsatzen badugu ere, ondorio hauetan azpimarratu nahi dugu bertsolaritzaren eta bertsozaletasunaren konplexutasuna. Izan ere, bertsolari, bertsozale eta teknikariek hamaika ikuspuntu desberdin dute gaiaren inguruan; hamaika motibazio, interes eta gusto desberdin. Hau dela eta, oso zaila da gaiaren osotasuna edo, bisio orokor bat eskaintzea.

- Egoeraren ezegonkortasuna

Ikuspuntu desberdin guzti hauek, neurri batean behintzat, azken urteotan bertsozaletasunak jasan dituen aldaketekin erlazionatuta daude. Bertso-jardueraren zabalitzeak eta bertsozaleen masifikazioak eta ugaritzeak oraindik finkatu gabe dauden

aldaketak eragin dituzte bertsolaritzan, eta aldaketa sakoneko prozesu guztietan bezala egoera ezegonkorra eta finkatu gabea da.

Alderdi honetatik azpimarra daiteke beraz bertsolaritza eta bertsozaletasuna oraindik asentatu, finkatu ez den prozesu batean daudela. Oso garrantzitsuak izan daitezke beraz epe motz batera jarduerari buruz hartuko diren erabakiak, bertsolaritza eta bertsozaletasunaren bilakaera zentzu batera ala bestera orienta dezaketelako. Izan ere horrelako egoeretan fisurak, hausturak gertatzeko arriskua aniztu egiten da.

- Bertsolaritzaren abiadura azkarra, zurrunbiloa

Azken urteotako ezaugarri nabarmenetako bat bertsolaritzaren dinamikaren azkartzea izan da. Talde hauetan esan denaren arabera, bertsolaritzaren dinamikaz hitz egin ordez, bertsolaritzaren zurrunbiloaz hitz egin beharko litzateke. Honek, hemen aipatu den «erretzearen» arriskua dakar: bertsolariak, gaiak, irtenaldiak, bertsozaleak «erretzearena» alegia.

Bertso on gehienak, adibidez, kantatu orduko Euskal Herriko beste puntan ezagutzen dira, eta beraz ezin daiteke irtenaldia berrirerabili; bertsolari bat plazatan hasi orduko geratu gabe dabil batetik bestera; txapelketak sortzen duen dinamika konpetitiboa oso nekagarria, eta maila batean frustrantea suerta daiteke bertsolarientzat, zenbaitek aurkeztu nahi ez duelarik, e.a.

Nolabait esan daiteke gaur egungo bertsolaritza oraindik oso ongi nora doan ez dakigun abiadura azkarreko trenan dela.

- Diskurtso esanguratsuenak

Hemen bildutako taldetako partaideek motibazio, interes eta gusto desberdinak azaldu dituzte bertsolaritzarekiko, txostenean zehar ikusi dugun bezala. Bertsolaritzaren kontzepzioak irudi desberdinak zituzten batzuek eta besteek; eta beraien interesa sortzen zuten gaiak ere desberdinak ziren. Honengatik, laburki bada ere, talde hauetan bertsolaritzarekiko agertu diren diskurtso nagusienak azaldu nahi genituzke.

Orokorrean, diskurtso batek ez du zertan bat etorri beharrik talde oso batekin, baina gure kasuan nahiko ados datoz.

- a) Bertsolaritza, euskara eta herriaren zerbitzura

Txostenean zehar hitz egin dugu bertsolaritzaren kanpo-alderdiak (alderdi exogenoak) duen garrantziaz jarduera hau ezagutzeko eta baloratzeko garaian. Zentzu honetan diskurtso honek bertsolaritza euskararen eta Euskal Herriaren zerbitzura egon behar duela adierazten du. Honela, bertsoa euskaraz egiten delako baloratzen da, eta bertsolaria ona izango da ematen dizkioten gaiak Euskal Herriarekin lotzen dituen neurrian.

Ikuspuntu honetatik bertsolaritza oso egoera onean legoke gaur egun. Euskararen presentzia bermatzen duten bertso-saio ugari dago, bertsolari asko, e.a. Kezka nagusiena, «herrigintza» horretan parte hartzen ez duten bertsolariak litzateke.

Bertsoa baloratzeko modua nahiko intuitiboa da.

Gure kasuan adineko bertsozale batek defendatzen zuen diskurtso hau.

b) Bertsolaritza, kultur jarduera

Bertsolaritzak kulturaren esparruan erabat murgilduta egon behar duela defendatzen du bigarren diskurtso batek. Honen abiapuntua bertsolaritzaren barne-alderdiak (balore endogenoak) azpimarratzea litzateke; hau da, bertsolaritzak berez izan behar du leku bat euskal kulturaren barnean, eta horretarako bideak egin behar dituzte bertsolariek.

Kritikoak agertzen dira bertsolaritzaren gaur egungo zenbait ezaugarrirekiko, batez ere beraien ustez bertsoa «txabakanis-mora» lerrotzen doalako, eta bertso-jarduera dignifikatzea nahiko lukete. Bertsoaren kalitatea nolabait bermatzen duela eta, txapelketaren funtzioa defendatzen dute.

Bertsoa baloratzeko garaian alderdi literarioa oso kontuan badute ere, bertsolaritzaren ahozkotasuna, mimika, presentzia, e.a. ahaztu ezinak direla adierazten dute.

Gure taldeetan teknikariek ordezkutzen dute diskurtso hau.

c) Bertsolaritza, jarduera profesionala

Diskurtso hau batik bat bertsolariek ordezkutzen dute gure taldeetan. Bertsolaritzaz duten kezkarik nagusiena jardueraren antolaketari dagokiona da; zenbait kasutan baldintza kax-

karregtan kantatzea, bertso-jardueraren prestigiorik eza, bertsolari-antolatzaile harremanen artikulatzea, e.a. Arazo hauen aurrean planteamendu desberdinak dituzte bertsolariek: batzuek norberaren inizatiba eta erantzukizunari lehentasuna ematen dioten bitartean, beste batzuk gestio-lana bideratuko duten tarteko erakunde edo enpresen alde agertzen dira.

Orokorrean, egoeraren balorazio positiboa egiten dute; ez dute uste egoera puztuta edo inflatuta dagoenik, eta bai aldiz gaur egungo egoera urtetan egin den lanaren emaitza dela.

Bertsoa baloratzeko moduari dagokionez, orokorrean bertsolari hauek literatur irizpideei garrantzi edo pisu gehiago ematen diotela dirudi, ahozkotasunari eta beste elementuei baino.

d) Bertsolaritza ikuskizuna

Laugarren diskurtso honek bertsolaritzak ikuskizun bezala dituen balioak azpimarratzen ditu. Bertsolaritza ez herrigintzarako tresna bezala, ezta goimailako kulturaren adierazgarri ere, baizik eta entretenimendu, ikuskizun bat bezala.

Diskurtso honen barnean ere desberdintasunak daude, noski. Batzuk ikuskizun honetan bertso «onak» entzutera doaz. Eta beste batzuk aldiz «astakeriren» batekin parre egitera. (Kontuan izan estereotipoekin ari garela, ez garela xehetasun guztiak ematen ari).

Diskurtso hauek baloratzeko garaian kontuan izan behar da talde hauetan ez dela ohizko bertsozalea ez den pertsonaren iritzirik entzun. Denak izan dira ohizko bertsozale «adituak». Horregatik, nahiz eta zeharka bertsozale esporadikoari buruzko iritziak jaso, ez dugu informazio hau zuzenik biltzerik izan.

Kultur agenteen zenbait diskurtsori buruzko ondorioak

Euskal kultur agenteen diskurtsoaz

- Bertsolaritza euskal gizartean errotuta dagoen jarduera

Txosten guztian zehar alor desberdinetako euskal kultur agente hauek bertsolaritzaz dituzten iritzi eta berarekiko jarre-

rak azaltzen saiatu gara. Horien artean gaur egungo egoerarekiko azaltzen duten kritika gogorrek ere.

Halere, ezinbestekoa da aipatzea, kritika gogorrek egiten dizkiotenek ere, bertsolaritza berez gustokoa dutela diotela. Talde hauetan egon den inork ez du esan «bertso on bat» gustatzen ez zaionik. Alderantziz, denek onartzen duten «salbuespenak salbuespen», «milatik bat».. bertso onak badaudela eta horien aurrean «txundituta» geratzen direla, «txapela kentzen dutela», e.a.

Kritiko horiek ere bertsolarien gaitasun hori inbidiatzen dutela diote.

Bertsolaritza beraz onartu eta apreziatzen den jarduera da; askotan kritika ez zaio bertsolaritzari berari edo bere ezaugarri nagusiei egiten, baizik eta askoren ustez gaur bizi duen «neurritz kanpoko» egoera honi.

- Bertsolaritza lekuz kanpo ateratako jarduera

Hau da ziur aski egoerarekiko kritiko direnek bertsolaritzari leporatzen diotena, eta gainerako kritika guztien atzetik dagoena.

Azken urtetako bilakaera dela eta, zenbait agenteren ustez, bertsolaritzak ez dagozkion espazio eta funtzioak eskuratu ditu: espazioa, tabernatik hasi eta unibertsitateraino aurki ditzakegulako bertsolariak, eta funtzioak behar baino «traszendentzia» gehiago ematen zaielako, beraien ustez. Ondorioz, bertsolaritzak gaur egun «ez dagokion» lekua okupatzen du euskal kulturaren barnean.

Esan beharra dago iritzi hau literaturarekin zerikusia duten agenteek defendatu dutela batik bat. Beste alor kulturaletakoak, bestelako kritikak egin baditzakete ere, ez dutela argumentu hau erabiltzen.

- Diskurtso nagusienak Amaitzeko bi talde hauetan ateratako diskurtso nagusienak eskematikoki agertuko ditugu:

- a) Bertsolaritza literaturatik ikusita

Oraintxe azaldu dugun kritikarekin oso lotuta doan diskurtsoa da. Idazle hauek bertsolaritza bigarren mailako jarduera bezala kontsideratzen dute. Beraien ikuspuntutik bertsolaritzaren ezau-

garriak (bat-batekotasunak, nagusiki) bertsoa kalitate altukoa izatea eragozten dute (ez baitago denborarik kontzeptuak, gaiak lantzeko beraien ustez), eta honengatik jarduera «atsegina» iruditzen zaien arren, ez dute goimailako kultur funtziorik betetzen duenik uste (beraien hitzak eta kontzeptuak jarraituz).

Gainera, bertsolaritzaren jarraipenak (irakaskuntzan, komunikabideetan), beste kultur agenteei lekua murrizten diola diote (musika, antzerkia, etab.)

b) Bertsolaritza beste kultur jardueretatik ikusita

Bertsolaritzarekin nolabait lehian ez dauden beste kultur alorretako ordezkariak ez zuten bertsolaritzaz hain ikuspuntu ezkorrik. Beraiek bertsolaritza beste kultur fenomeno bat bezala ikusten dute, bere alde on eta txarrekin.

Batzuk nahiko bertsozale agertzen ziren, bertsolaritzari ematen zioten baliorik handienetakoa euskal kulturaren betetzen zuen gune sinbolikoan agertzen zelarik. Diskurtso hau batik bat gazteek edo bertsolaritza azken urteotan ezagutu dutenek adierazten dute.

Beste batzuk aldiz, batik bat helduen artean edo bertsolaritza betidanik ezagutzen zutenen artean iritzi desberdinak agertzen dituzte: batek adibidez, saturatu samarra dagoela dio, azken urtetako bertsolari gehienak igualtsuak iruditzen zaizkiolako.

Lehengo diskurtsuokoei bertsoa literatur kategoriekin baloratzeke joera badute, hauek beste elementu batzuk ere asko baloratzen dituztela nabari da (espresioa, musika, presentzia, e.a.).

Erdal kultur agenteen diskurtsoaz

Bilboko hiriburuan erdal kulturgintzan diharduten zenbait lagunekin egin zen eztabaida-taldetik jasotako emaitza nagusiak honako hauek izan ziren:

- Bertsolaritzarekiko ezagupen-falta

Orain arte egindako txostenetan azpimarratu bada bertsolaritzak euskal gizartean duen sustraitzea, erdal kultur agenteen diskurtso honetatik aipatu behar den lehen ondorioa, bertsolaritzaz duten ezagupen-maila eskasa litzateke. Haseratik onartu dute beraiek gaiaz ezer gutxi zekitelako (gure helburua ez zen jende

«aditua» aurkitzea, sarreran esan bezala), eta gero aipatu dute ere euskal gizartera mugatuta egon daitekeela, «marginatuta» ia.

Honen adibidea izan daiteke ere talde honetan bildutako zenbait pertsonak ez zutela bertsolari izen bat ere ezagutzen; eta ezagutzen zituztenak bi izen bakarrik emateko gai izan direla: Amuriza eta Lopategi.

Adibide gisa ere jar daiteke bilera guztian ez zirela bertsolari-txapelketak aipatu (salbuespen batekin: batek «concurso»ak aipatu baitzuten), eta komentatu diren saioak plaza librekoak izan direla.

- Diskurtso homogenoa

Bigarrenik esan, denek gutxi ezagutzen zutela onartzen zuten arren, oso ideia, irudi eta jarrera berdintsuak zituztela bertsolaritzarako. Hau da, ia diskurtso bakar batez hitz egin dezakegula kasu honetan. Beraien artean diferentzia txikiak sortu badira ere, oinarrian diskurtsoa egituratzeko elementu eta faktore berdintsuak erabili dituzte.

- Bertsolaritza: euskal nekazarien gizartearen jarduera propioa

Erdal kultur agente hauek oso ezezaguntzat zuten bertsolaritza, esan bezala. Beraiekin eta beraien bizimoduarekin zeri-kusirik ez zuen jarduera bezala. Baina aldiz, bertsolaritza euskal nekazarien gizartearen oso sustraitutako, errotutako errealitate bezala ikusten zuten. Kontuan izan nekazarien gizarteaz ari garela; hau da, beraiek ez dute bertsolaritza euskal gizarte osoarekin erlazionatzen, baizik eta baseri-giroko gizartearekin. Elementu hau oso argi geratzen da behin eta berriz. Hau da, bertsolaritzak badu bere ingurunea, bertsolaritza estimatu eta oso propiotzat duen ingurunea: euskal nekazarien gizarte.

Asoziazio honetatik beste batzuk sortzen dira nahi eta nahi ez:

1.- Nekazarien gizartearen gainbehera datorren neurrian, bertsolaritzak ere gainbehera egingo du, ahalik eta beste interes edo motibazio bategatik sustatzen ez bada.

2.- Bertsolaria eta bertsozalea nekazarien gizarte honetako partaideak dira: edadetuak, gizonezkoak, baserritarrak,...

Honekin lotuta beste datu bat azpimarratu nahi dugu: erdal kultur agente hauek ez dute bertsolaritzak azken urteotan jasan duen bilakaeraren berririk. Hau da, Euskal Telebistan agertzen dela badakite batzuk, baina beraien ustez bilakaera horretan datza; ez dituzte ezagutzen bertsolari eta bertsozaleen artean emandako aldaketak, edo audientziaren zabaltze eta masifikazioa, e.a. Guzti horretaz ez dira enteratu ere egin.

- Bertsolarien politizazioa

Gai hau ere nahiko indarrez atera da behin baino gehiagotan. Izan ere agente hauek bertsolariak orokorrean «oso politizatuta» daudela esan dute, eta zehazki gainera Herri Batasunaren ingurukoak. Iritzi guztiz estereotipatu honek bertsolariei buruzko klitxe fijo bat egitera eramaten ditu.

- Bertsolaritzaren sakralizazioa

Euskal kultur agenteen diskurtsoetan azaltzen zen beste elementu bat ere azaldu da, nahiz eta formulazioa ez den zehatz-mehatz berdina izan.

Erdal agente hauek bertsolaritzaz ezer gutxi dakitela onartzen duten arren, sakralizatuta dagoela uste dute: sakralizatzeko honek, kultur agente baten ustez kultur defizit bat adieraz dezake, eta beste baten ustez euskal kulturaren ematen den «gehiegikeria». Izan ere, dirudienez, egoera normaldu batean —hizkuntzari eta egoera politikoari dagokienez— bertsolaritzak ez luke sakralizatuta egon beharrik.

Amaitzeko esan, erdal kultur agente hauek oso presente izan dutela hasiera-hasieratik bertsolaritzaz duten ezagupen eskasa, eta gehienetan zalantza adierazten zuten hitzak sartu dituztela: «creo», «supongo», «imagino». Honengatik pentsa daiteke erdal kultur agente hauek ez daudela itxita beste diskurtsoetara. Hau da, ziur aski ondo jaso eta entzungo lituzkete beste diskurtso edo iritzi batzuk, beraien ezagupen-maila eta interesetara egokituta, noski.

BERTSOZALETASUNAREN TESTUINGURUA

Aurreko atalean ikusi ahal izan dugunez bertsolaritzak testuinguru bat du, hori ahaztu zinezkoa da, eta testuinguru horretan du bere zentzua. Horregatik, bertsolaritzaren proiektu batek kontuan izan beharko lituzkeen elementuak ez dira bertsolaritzarekin eta bertsozaletasunarekin erlazionatutakoak soilik; izan ere, kontuan izan behar ditu testuinguruak ezartzen dizkionak ere. Honengatik, orain, aurreko eztabaidetatik sortzen diren eta bertsolaritzaren etorkizunean eragina izan dezaketen bi faktoreei buruz hausnarketa labur batzuk eskainiko ditugu: zehazki, euskararen egoerari eta euskal kulturaren egoerari buruzkoak.

Bertsozaletasuna, «gezur sozialean» oinarritzen al da?

Bertsozaletasunaren gaur egungo egoera zenbateraino da sendoa eta iraunkorra ala iragankorra eta koiunturala? Batzuek uste dute, duela zenbait urte, eta beste kontestu batean baldin bazen ere, euskal abeslari edo kantautoreekin gertatu zen antzeko zerbait gertatzeko arriskua dagoela, hau da, «boom» baten ondoren goitik behera etorri zela, puztu zen globoa puztu bezala hustu egin zela.

Gehiago oraindik, euskararen eta euskal kulturaren inguruko beste zenbait gauzetan bezala, «gezur sozial» baten estalgarri izateko arriskurik ez ote dago bertsozaletasunarekin? Hau da, gure hizkuntzari eta beste hainbat kultur espresiori eusteko kapaz ez garela ikusirik, ez ote dira bertsolariak, «herriaren ahotsa» bezala harturik, basamortu bat eginik dagoen euskal kulturaren munduan garai bateko profeten antzera, gizarteak egin beharko lukeen eta egiteko gai ez den lanaren ordezkatzailerik bezala hartzen, eta gure gizartean eguneroko bizitzan erabiltzen ez dugun hizkuntzaren gordetzailerik izateko lana beskeen esku uzten?

Hemen ere ez ote da gertatzen liburu eta diskoen esparruan gertatzen omen denaren antzeko zerbait? Liburuak eta diskoak produzitu, saltzen direnak baino askoz gehiago produzitzea, eta jendeak erosi, irakurtzen duena baino gehiago erostea alegia. Horrida agian, lehen aipaturiko gezur sozial horretan eroriz, eta

behin eta berriz esanaz, gaur egun euskaraz liburu eta disko asko p roduzitzen dela, ez al gara ari euskal kulturak inondik ere ez duen indar itxura bat baduela gizarteari sinistarazi nahian?

Bertsozaletasunaren aldetik dagoen arriskua ez ote da, baita ere, gizarteari bertsolaritza osasuntsu dagoela sinistarazi nahian bertsozaleak inolako autoinplikaziorik gabe jokatzekoa? Hau da, bertso-saio bateko sarrera ordaindu eta bertsolariak egiten duten lanagatik txalotu eta hortxe bukatu norberak hizkuntza-ren aldetik egin beharko lukeen ahalegina egin gabe geldituz?

Puntu horretara iristean sortzen den arazoa ordea, bertsola-riarena ezezik, entzulegoaren funtzioa zein den definitzearena da. Hau da, zer eskatu behar zaio bertsozaleari bertsozale izateaz gai-nera? Bera ere hizkuntzari dagokionean agente edo sujeto aktibo bilakatzea, eta berak ere euskararen erabileraren eginkizuna bere gain hartzea, ala nahikoa da sarrera pagatu, bertsoak ent-zun, lagunartean ordu batzuk pasa eta beste saio batera arte lasai gelditzea? Eta zer dela eta eskatu behar zaio bertsozaleari bert-sozalea izatea baino haruntzago doan beste egitekorik?

Beste kontu bat da agian, bertsozaleari bere bertsozaletasun hori sendotu eta aberastu ahal izan dezan eta bere atxikimen-dua sakonagoa izan dadin bertsolaritzari buruz informazio gehiago eta zabalagoa eskaintzea. Bertsozaleak, bertso batek ona izateko zein baldintza bete behar dituen ikas dezan argibi-deak ematea. Hala nola: edukiaren aldetik bai zuzenekoak eta bai alegoriazkoak diren esaldietan, hizkuntzaren aldetik nola hiztegi hala joskerari dagokienean, neurriaren eta errimaren aldetik, doinuaren eta ahotsaren egokitasunaren aldetik, etabar luze bati dagokion informazioa, alegia. Guzti honek nolabaiteko «pedagogia sozial» bat erabiltzea eskatzen du. Orduan bertsozaleen ezagupen-maila geroz eta sakonagoa eta ondorioz, atxikimendu hori geroz eta kontzienteagoa eta sendoagoa izango litzateke.

Euskal kulturaren hipertrofia/atrofia egoera

Bertsolaritzak, komunikabide sozialetan ematen zaion tra-tamendua dela eta, gizartean dagokiona baino espazio gehiago, agian gehiegi, hartzeko arriskua al du? Hori dela eta, batzuen ustez bertsolaritza «hipertrofia» puntura iritsita egongo litzateke.

Hain zuzen, gizartean normala den baino presentzia handiagoa hartzera iritsita, bertsolaritzari leku gehiegi egiten zaiolako p rentsa, irрати eta telebistan. Izan ere, ia ez dago gertaera kulturalik bertsolaritzari hainbat leku egiten zaionik, eta ia ez da gertaera sozialik bertsolarien partaidetzarik gabe ospatzen denik. «Zopan ere sartzen dizkigute bertsoak» esaten du zenbaitetik. Horrek, ondorio bezala, zenbait jende, euskaltzalea izan arren, bertsolaritzaz nazkatzera eta bere baitan gorrotoa sentitzera eraman dezake eta eramaten ari omen da.

Beste batzuen ikuspegitik gure gizarteko kultur munduan gertatzen dena bertsolaritzaren «hipertrofia» baino gehiago beste esparru kultural gehien «atrofia» izango litzateke. Beste esparruak izango lirateke beraz, defizit handia dutenak. Hala nola, idazleen mundua, antzerkigileena, dantzari-taldeena, zinema eta artegintzarena, e.a. Horiiek dira azpiegiturarik gabe aurkitzen direnak eta beren iraupena ziurtatzeko ezinbestekoak diren erreproduktzio sozialaren mekanismorik ez dutenak. Horien egoera da beraz, minimoen azpitik dagoena eta biziraupen-mailara iristen ez dena. Eta hori ez da konponduko bertsolaritzaren presentzia gutxituz, beste esparruena handitzeko bideak bilatuz baizik.

Horrek eskatzen du ordea, gaur egun, esparru kultural gehienetan erdarazko ereduak nagusi izatearen orde, euskarazkoei sarbidea ematen joatea.

Hausnarketa hauek, orokorrean, bertsolaritzan inplikaturako taldeei buruzkoak izango dira; hau da, batik bat, lehen aipatu ditugun bertsolari eta bertsozaleei buruzkoak nagusiki. Gure ustez, bertsolaritzaren munduan murgildurik daudenak jarduera honen etorkizunean erantzukizun nagusia baitute.

Baina halere, bertsolaritzatik kanpo aurkitzen diren zenbait faktorek ere nolabait sustatu edo oztopatu dezakete bertsolaritzaren martxa edo dinamika. Izan ere, bertsolaritzak testuinguru batean hartzen du bere zentzua eta testuinguru horretako beste elementuak kontuan izan behar dira bertsolaritza aztertzerakoan. Honengatik garrantzitsua iruditu zaigu bertsolaritza-gizartea harremanari buruz hausnarketa batzuk egitea.

Laburbilduz beraz, guk mahai gainean eztabaidatzeko puntuak jarriko ditugu. Gure helburua eztabaidarako materiala osa dezaketen hausnarketa edo gogoeta batzuk eskaintzea da. Hori izango da hainbeste galdera egitearen arrazoia. Bertso-komunitateak gai hauei erantzun bat ala beste ematen dien neurrian, bertso-jarduera bide batetik ala bestetik zuzenduko du.

BERTSOGINTZA ETA BERTSOZALETASUNARI BURUZ HAINBAT GOGOETA

Bertsolaritzaren konplexutasunaz behin baino gehiagotan hitz egin izan da bertsozaletasunaren egoerari buruzko azterketa hau osatzen duten txostenetan zehar. Bertsolaritzaren «mundua» osatzen duten bertsolari, bertsozale, antolatzaile, gai-jartzaile, e.a.... desberdinek hamaika kontzepzio eta iritzi diferente dituzte bertsolaritzaz, eta etorkizunerako dituzten espektatibak ere erabat desberdinak dira. Kontzepzio hauetako batzuk osagarriak direla esan daiteke, baina beste batzuk aldiz ia kontrajarriak, guztiz kontrajarriak ez direnean.

Beren burua festa-giroan eta «adarra jotzen» batik bat ikusten duten bertsolarietatik, txapela jantzi ahal izateko besteekin lehian eta presiopean beren burua jartzen duten bertsolarietara distantzia eta aukera desberdin asko dago.

Gauza bera esan daiteke bertsozaleez: bertso-afari bateta, plaza libreko saio batera edo txapelketa nagusiaren final batera doan ikusleagoak gauza zeharo desberdinak bila ditzake bertsolaritzan. Bertsozale desberdinek, motibazio diferenteak izateaz gain, bertsolaritzaren alderdi desberdinak baloratzen dituzte, eta honekin batera bertsolaritzaren irudi eta kontzepzio diferenteak defendatzen.

Berdin ere antolatzaile, gai-jartzaile eta bertso-mundu hau osatzen duten beste talde edo partaideekin.

Bertsolaritzak beraz, demanda edo eskaera desberdinei erantzuten die talde bakoitzean. Honengatik, ondorengo orrialdeetan, azterketa hau eskatu duen Euskal Herriko Bertsolari Elkar-

teak, eskaera desberdinei erantzun ahal izateko, hausnartu behar harko lituzkeen zenbait alderdi aurkeztuko ditugu. Horiei buruzko erreflexioa interesgarria eta lagungarria gerta baitakioke aurrera begira bere jarduerara eta ekintzak definitu eta planifikatzeko.

BERTSOLARITZA: EUSKAL KULTUR PROIEKTUAREN ESPARRU BAT

Bertsozaleatasunaren egoerari buruzko azterketa guzti honetan zehar frogatu ahal izan dugu bertsolaritzak euskal gizartean duen oihartzuna eta euskal kulturaren okupatzen duen leku pribilegiatua. Zalantzarik gabe, bera da euskal kultur jardueren artean arrakasta gehin lortzen duenetako bat.

Euskal kulturaz hitzegiten denean, askotan planteatu izan da euskal kultur proiektu baten beharra. Lortu nahi den gizarte-mota baterako bidea markatuko lukeen interbentzio-plan baten beharra, alegia. Proiektu honen premia askotan defendatu izan da euskal kulturaren helburuak argitu eta bitartekoei (giza bitartekoei nahiz bitarteko materialei) ahalik eta etekin handiena atera ahal izateko.

Proiektu zabal eta sakon hau definitu gabe dago oraindik, eta urteak joan eta urteak etorri, ez da inondik ikusten. Proiektu honetan kultur jarduerara guztiek izango lukete beren papera, berrin funtzioa eta beren espazioa definituko lukete gainerako kultur jardueren artean.

Baina euskal kulturaren proiektu orokor hori definitzen ez den bitartean, agian interesgarria izan daiteke, metodologi eta analisi aldetik, bertsolaritzak berak bere proiektua definitzea, zehaztea. Proiektu honek bi helburu izango lituzke: alde batetik, bertso-komunitateak bertsolaritzarekiko dituen espektatibak eta helburuak finkatzen lagunduko luke. Eta bestetik, helburu horiek lortu ahal izateko interbentzio-plana diseinatuko luke.

Proiektu hau interesgarri ikusten den ala ez eztabaidatzea izango litzateke lehen puntua. Izan ere, azterketa honetan lehenago ere esan dugun bezala, orain arte, bertsolaritzak izan duen ezaugarri nagusienetako bat espontaneitatea izan da. Baina gaur egun bertsolaritza asko egituratu da. Ez bakarrik

bertso-saioen antolakuntzan, baizik eta bereziki bertsolaritza-
ren inguruan sortu den antolaketa osoan: Bertsolari Elkar-
tea, bertso-eskolak, telebista-saioak, aldizkaria, e.a.. Eta era-
baki beharko litzateke zein puntutaraino egokia izan daite-
keen planifikazio edo interbentzio bat burutzea, eta noraino ze-
haztu nahi izango litzatekeen proiektu hori.

Izan ere, ezaguna da egituraketa guztiak berez dinamikoa
den errealitatea fosil bihurtzeko arriskua daramala. Egitura-
keta eta espontaneitatea elkarrekin uztartzea ez da erraza ger-
tatzten, tartean burokrazia, profesionalizazioa e.a. sortzen dire-
nean. Baina bestetik, gaur egun, gizartearen konplexutasuna eza-
gutuz, eta bizitza sozialak daraman abiadura eta dinamikarekin,
oso zaila da kultur esparru bat bere horretan uztea, erabat
espontaneo eta era berean arrakastatsua eta egokia izatea.

Etorkizunari begira, bertsolaritzak duen apusturik gogo-
rrenetakoa antolaketa/planifikazioa eta espontaneitatea uztart-
zea izango da; behar duen egituraketa minimoa, berezkoa duen
eta inolaz ere galdu behar ez duen bizitasun eta dinamikare-
kin uztartzeko bideak aurkitzea.

Guzti honengatik diogu eztabaidatu beharreko lehen pun-
tua haxe litzatekeela; egituraketa minimo hori zehaztu eta
planifikatuko duen proiektu baten beharra edo egokitasuna, ale-
gia. Egituraketa hori egiteko ez da ezinbestekoa proiektu bat
definitzea, baina gure ustez proiektu batek egituraketa hori
burutu ahal izateko sistematizazio-bide egokia eskaintzen du.

Erabakia hartzeko lagungarri gerta daitekeelakoan, ondo-
rengo puntuan kultur proiektu baten elementu nagusienak
aurkeztuko ditugu.

BERTSOLARITZA KULTUR PROIEKTUAREN EZAUGARRIAK

Proiektuaren oinarritzko osagaiak

Bertsolaritzaren proiektua bideratuko duen taldeak eten-
gabeko gogoeta sakon bat egin beharko du, proiektua osatuko
duten lehengaiak zein diren aztertu eta aplikatzen jakiteko.

Orokorrean, gure aldetik, gogoeta jarraituaren talde horretan aztertu beharreko puntu bezala proposatuko genituzkeen oinarritzko osagaiak hiru ardatz hauen inguruan mugitu beharko lukete:

Bertsolaritzaren ezagupena edo notorietatea

Hitz horiekin adierazi nahi da bertsolaritzak, gertaera sozio-kultural bezala, ezaguna izan behar duela, bertsolaritzaren sozializazioa ziurtatu egin behar dela, alegia. Horrek esan nahi du bertsolaritzaren ezagupenak ez duela bertsozaleetara mugatu behar baizik eta beste jendearengana iritsi behar duela. Gertaera sozial notorioa, ezaguna, izan behar duela. Uhin kontzentrikoen modura planteatzen bada, erdigunetik periferiara doazen zirkuluen antzera, bertsolaritzari buruzko informazioak gizarte osora etengabe zabaltzen joan beharko du. Erdigunean aurkitzen diren bertsozaleetatik hasi eta periferiarik urrunenean aurkitzen diren erdaldunetara zabalduz. Ez noski, guztiei informazio bera ezta dosi berean emateko. Ez jendea nazkatzeko eran ezta jendeari gogoz kontra irentsiarazten zaion zer bait bezala. Gustagarri, atsegin eta gozamenerako aukera bezala baizik. Azken batean kontua da, jendeak bertsolaritzaren berri jakiteko modu egoki bat bilatzea.

Telebistan bertsolaritzari sarbidea emateak, dudarik gabe, maila batean bederen, lortarazi dio ezagupen sozial edo notorietate maila bat. Orain kontua zera da: alde batetik, hori ez galtzeko bideak jartzea; eta beste aldetik, saturazio-puntura inoiz iritsi gabe, beti margina bat gordez funtzionatzea. Puntu honek garrantzi handia du gure ustez.

Izan ere telebistak baditu bere abantailak, baina baditu ere bere arriskuak. Telebistak bertsolaritza giza sektore guztietara iristeko bidea zabaltzen du, eta bertsolaritzaren ezagupena hedatzen. Baina bestalde, telebistak, bere dinamika propioarengatik nagusiki, ez du ezagupen horretan sakontzeko aukerarik ematen. Ahalik eta entzulego zabalenera iritsi nahi duenez, bertsolaritzaren «azalean» geratzeko arriskua du. Gainera, telebistak, etengabeko berrikuntzak behar izaten ditu programa bat mantendu ahal izateko, ez baita erraza izaten formatu eta protagonista berdinekin programa batek irautea. Eta dinamika

horretan sartzen ez bada, programak berehala «erretzeko» arriskua du.

Hortaz telebista oso informazio iturri egokia izan daiteke neurri batean, baina formazio-iturri, «pedagogia sozial» baten iturri izan ote daitekeen ere aztertu beharko litzateke. Une honetan, bertsolaritzaren ezagupena zabaltzea oso interesgarri ikusten bada ere, beharrezkotzat jotzen da ezagupen horretan sakonduko duten bideak jorratzea, bertsozaleak «kualifikatzeko» bideak irekitzea, alegia. Bertsoak entzutea positiboa da, baina entzulea hezi beharko litzateke: bertso onak eta txarrak bereizten lagundu, bertsoen meritua non dagoen erakutsi, neurri eta doinu bakoitzak ezartzen dituen aukerak eta mugak azaldu, e.a.

Bertsolaritzarekiko atxikimendua (leialtasuna)

Bertsolaritzari, gaur egun lortu duen arrakastari eutsi ezezik indar berri bat eman nahi bazaio, bertsolaritzarekiko atxikimendua edo fideltasuna ziurtatzeko bideak aurkitu behar dira. Izan ere, kontua da, bertsolaritza deskubritzen dutenek, aurrerantzean, bertan aurkitu duten atsegin eta gozamenagatik, bertsolaritzari gustoa hartu eta jarraitzaile bihurtzea lortzea. Ez noski, guztiak bertsozale sutsu edo amorratu izaten has-teko baizik eta bakoitza, bere era eta neurrian, bertsolaritzarekin lotua sentitzeko. Bertsozaletasunak beste edozein zaletasunek bezala gradu eta maila asko ditu eta horrela, era mailakatu batean, finkatzen joan behar du gertaera normalizatu bat izatera iristea nahi bada.

Garrantzi handia du puntu honi dagokionean, bertsolaritzarekiko atxikimendua espontaneo, gogokoa izatea eta ez, nolabait esateko «obligaziozkoa», euskaldun izateari loturik doakion derrigorrezko atxikimendua; bestela gaizki ikusia izateko arriskua dagoelako.

Bada ordea, kontuan izan behar den beste puntu bat ere. Eta hau da etengabeko berrikuntzarena. Gaurko gizartean sarritan entzuten diren hitzak dira: Berritu ala hil. Eta gaurko gizarteak daraman abiadura beldurgarria denez, etengabeko berrikuntza egiten ez duen gertaera soziala berehala erreta gelditzen da. Hori garbi ezertan frogatu baldin bada bertsolari-

tzan bertan frogatu da. Izan ere, bertsolaritzak indar berria hartu du berritzen asmatu duelako. Orain kontua abiadura horri eustea da. Kartutxo guztiak erre gabe beti zerbait erre-kamaran gordetzea. Bururaten zaigun guztia bururatu orduko eskaini orde, gauzak heltzen eta ontzen utzi eta garai egokian ateratzea. Sorkuntza berrien lana etengabe ziurtatzea, beti ere, lehengoak berea ematen dutenean aurrera nola egin lehendik pentsatuta izateko.

Bertsolaritzaren balorazioa

Bertso-saiotara hurbiltzen den jendeak edo bertso-saioak irratiz edo telebistaz jarraitzen dituenak bertso-saioekiko balorazio guztiz positiboa egiten duela ikusi ahal izan dugu. Balorazio positibo honen adierazle dira:

— bertso-saiotara joaten diren gehienek bertso-saiotatik oso gustora ateratzen direla esan dute;

— telebistaz bertso-saioak emateak bertsolaritzari mesede handia egin diola adierazi dute;

— eta telebistako saioak asko gustatzen zaizkie.

Garbi dago beraz, bertsolaritzaren inguruan maila batean edo bestean mugitzen den jendea pozik eta gustora sentitzen dela bertsolaritzak gaur egun eskaintzen dionarekin.

Bertsozaleek egiten duten balorazioa hain altua izanik, bertsolaritzak orain arte ukitu ez dituen sektoreetara zabaltzeko beharko luke informazioa. Bertsolaritza ezagutarazteko, euskaldun jendeari bertsolaritza gertaera ezaguna gerta dakion bideak jartzeko, bertsoak dastatzen eta gozatzen irakasteko eta horrela, azken batean, bertsolaritzak bere biziraupena ziurtatzeko behar duen notorietatea lor dezan.

Hiru ardatz hauen inguruan beraz oso mezu desberdina eskaini dakieke talde/sektore bakoitzari. Baina hasteko, eta bere atxikimendu-mailaren eta beste aldagai batzuen arabera, entzulego erreal eta potentzialaren tipologia zehatz bat finkatzera iritsi beharko litzateke. Eta ondoren, tipologia hori ongi finkatuta gero, bakoitzari zer-nolako tratamendua eman behar zaion diseina-

tu. Hau da, bertsozale amorratuei eusteko zer egin, zein estrategia ibili behar den, zer eskaini beharko litzatekeen; eta gauza bera gainerako tipologientzat: bertsozale ez amorratuentzat, bertsozale kritikoenentzat, ez bertsozale euskaldunenentzat eta erdaldunenentzat.

Hau da, tipologia desberdinetako bertsozaleei eskaintza espezifikoa egitea lortu behar da. Izan ere, lehen esan dugun bezala, egoera eta zaletasun desberdinak dituztenei ezin dakieke mezu berbera luzatu, bakoitzari berea baizik.

Horretarako jakin behar da, bertsozale beroa denarentzat, onartuko dituen mezuak hautatzen eta proposatzen bezala, bertsozale moderatua denarentzat ere bere moderazioari egokitzeko zaizkion mezuak luzatzen, eta zer esanik ez bertsozalaritzaren erdiko jarrera kritikoa edo kontrakoa duenarentzat.

Atal honetan aipatu ditugun oinarriak kontuan harturik eta badela zertan edo non oinak sendo ezarri onartu ondoren ikus dezagun nork eta nola bidera dezakeen bertsozalaritzaren proiektu hori.

Proiektua diseinatzen duten agenteak

Euskal herriko bertsolari-elkartea

Bertsolaritzaren proiektuaren sustatzailea, bertsozaleetasunaren sendotze eta zabaltzea bere helburu nagusitzat duen elkarteak izan daiteke: Euskal Herriko Bertsolari Elkarteak, alegia.

Bertso-jardueraren protagonista nagusiak, zalantzarik gabe, bertsolariak dira; eta honengatik, bertso-jardueraren oraina eta etorkizuna aztertu eta planifikatzeko agenterik egokiena, bertsolariak biltzen dituen elkarteak izan daiteke. Bertsolari Elkarteak, bertsolari eta bertsozaleen interesak eta arazoak jasotzeko, artikulatu eta beraiei konponbidea ematen saiatzen den erakundea da; hemendik datorkio prozesu guzti honetan izan dezakeen garrantzia eta pisua.

Izan ere, bertsozalaritzaren azken urtetako historia hurbilean, eta gaur egungo bertsozaleetasunaren arrakastan zeresan handia izan du Bertsolari Elkarteak. Elkartearen baretatik bertsozalariek

eta beren ingurura biltzen jakin duten bertsozaleek burututako lana eta esfortzuen emaitza edo ordaina jasotzen ari baitira.

Bertsolari Elkarteak, gainerako agenteei atea zabalik utzita ere, bertsolaritzaren proiektua definitzeko eta garatzeko ardura hartuko balu, ongi aztertu beharko lituzke gaur egun dituen baliabide eta errekutsoak, eta baita noren apoioarekin kontatzen duen ere.

Bertsolari Elkarteak gaur egun orokorrean, bertsolarien apoioarekin kontatzen al du? Bertsolariek onartzen duten Elkartea al da? Bestalde, beraien kezka eta arazoetaz behar bezala arduratzen al da? Entzuten al ditu bertsolari eta bertsozaleen iritziak? Izan ere, bertsolaritzaren proiektua diseinatu nahi badu, jakin beharko du zein aukera erreal duen proiektu hori aurrera atera ahal izateko.

Bestetik, oso interesgarria izan daiteke ere beste instituzioetatik zein apoio edo laguntza-mota jaso dezakeen baloratzea; nora jo dezakeen eta zeren bila. Euskal Administrazio Publikoarekin kontatu al dezake? Eta finantza-elkarteekin? Baina gakoa ez dago bakarrik alor finantzarioan: Ikastolen Elkarteak edo Hezkuntza Sailak aldeko jarrera izango al lukete ikastetxetan burutuko litzatekeen ekimenen bat onartzeko? Eta komunikabideak? Euskarazko Irrati eta Euskal Telebistaz gain, posible izango al litzateke beste komunikabideen apoioa izatea? Posible bertsolaritzak gutxieneko presentzia bat izatea medio horietan?

Hau da, lehendabizi «nortzuk garen» eta «non gauden» begiratu beharko genuke.

Atal hau amaitu aurretik azpimarratu nahi dugu proiektu honen bultzatzaile nagusia Euskal Herriko Bertsolari Elkartea izan daitekeela esan badugu ere, ez dugula inondik ere ukatu nahi beste agente kultural edo sozial batzuk ere proiektu honetan parte hartzearen aukera.

Bertsolariak

Proiektua bultzatzea dezakeen Elkarteak bere buruari buruz egin beharreko gogoeta batzuk planteatu eta gero, bertso-jardueraren protagonista nagusiak direnei buruzko zenbait hausnar-

keta egin nahi dugu. Hausnarketa hauen helburua, hasieran esan bezala, eztabaidarako gai eta elementu desberdinak mahai gainean jartzea da, inondik ere ez irtenbide edo soluzioak eskaintzea. Ez daukagu errezeta edo formula magikorik. Gehiago oraindik, uste dugu ez dagoela gisa horretako errezetarik.

Bertso-komunitatea dei dezakeguna elementu desberdinez osatuta badago ere, jardueraren protagonista nagusia bertsolaria da zalantzarik gabe. Eta protagonismo honek bertsolariari, bertsolaritzaren proiektu baten diseinuaz hitz egiten ari garela kontuan izanik, erantzukizun berezia exigitzen dio. Honek esan nahi du bertsolariak zeresan handia dutela bertsolaritzaren nondik norakoak definitzeko garaian. Beraiek izan beharko dute, neurri handi batean, zein bertsolaritza-mota garatu nahi duten zehaztu beharko dutenak; noiz, zer eta nola kantatu defendatu beharko dutenak.

Entzulegoak eta beste kolektiboek (gai-jartzaileek, antolatzaileek, epaileek, e.a.) inplikazio zuzena badute ere, bertsolariak izan beharko dute beren burua zertan ikusten duten eta zertarako eskaintzen diren zehaztu beharko dutenak. Honek ez du adierazi nahi, noski, denek bat etorri behar dutenik, —erabat ezinezkoa litzateke gainera—; azpimarratu nahi duguna zera da: bertsolariak bertsolaritzaren orainan eta etorkizunean duten erantzukizuna hain zuzen.

Erantzukizun honekin lotuta, azterketa honetan atera den beste gai bat ere planteatu nahi genuen: Egokia izan al daiteke bertsolariak kantatzeko baldintza minimoak jartzea? Zein mota-tako baldintza minimoak? Noren bidez eta nola bideratu beharko lituzkete beraien eskaerak?

Izan ere, bertsolariak, beren erantzukizunaz jabetuta, zenbait egoeratan ez kantatzearen alde egon daitezke. Norberaren esku geratu behar al du saio bat noiz erretxazatu, ala Elkartetik finka daitezke aukera desberdinak? Baina bestetik, Elkar-teak inposatu al diezaioke bertsolariari noiz bai eta noiz ez duen kantatu behar?

Aspektu hauek bertsolarien profesionalizatzeari nahiko lotuta agertzen dira. Zenbait bertsolariak, beren jarduera araut-

zeko eta erregularizatzeko enpresa bat sortzea proposatu eta defendatzen du. Enpresa hori, goian aipatutako alderdi guzti horiek finkatu eta gestio-lan zehatzaz arduratuko litzateke. Beste batzuk, aldiz, bertsolariak momentu bakoitzean egokien iruditzen zaion erabakia hartzeko duen erabateko «askatasuna» defendatzen dute, eta ez daude batere prest beraiei hain gertutik dagokien erabakia besteen esku uzteko.

Gaur egungo egoeratik, enpresa bat sortzeraino tarteko bideak aurki daitezke, eta agian bide horietan saia daitezke bai bertsolariak eta baita Bertsolari Elkartearen ere. Baina hartzen den erabakia hartuko dutela ere, kontu izan beharko dute bertsolaritzak duen espontaneitatea babesten, lehen esan dugun bezala egituraketa eta bapatekotasuna ongi uztartzen.

Azterketa honetan agertu den beste kezka bat, bertsolariak «erretzearena» da. Urtean ehun saiotik gora egiten dituzten bertsolariak, zenbat urtez jarrai ahal izango dute martxa horretan? Eta bestetik, aldiz, egokia al da bertsolaritzarentzat bertsolariak 40-45 urte inguru dituztenean jendaurreko jarduera uztea, nekaturik, «erreta», oraindik bertsoak botatzeko hain sasoi onean daudenean? Bertsolaritzaren bilakaeraren puntu nagusienetako bat, bertsolari gazteen sarrera izan da, eta hori datu interesgarri eta pozgarria da zalantzarik gabe; baina hain interesgarri eta pozgarria al da adineko bertsolari gutxi ikustea? Mugatu beharko al litzateke bertsolari bakoitzak egin dezakeen saio-kopurua? Zein arrazoirekin muga daiteke, antolatzaileek edo ikusleek ikusi eta entzun nahi duten bertsolaria «hori» baldin bada?

Izan ere, egia da inkestetan jasotako iritzien arabera, bertsozale gehienek, bertsolari batzuk gehiegi azaltzen direla eta beste batzuk gutxiegi adierazten dutela; eta gainera bertsolari gazteei leku gehiago eman beharko litzaiekeela. Baina bestalde, antolatzaileek eta bertsolariak diotenez, entzuleek beti bertsolari konkretu batzuk ikusi eta entzun nahi dituzte. Hauen ustez, punta-puntako bertsolariak eraman behar dira jendea erakartzeko. Hau dela eta ez dela, zenbait saiotan «eliteko» bertsolariak, bertsolari gazteekin edo ezezagunekin batera jartzen hasi dira. Baina egokia al da praktika hau? Egokia al da hain maila desberdina duten bertsolariak batera jartzea? Honela bertsolari gazte edo ezezaguna

«promozionatu» egiten da ala erabat «lekuz kanpo» aurkitzen? Baina bestetik, jendea erakartzeko punta-puntako bertsolariak eraman behar badira, zein beste bide egon daitezke gazteak edo hasi berriak plazetan kantatzen hasteko? «Zirkuitu» bakar batean maila desberdineko bertsolariak sartzea, ala maila desberdineko bertsolariekin «zirkuitu» desberdinak egitea?

Eta amaitzeko, bertsolaritzaren protagonista diren bertsolariei dagokienez, azken alderdi bat ere aipatu nahi dugu: emakumezkoen parte hartzearena hain zuzen. Izan ere, aztertu beharko da zergatik ez den emakume gehiago iristen plazatan kantatzera. Zeintzuk dira bertsotan txikitatik hasten diren neska eta mutilei, plazetan kantatzeko unean modu desberdinean eragiten dieten faktore horiek? Zein arazo aurkitzen dituzte emakumezkoek gizonetako bertsolariekin, gaiekin, entzulegoarekin? Zein neurri har daiteke errealitate hori gainditu eta emakume gehiago oholtza gainean bertsotan ikusi ahal izateko?

Puntu eta alderdi guzti hauek eztabaidatzen eta, modu irekian bada ere, erabakitzen joan behar izango du Bertsolari Elkarteak, proiektuaren helburuak eta estrategiak zehazten dituen neurrian.

Nori zuzentzen dioten mezua: mezu-hartzaileak

Kultur proiektuak, orokorrean, publikoari zuzentzen zaizkio. Baina publikoa, orokorrean ere, ez da homogenoa izaten. Eta bertsolaritzaren kasura etorritzat, azterketa honetan zehar argi eta garbi ikusi ahal izan dugu oso heterogenoa dela. Heterogeneitate hau ez da entzuleen ezaugarri sozio-demografikoetan bakarrik agertzen; hau da, arazoa ez da hainbeste bertsozaleen artean gazte eta zaharrak, goimailako ikasketadunak eta ikasketarik gabekoak, euskaldunzahar alfabetatugabeak eta euskaldun berriak aurkitzea. Arazoa batik bat bertsozaletasunaren ezaugarrietan egon daiteke. Bertsozale batzuk «bertsozale amorratu» bezala definitzen diren bitartean, beste batzuk «bere garai eta neurrian soilik» entzun nahi dituzte bertsoak. Batzuentzat, bertsolaritzak euskara eta euskal kultura sustatzeko bitarteko bat izan behar duen bitartean, beste batzuentzat bertsoa bera du

helburu. Batzuk barrea eta denborapasa bilatzen duten bitartean, beste batzuk euskal giroa bilatzen dute, e.a.

Kontuan izan behar da, bertsoaritzza eta bertsozaletasuna gertaera kulturala bezala tratatzen ari bagara ere, erabat «sozialak» bezala defini genitzakeen zenbait ezaugarri ere badituztela. Eta beste gertaera sozialetan pisu handia duten zenbait faktore ere kontuan hartu behar ditugula jendearen arrazoiez eta motiboiez hitz egiterakoan: lagunak eta ezagunak aurkitzea eta agurtzea, denborapasa atsegina izatea, herrian antolatzen diren ekintzak jarraitzea, e.a.

Guzti honengatik, bertsozaletasuna ezin da inola ere gertaera homogenoa balitz bezala tratatu. Alderantziz baizik, gertaera dibertsifikatua denez tratamendua ere, dibertsifikatua izan behar du.

Bertsozaleei ezin zaie mezu bakarra igorri. Eta are gehiago, mezua ezin zaie bertsozaleei soilik bidali. Izan ere, ezaugarri desberdinetako mota askotako bertsozaleak izateaz gain (beroak, moderatuak, kritikoak), bertsozale ez den jende asko (euskaldun nahiz erdaldun) ere badago. Hau da, proiektuak bideratuko duen mezuaren hartzaille nagusiak bertsozaleak izango badira ere, oso kontuan izan behar dira testuinguruan eragina izan dezaketen ez-bertsozaleei, batik bat jarrera ezkorrak dituztenei, behar bezalako mezuak ere bidali beharko zaizkiela.

Ez dirudi egokia beraz, mezu bakar baten bidez guztien-gana iritsi nahi izatea. Igortzen den mezua onartua izatea nahi baldin bada talde bakoitzari berari dagokiona igorri behar zaio. Bestela alferrik galtzeko arrisku handia dago.

Sarritan, eta ez bakarrik bertsozaletasunari dagokionean, baizik eta beste esparru askotan ere, tipologia guztiz desberdinetako jende-taldee mezu berberak zuzendu izan zaizkie. Baina horrelakoetan, ondorioek ez dute zalantzarik utzi: inork ez du mezu hori berari zuzendua bezala hartzen, guztiek besteentzat dela uste dute, eta beraz azkenean, denentzat egin den mezua ez da inorengana iristen.

Bertsozaletasunera itzuliz esan behar da, bertsozaletasunari buruzko tipologia definitu dituzten aldagaiak ezagunak dire-

nez, horien ondorioz sortzen diren multzo desberdinak, neurri batean behintzat ezagutzen direla.

Bertsozaletasuna mantentzeko eta indarberritzeko egitasmorik burutu nahi bada hiru aldagai hauek oso kontuan hartu beharko dira:

a) Bertsozaletasuna: Ez zaio mezu bera bertsozale amorratuari edo kritiko bati igorriko. Era berean, ez zizkio euskaldun edo erdaldun bati mezu berberak bidaliko.

b) Adin-taldea edo belaunaldia: Mezua gazte, heldu eta zaharrei egokitu beharko zaie.

c) Herrialdea: Gipuzkoa edo Bizkaiko bertsozale bati, edo Nafarroakoa, Iparraldekoa edo Arabakoa den beste bati ezin izango zaizkio ere mezu berberak bidali. Puntu honetan atentzio-ikur bat jarri nahi dugu Nafarroa, eta batik bat Iparraldeko kasuak mahai gainean jarritz. Iparraldeko bertsolaritzak eta bertsozaletasunak ez dio Hegoaldekoaren arrakastari jarraitu, eta momentu honetan erabat ahul eta indarge azaltzen da. Kezka hau Iparraldean euskal kulturak bizi duen egoerara zabal daiteke (hau da, ez da bertsozaletasunari soilik afektatzen dion arazoa), baina aztertu beharko litzateke zein puntutaraino garen kontziente errealitate horretaz, eta zein puntutaraino erantzun nahi diogun. Hau da, sortu daitekeen proiektu horretan zein presentzia edo pisu eman dakioken Iparraldeko egoerari, bere eskaerei behar bezalako erantzuna eman ahal izateko.

Gainera, hiru aldagai hauek erabat lotuta edo inplikaturata daude:

a) Bertsozaletasunaren ikuspegitik azterketa egiterakoan garbi dago, bertsozale beroek edo moderatuek ez dutela belaunaldi eta herrialde guztietan berdin pentsatzen. Belaunalditik belaunaldira eta herrialdetik herrialdera gauzak aldatu egiten dira.

b) Adin-talde edo belaunaldien ikuspegitik hasten bagara, gauza bera gertatzen da. Garbi dago belaunaldi bakoitzak baduela bertsozaletasunarekin eta herrialdearekin zerikusia. Belaunaldi guztiak ez baitira maila berean bertsozale herrialde guztietan.

c) Herrialdeen ikuspegitik emaitzak aztertzen direnean ere garbi ikusten da herrialde bakoitzean era desberdinean jokatzen dutela belaunaldiek eta mota desberdinetako bertsozaleek.

Bertsolaritzaren proiektuaren helburu izan daitekeen entzulegoari buruz zenbait hausnarketa egin nahi izango genuke:

— Bertsolaritzaren inguruan entzulegoa uhinen antzera bezala kokatzen da, zirkulu kontzentrikoetan. Honela, zirkulua-
ren barnealdean, bertsozale amorratuak, porrokatuak leude-
ke; 2. sektorean, bertsozaleak baina ez amorratuak, eta bert-
soak bere garai eta neurrian gustoko dituztenak; 3. sektorean,
bertsolaritzaren aurrean indiferente sentitzen diren euskal-
dunak; 4. sektorean bertsolaritzarekiko jarrera kritiko edo
ezkorra duten euskaldunak; eta azkenik 5. sektorean, ez-eus-
kaldunak edo erdaldunak (erdaldunekin zirkulu bat bakarrik
egitea sinplifikazio bat izan daiteke, beraien artean ere jarre-
ra desberdinak eta matizak izango baitira; baina bakar bat egin
dugu orokorrean erdaldunek bertsolaritza gutxi —edo oso
gutxi— ezagutzen dutela agertu zaigulako).

— Sektoreak ez dira homogenoak adina edo belaunaldia
eta herrialdeari dagokionez, gorago ikusi dugun bezala. Hortaz,
sektore bakoitzean dauden antzekotasunak eta desberdinta-
sunak kontuan hartu beharko dira, arazoa gehiegi sinplifika-
tu nahi ez badugu behintzat.

— Kasu bakoitzean mezu desberdinak igorri eta bitarteko
desberdinak erabili beharko dira. Mezuak eta bitartekoak sek-
tore/segmentu bakoitzari egokitu beharko zaizkio. Errealitatea
erreduzitzea, urritzea litzateke mezu bakar bat erabiltzea, eta
denentzat bitarteko berberak erabiltzea.

Bertsolari/bertsozaleen gaztetasunaz

Atal honetan, itxuraz oso ongi ez badator ere, bertsozale gaz-
teei buruzko kezka azaldu nahi dugu. Izan ere, esan dugu proiektu-
ak kontuan izan beharko duen kolektiboa hiru aldagai nagu-
sien arabera defini zitekeela: bertsozaletasuna, adina eta herrial-
dea. Eta hain zuzen ere, bertsolaritzaren inguruko zenbait tekni-
kari edo kritikoren artean, badago hain bertsolari eta ikuslego gaz-

tea edukitzeak izan dezakeen esanahiari buruzko kezka sendo bat. Hori dela eta ez dela sortzen dira zenbait eztabaida eta egiten dira zenbait alditan bertsolariaren ebaluazio desberdinak.

Kezka ez da herrialde guztietara zabaltzen, Bizkaia-Arabako txapelketaren ikuslegoan ematen baita gehien; txapelketa honetan, berrikuntzarik aipagarriena agian, txapelketako bertso-saiotara hurbildu den jende-kopuruarena baino gehiago, bildu den jendearen adinaren egitura aldetik eman baita.

Eta adin-egitura kontu hori aipatzean sartu behar dira entzuleak ezezik bertsolariak berak ere. Izan ere, entzuleen artean, saioen arabera 35 urtetik beherakoen proportzioa % 50 eta % 60 artean ibili baldin bada, jakina da proportzio hori askoz altuagoa izan dela bertsoak kantatzen parte hartu duten bertsolarien artean. Gehienak 35 urtez beherakoak ezezik 25 urtez beherakoak baitziren. Horren ondorioz esan behar da gazte-kutsu nabarmena hartu duela txapelketa honek eta alderdi horretatik ohizko bertsolariarekiko berrikuntza handi bat ekarri duela.

Batzuek diotenez, bertsozaleatasuna gazteen artean hainbeste zabaldu denez gero, bertsolaritza salbu da. Etorkizuna gazteen baitan dago, eta beraz, bertsolaritzak etorkizuna ziurtaturik dauka. Gazteei esker hartuko du bertsolaritzak behar duen gaurkotasunaren indarra eta aldi aldiko premiei erantzuteko eta egokitzeko gaitasuna. Bertsolaritza etengabeko eguneratze-lan bat egiten joango denez, inoiz zaharkituko ez den esparru kultural bat izango da.

Beste batzuen ustez aldiz, bertsolariaren munduan gazteak nagusi izateak, luzarora, bertsolariari ondorio txarrak ekarriko dizkio. Iritzi honen ustez, gazteak ez dira gauza bertsolaritzak behar duen oinarri edo euskarri sendoa ziurtatzeko. Gaztea gaur bai eta bihar ez den norbait da, eta ezin da bere esku utzi Euskal Herriarentzat hain preziatua den altxor kulturala.

Eztabaida honek garbi adierazten du jokoan dagoen auzia bertsolariaren etorkizunarena dela. Eta egia esan behar bada, kontua ez da txantxetako.

Izan ere, eta hau da zenbait jenderen kezka, gazteek, gazte direlako eta indar eta entusiasmo handiz jokatzen dutelako,

momentu jakin batean eman diezaiokete indarra bertsolaritzari, baita inoiz lortu duena baino arrakasta handiagoa lortarazi ere. Baina gazteen indarra eta berotasuna iragankorra denez, su artifizialen antzeko gertaera bat bilaka daiteke. Hau da, momentu batean ikusgarriak diren distirak eta koloreak azaldu, eta ondoren betirako itzali. Beste modu batera esanda, alde batetik, bertsolaritzaren arrakasta azeleratu edo bizkortu egin dezakete, baina bestetik, iraunkortasunik ez duelako, ezin dute etorkizunik ziurtatu. Hau da, arrakasta sortu eta indartu bai, baina arrakasta horren zurrunbiloan ito, arrakastaren arrakastaz asfixiatu eta hil, alegia.

Arrazoibide hau erabiltzen dutenek adibide gisara jartzen duten kasua honako hau izan ohi da: gaurko bertsolari gazteek azken urte hauetan daramaten martxa edo erritmoa ezingo dute luzaro mantendu eta 40-45 urtera iristean bertso-saioetan parte hartzeari utzi egin beharko diote. Heldutasunera iritsitakoan, bizitzako momenturik egokienean bertsolaritzatik desagertu, alegia. Bide horretatik bertsolaritza gazteen kontu bat izatera pasako da eta galduko du heldutasunak bertsolaritzari eman diezaiokeen eta orain arte eman dion aberastasuna eta iraunkortasuna.

Beste jende baten arrazoibidea berriz, guztiz kontrakoa da, hau da: Bertsolaritzak etorkizunik, eta beraz, iraupenik izango badu, ezinbestekoa du belaunaldien arteko artikulazioa ziurtatzea. Izan ere, bertsolaritzak, beste edozein mugimendu edo gertaera sozial edo soziokulturalek bezala, bere erreproduzio sozialaren mekanismoak sortzea eta mantentzea lortu behar du. Eta hori egiteko, ezinbestekoa gertatzen zaio belaunaldi bakoitzeko jendearen artean artikulazioa bideratzea. Nola? Modu bat, gazteei bertsolaritzaren berri eman eta bertan parte hartzeko bideak eskaintzea da. Eginkizun hori betetzen dute neurri handi batean, bakarrik ez bada ere, bertso-eskolek eta eskoletan egiten diren bertsoen irakaskuntza-saioak eta bertsolari gazteen arteko jaialdi, lehiaketa, etab.ek.

Mezua zuzentzeko bitartekoak. Erabili beharreko estrategiak

Aurrko atalean proposatu dugu diseinatu ahal izango den proiektu horretan mezua igortzeko garaian kontuan hartu beharreko bertsozale eta ez bertsozaleen tipologia, eta aurkeztu dugu erimezuan erabili ahal izango diren zenbait elementu edo klabe.

Puntu honetan, aurkeztu nahi izango genuke, mezua nori zuzendu nahi zaion kontuan izanik, mezua transmititu ahal izateko zein bitartekorekin kontu daitekeen, zeintzuk diren baliabideak eta zeintzuk erabili beharreko estrategiak.

Zer-nolako mezua zuzendu

Aurrko atal batean aurkeztu dugu zein ildo edo ardatz erabil daitezkeen mezua lantzeko eta igortzeko (ezagupena, atxikimendua, balorazioa), baina orain, eta ahal dugun neurrian, mezu horiek gehiago zehaztu nahi izango genuke. Mezu hauek, noski, tipologia bakoitzarentzat landu eta egokitu behar dira.

a) Bertsozale beroei, mota desberdinetako bertso-saioak eskaintzeaz gainera, informazio berezia ere luzatu behar zaie. Horretarako, bertsolaritzaren historia, bertsogintzaren teknika, gaur egungo arazo eta etorkizunerako irtenbideak aztertzeko eta eztabaidatzeko topaketak eta beste hainbat formula erabil daitezke.

b) Bertsozale moderatuei, bertsoak bere neurri eta garaian gustatzen zaizkienez gero, horretarako aukerak eskaini behar zaizkie. Hau da, bertso-saio hautatuak, ugaritasuna baino gehiago kalitatea zainduz. Egun eta leku jakinei loturiko bertso-saio atseginak. Noizbehinkakoak, baina onak.

c) Bertsolaritzarekiko jarrera kritikoa (kontrakoa edo nosalgikoa) dutenei, beren jarreraren ondorioz sor dezaketen giro txarra neutralizatzeko bideak egin behar dira. Kontrako jarrera horren oinarriak argumenturik gabe uzteko bideak lortu. Esaldi pozoindu edo birikoen antidotoak bilatu behar dira.

d) Erdaldunentzat, bertsolaritza ezagutu dezaten bideak egin behar dira. Azterketa honen VII. txostenean ikusi genuenarengatik, motibo handiak ditugu erdaldunak bertsolaritza ezer ezagutzen ez dutela pentsatzeko. Alde horretatik, jarduera zer

den, zeintzuk diren bere ezaugarriak zabaltzeko bideak egin beharko lirateke. Kontuan izanda beti ere, bertsolaritzaren tresna nagusia hizkuntza izanik, zaila izango dela euskara ulertu gabe bestelako inplikazio edo motibaziorik lortzea.

Zein baliabide erabili

- Bertsosaiak

Ikusi dugu bertso-saio mota desberdinek jende desberdina erakartzen dutela; desberdinak bertsozaletasunez eta adinaz. Hortaz, bertso-saio mota bakoitzak zer sustatzen duen kontuan izan beharko da.

a) Plaza libreko bertso-saioei buruzko zenbait gogoeta

Zer egin behar da indarra galduz doan bertso-saio mota honekin? Bere horretan utzi behar al zaio, guztiz desagertu arte? Edota zerbait egin behar da lehen izan zuen indarra berreskuratu dezan? Eta zer egin lehengo indarra lortu ahal izateko? Bide berriak urratu behar badira, zein lirateke bide berri horiek? Tratamendu egoki bat behar badu zein litzateke tratamendu egoki hori?

Puntu hauek eta beste zenbait aztertu beharko lirateke plaza libreko saioen inguruan. Izan ere, lagunartean antolatu ohi ziren bertso-saioak alde batera utzita, mota honetako bertso-saioak dira Euskal Herrian bertso-saio antolatuen artean tradizioz handiena dutenak.

Baina garbi dago plaza libreko bertso-saioen kontua birpentsatu beharra dagoela eta gaur egun beharrezkoak diren baldintzetara egokitu, bertsolariei kantatzeko baldintza egokienak ziurtatu ahal izateko, eta entzulegoari entzuteko baldintza egokienak eskaintzeko. Hemen sartuko lirateke bertsolariek kantatzeko lekuaren egokitasuna, megafoniaren funtzionamendua, entzuleen erosotasuna, e.a. luze bat. Era berean erabaki beharko litzateke zein den bertso-saioa osatzeko erarik egokiena, zenbat bertsolari, gai-jartzailerik bai ala ez, etab.

b) Jaialdiei buruzko gogoetak

Mota honetako bertso-saioek lortu duten arrakasta eta erakarmena mantentzeko zer egin beharko litzatekeen jakitea da kontua. Hau da, bai antolamendu aldetik eta bai bertsolari eta bertsozaleen aldetik gaur egun ematen zaion tratamendua egokia den ala ez aztertu behar da. Hutsuneei dagokienean, jendeak aipatzen dituenak kontuan hartu eta zuzentzeko bideak egin behar dira eta, aldatu beharrekorik balego, aldatu eta egokitu.

Arazoa ordea, sakonean, etorkizuna da. Hau da, datozen urteetan arrakasta hau segitzea nahi bada, sortuko diren baldintza berriei nola egokitu behar zaizkion bertso-saio hauek. Gaur egun egiten diren bezala egiten jarraitzeak errutina eta aspertze edo nazkatze bat ekar badezake, zerbait aldatzea beharrezkoa izango litzateke, gehiago oraindik, etengabe aldatzen eta berritzen joatea eskatuko luke.

Aldatzekotan ordea, zer aldatu? Nola egokitu datozen beharretara? Nola aurrea hartu bertsozaleek izan ditzaketen gogo eta beharrei? Jaialdietako bertso-saioek soporte edo oinarri bezala entzulegoak bertsolaritzari buruzko kultura edo gutxienez informazio gehiago izatea beharrezkotzat jotzen bada, erabaki beharko da zein bide erabili behar den informazio hori banatzeko eta kultura hori zabaltzen joateko.

c) Txapelketei buruzko gogoetak

Azterketa hau osatzen duten txostenetan zehar, orokorrean txapelketak duen kritika positiboa eta onarpena argi geratu dela uste dugu. Zenbait bertsozale kritikoren artean txapelketak zalantzan jartzen badira ere, ikuslegoak —orokorrean— oso ongi baloratzen dituela dirudi.

Denek onartzen dute, baita bertsozale kritikoek ere, txapelketek dinamika berri bat eman diotela bertsolaritzari. Errauspean dagoen sua piztu eta indarberritzen duen auspoaren haizearekin konparatuak izan dira txapelketak bertsozaletasunarekiko. Lau urtez behin (Txapelketa Nagusiaren kasuan) erdi itzalirik dagoen bertsozaletasuna berpizteko balio duen auspoa bezala.

Bestalde, txapelketetan ematen dira berrikuntzak frogatzeko aukera gehienak, eta baita bertso onak eta kalitatezkoak

entzuteko aukera gehienak ere. Izan ere, jokoan dagoena hainbeste izanik, bertsolariek ahal duten guztia ematen dute, hustu egiten dira txapelketaren presiopean.

Bestetik, erraz ikus daiteke jende gehien biltzen duen bertso-saio mota dela, ikuslegoaren aldetik arrakastatsuen suertatzen den saio-mota. Bertsolaritzarentzat puntu hau ere garrantzitsua da, edozein ekintza soziokulturalek bezala, entzulego zabalenera iristea baitu helburu.

Ikuslegoa txapelketetara joatearen arrazoiaz ere hausnartu da. Txapelketa batek bere baitan duen lehia oso erakargarria bihurtzen da denontzat, baita ia bertsozale ez denarentzat ere. Txapela nork jantziko duen «morboak» apustu, kiniela eta homelakoak sortzen ditu, bertsozalea ez ezik «jokalaria» ere hurbilaraziz. Eta gutxiago edo gehiago, nor ez da «jokalaria» herri honetan?

Azken bi puntu hauen ondorioz, mass-mediatan, lagunartean, e.a. froga daiteke txapelketek gizarte-mailan lortzen duten oihartzuna. Eta bertsolaritza sustatzen duten agenteen helbueruetako bat jende gehienak ezagutu dezan lortzea denez, txapelketak berarekin dakarren oihartzun hau oso positiboa da. (Erdaldunek bertsolaritzaz ezer ezagutzekotan adibidez, txapelketak ezagutuko lituzkete; askoz gutxiago plaza libreko saioak, jaialdiak edo bertso-afariak)

Ha ere, txapelketa guztiak berdinak ez direnez, zehaztu eta argitu beharko lirake goian aipatutako alderdi positibo horiek lortzeko zein baldintzatan antolatu behar diren: herrialdea, periodikotasuna, maila, e.a.

Baina txapelketekiko kritikoak direnek aipatzen dituzten zenbait arrazoi ere kontuan har daitezke eztabaida honetan.

Txapelketak, ez al du bertsolaritza bere espazio «naturale-tik» gehiegi aldentzen? Bertsolaritza ingurune hurbilean kantatzeko modua izanik, ez al da faltsua egiten txapelketaren barnean? Zein puntutaraino ez da, aurreko puntuarekin jarraituz, bertsolaritza modu «fiktizio» batean mantentzeko asmatutako mekanismo bat? Bertsolaritzaren helburu «nagusiak» mantentzen al ditu txapelketak edo berri batzuk asmatzen ari da?

Bestetik, ez dira konpetitiboegiak gertatzen? Ez al da egia txapelketa baten presiopean, bestela oso saio ederrak egiten dituzten bertsolariek ez dutela bere onena ematen? Zein puntutaino izan daitezke adierazgarriak, aipatzen ari garen presio honengatik, bertsolari onenetako batzuk aurkezten ez direnean? Egokia al da bertsolaritzarentzat txapelketako bertsolarien gaitetasuna? Zer gerta daiteke bertsolaritzarekin, bertsolari onenak, galtzeko irabazteko baino gehiago dutelarik, behin 40-45 urterekin txapelketei uko egiten badiete? Konpetizio eta lehia honek ez al du bertsolaria azkarregi erretzen? Txapelketen dinamika bultzatuta, ez al dira bertsolaritzaren beste esparru batzuk mugatzen? Bertso-eskoletako gazteak ere txapelketen dinamikan sartuta, ez al dute bertsolaritzak izan ditzakeen beste gaitasun edo posibilitate batzuk ahazten, beraien burua gozamenerako baino, lehiarako jarritz?

Txapelketak lehiaketa-kutsu handiegia ez al du hartzen? Ez al du bere ludikotasuna galtzen? Kutsu horrek eraman du zenbait bertsolari, ez adinekoak bakarrik, txapelketan parte ez hartzera. Zer eragin izan dezake horrek datozen urtetako dinamikan?

Bertsolari batzuk txapelketei egindako kritikek eragina al dute gainerako bertsolari edo bertsozaleengan? Aurtengo arrakasta ikusita, ez dirudi bertsozaleengan izan duenik; baina jarraera horretan mantenduz gero, ez al du eraginik izango bertsolari gazteagoengan?

Ikuslegoaren motibazioaren aldetik ere zalantzak sortzen dira: orokorrean, jendeak ongi pasatzera, edo euskal giroaren bila doala adierazten du. Noski batek modu askotara pasa dezake ongi, edo egin dezake barre. Baina ez al du txapelketak jende asko erakartzen lehiarengatik, bertsoekiko orokorrean askoz interes gutxiago azaltzen duelarik? Ez al dirudi batzuetan, txapelketetan ikusten diren zenbait erreakzio ikusita, bertsozaleetasuna, bertsolarikeria, hau da, bertsolari batzuen ala besteen zaletasuna edo «fans» delakoen arteko lehia bihur daitekeela? Bertsolariak idolo bihurtzearen arriskua norainokoa da? Eta bertsolaritzaren protagonismoa pertsona konkretu batzuegan egotea, gainerako bertsolaria alboratuz, positiboa al da bertsolaritzarentzat? Ez al da gehiegi pertsonalizatzen? Halere, atal honetan ere

lehen esan duguna errepika dezakegu: txapelketa guztiak, txapelketa izateagatik, ezaugarri zehatz batzuk dituzte, baina dene-tan ikus al daitezke alderdi negatibo horiek?

d) Bertso-saioa antolatzearen egokitasuna

1.- Bertsoak kantatzeko uneak

Kontuan izan behar da bertsozaleen artean bi iritzi nagusi dau-dela: lehenengoak bertsoak edozein leku eta unetan aproposak direla dio, eta mugarik gabe entzungo lituzkeela. Eta bigarrenak aldiz, bertsoetarako leku eta une egokia bilatu egin behar dela.

Lehenengoak ez du arazorik planteatzen: edozein garai eta unetan antola daiteke bertso-saio bat. Bigarrenak aldiz bai: bertsoak une edo momentu batzuetara mugatzen dituelako, eta bestela lekuz kanpo daudela uste baitu.

Bigarren arazoa sortzen da noski bertsoak kantatzeko leku egoki horiek zeintzuk diren definitzen saiatzerakoan, bigarre n iritzi hau defendatzen dutenen artean ere jarrera desberd i n a k baitaude. Guk jasotako informazio a r a m a r a b e r a , b i d i r a j a r r e r a nagusienak:

— Batzuk gertaeraren ezaugarrien arabera finkatzen dute egokia den ala ez. Horrela, jaialdiak eta txapelketak alde batera utzita, bertsoak jai-testuinguruetan edo egoera erritualiza-tuetan (hiletetan, e.a.) ikusten dituztela dirudi. Ez dituzte aldiz ikusten euskara erabiltzen den egoera unibertsitario edo zien-tifikoa. Adibidez, unibertsitateko ikasturtearen hasieran, Kongresu baten inaugurazioan, e.a.

— Beste batzuk bertsolaritza euskal giroetara mugatzea defendatzen dute. Honela, bertso-saioak leku erdaldunetan antolatzea bertsolaritza bere testuinguru «naturaletik» aterat-zea dela diote, erabat «artifizial» geratzen delarik. Beraien ustez, testuinguru erdaldunetan zaila izango da bertsolaritza zer den ongi ulertzea, eta are gehiago euskara ongi ezagutzen ez den lekutatik euskara ongi hitz egingo duten bertsolariak sortzea.

Bertso-saioak eszenario guztiz desberdinetan ematen direla ikusirik, malgutasun eta egokitzeko gaitasun bat lortu dutela

ezin uka. Kontua, ordea, zera da: bizitza sozialeko eszenario guztietan agertu behar al du?.

Bertsolaritzaren proiektua burutu nahi duen Bertsolari Elkartek eztabaidatu eta erabaki beharko du bertso-jarduera gertaera-mota edo espazio batzuetara mugatu nahi duen ala ez, eta zein inplikazio eduki dezakeen erabaki bat hartzeak ala bestea hartzeak. Izan ere, kontuan izan beharko du oso bertsozalea poztu bai, baina hain bertsozale ez dena nekatu edo aspertu gabe egin beharko duela.

Honengatik, ongi pentsatu beharko litzateke zein egoeretan ager daitezkeen bertsolariak beste espazioetan: adibidez, edozein gertaera dela eta, euskaldunak biltzen diren bakoitzean beharrezkoa al da bertsolari bat egotea?

Honen atzetik bi arazo planteatu daitezke:

— Noiz eta zein egoeratan eskaini nahi duten bertsolariak beraien jarduerara

— Oso bertsozale ez direnen saturazioa eta kontra jartzea

2.- Bertso-saio kopurua

Azterketa honetako txosten batean ikusi genuen 1992. urtean Euskal Herrian 700 bertso-saiotik gora burutu zirela. Ez al dira bertso-saio gehiegi? Bertsozaleek orokorrean, inkesten emaitzetan ikusi dugunaren arabera, ez dute uste bertso-saio gehiegi antolatzen denik. Batzuek aldiz horrela uste dute. Eztabaidagarri izan zitekeena zera da, kaltegarria izan al daiteke hainbeste bertso-saio antolatzea? Baina zergatik, bertsozale bakoitzak aukeratzeko posibilitatea baldin badu? Eta bertsolaritzarentzat, zer da egokiagoa, egunero-egunero leku batean ala bestean presente egotea, edo gutxiagoetan baina une aukeratuagoetan azaltzea?

3.- Bertso-saioen antolaketa

Aipatu beharreko beste puntu bat da bertso-saioen antolaketari dagokiona. Gaur egun, orokorrean, esan dugu bertso-saiok beste saio soziokulturalek adina antolaketa-maila dutela, salbuespen batzuetan zuzendu beharreko zenbait puntu geratzen badira ere. Baina aurrera begira, zein da helburua, maila hone-

tan mantentzea? Edo bestelako pausoak ematen joan behar dira? Eta zeintzuk?

- Komunikabideak

Proiektu baten helburuetako bat, sortzaileek, kasu honetan bertsolariek egiten duten lana zabaltzeko bitartekoak planifikatu eta optimizatzea litzateke. Helburu hau litzateke ondorengo hausnarketan arrazoia.

Bertsolaritzak, komunikabide edo hedabide sozialetatik — euskarazko irratietatik eta Euskal Telebistatik bereziki— jaso duen indar eragilea eta biderkatzaileari esker, bere arrakasta euskal gizarte osora iristeko aukera izan du, inoiz izan duen proiektio sozialik handiena lortuz.

Izan ere bertsolaritzak erreprodukzio-bideak bermatu behar ditu, eta bide horietan hedabideek oso paper garrantzitsua betetzen dute: prentsak, irratiak eta batez ere telebistak, ziurtatzen dute gertaera kultural batek behar duen sozializazio-prozesua. Eta esan beharra dago bertsolaritzak, gertaera sozio-kultural bezala, gaurko kultur munduan lekurik izan nahi badu, ezinbestekoa dela hedabide sozialetan presente egotea. Hedabide sozialetatik kanpo ez dago gaurko gizartean bizibiderik edozein kultur, kirol edo gertaera sozialarentzat.

Dena dela, mass-mediatan eduki behar duen presentzia ere kuestionatu beharko luke:

— «Hitzetik Hortzera» bezalako programa batek, jendea erakarri duela argi dago. Baina argi dago ere erakarri dituen horien bertsozaletasuna eta «zuzeneko» bertsozaletasuna ez dela berbera: telebistako ikusleari gehien gustatzen zaiona «bertso ona» da, eta ziur aski zuzeneko bertso-saiotako ikusleak baino gutxiago baloratuko eta apreziatuko du «euskal giroa», «barre egitea», e.a. Batzuetan plaza libreko saioetan entzuten diren «astakeriak» eta tokian tokiko arazoak ere gutxiago interesatuko zaizkio.

Baina telebistako ikusle horiei ere agian «erakutsi» beharko zaie horrelako programetan bertso onenak agertzen direla, eta ordu eta saio asko grabatu behar direla horrelako programa bat

osatzeko; programak ez duela errealitatea isladatzen, beraz. (Ikusleak ulertu behar du bertso-laritzaren «Kirolez Kiro!» programa dela). Honek ez du ukatzen programa honetan beste eduki batzuk sar daitezkeenik, zaletuagoentzat, baina neurtuta.

— Irratsaioak. Telebista sortu bitartean, urte luzeetan, bertsozaleek ezagutu duten iturririk oparoenetakoa irratietan ematen ziren bertso-saioak izan ziren. Gaur egun, telebista eta guzti, jarraitzen dute beren saioak ematen. Bertan erabiltzen duten altxorra handia da, ia 30 urte hauetako hainbat bertso-saio berrentzuteko aukera ere eskaintzen baitute.

Egunean eguneko bertso-saioak ere eskaintzen dituzte, zuzen-zuzenean zenbait alditan, eta zerbait beranduago beste aldi batzuetan. Kontua, ordea, beste hedabide sozialetan bezala zera da: irratitari dagokion funtzioa era egoki batean betetzea.

— Bertsolari Aldizkaria. Bertsolari aldizkaria oso bitarteko garrantzitsua izan daiteke, batik bat oso bertsozalearentzat. Baina Bertsolari aldizkariaren edukari buruz erreflexio sakona egin beharko litzateke; zein publikorengana iritsi nahi den definitu eta horiei zein mezu igor dakieken diseinatu. Aldizkaria oso bertsozale direnentzat mezu teoriko eta sakonak eskaintzeko oso bitarteko estimagarria izan daiteke. Eta gaur egun, agian informazio zabalegia eta arinegia eskaintzen du hain aldizkari espezializatua izateko. Aldiz, aldizkarian datorren zenbait informazio oso bertsozale ez direnentzat ere egokia izan daiteke (batik bat bertsolari-pertsonarekiko notiziak eta berriak). Baina noski, horiek aldizkaria erostea askoz zailagoa da. Gure ustez, aldizkaria beste mota batzuetako informazio «kualifikatuagoa» eskaintzeko aprobeztatu beharko litzateke, bertsozale-bertsozaleak sendotzeko eta «hezitzeko». Eta aldiz horrelako informazio arina bertsozale moderatua iristen den lekuetarako utzi.

— Egunkarietan, eta bereziki, «Euskaldunon Egunkaria»n bertso-saioei buruz ematen den informazioa oparoa izanik, egokia den ala ez ikusi behar da. Izan ere, egunkari batek bertso-saioaren biharamonean bezperan gertatutakoaren berri soilki ematera mugatu behar duen edo bertsozaleei beren bertsozale-tasuna lantzeko aukerak eskaini behar dizkien erabaki behar du.

Azken batean aztertu eta erabaki behar dena zera da: hedabide sozial bakoitzak zer funtzio bete behar duen. Zer da telebistak, irratiak, aldizkariak edo egunkariak egin behar duena? Nori dagokio informazio orokorraren edo kualifikatuaren zabalkundea? Nori formazio edo pedagogia sozialari dagokion funtzio betetzea?...

Hemen aipatutako guztiak ez du inondik ere esan nahi hedabideetan parte hartzea kritikagarria denik. Alderantziz, lehen esan dugun bezala, gaur egungo edozein ekintza sozial eta/edo kulturalak ezinbestekoa du hedabideetan parte hartzea marjina natuta geratu nahi ez badu.

Gogora ekarri nahi dugu halere, orain baino lehen aipatu dugun saturazio-puntura iristeak dakarren arriskua, eta ondorioz, puntu horretara iritxi baino lehen gorde behar den marjina edo tartea.

- Bertso-eskolak

P proiektu baten helburuetako bat, jendea —neurri eta maila desberdinetan bada ere—, sormenera iritsi dadin bideak irekitzea da. Batzuk, ezagupen horren bidez, bertsolari izatera iritsi nahiko dute; beste batzuk bertsozale kualifikatuak izango dira. Bertso-eskolen artikulazio eta planifikazioa ere proiektuaren helburuetako bat litzateke beraz.

Oso garrantzitsua izan daiteke ere bertsolaritzari pedagogia sozial bat ematea, soportea kultural bat. Hau ez da agian bertso-eskolekin soilik lortuko, baina bertso-eskolek pisuzko paper bat dute funtzio honetan.

Bertso-eskolak dira bertsozaletasuna ziurtatzeko mekanismoen artean aipa daitekeen interesgarrienetakoa. Izan ere, beraien helburuetako bat, bertsozale jakitunak sortzea da.

Esan beharrik ez dagoela dirudien arren, puntu hau azpimarratzekoa da, zenbait lekutan bertso-eskolen funtzio nagusia bertsozaleak sortzea baino bertsolariak sortzea dela baitirudi. Hau, eskoletako helburuak aldatzeaz gain, frustrazio-iturri izan daiteke. Bertsolariak idolo bihurtzen ari diren gizarte honetan, zenbait gurasok bere seme-alabak bertso-eskolelara eramaten ditu punta-puntako bertsolaria bihurtuko den esperantzarekin. Esperantza hori ez da berez txarra, baina guraso

eta ikasleei zera transmititu behar zaie: txapeldun izanaz aparte, bertsoan mila modu desberdinetara goza daitekeela.

Bertsolariak hurbileko pertsonak izateak ez du esan nahi edozein punta-puntako bertsolaria izan daitekeenik, baina agian bai bertsoak entzuten edo lagunartean kantatzen goza dezakeela.

Bertso-eskoletan dinamika faltsu bat sortzeak, etorkizunean frustrazio bat ekartzeaz gain, bertsolari gazteak desbidera ditzake. Zein zentzutan? Eztabaida-talde batean sortu zen bezala, bertsolari gazteek diru-iturri garrantzitsu bat ikusten dute bertsoaritzan, eta hori berez agian kritikagarria ez bada ere, gazte horien interesak asko kuestionatzen ditu.

Guzti honek beste gogoeta baterako bide ematen digu: bertsolari gazte guztiak goiko mailara iritsiko direla uste badute eta lehia horretan buru-belarri sartzen badira, frustrazio eta desgainu arriskua ezezik bertsoaritzaren baitan bakoitzak betetzen duen funtzioaren pertzepzio aldrebesa izatea gerta dakieke: «Niretzat goian lekurik ez badago, besterik ez zait interesatzen» uste izatea, alegia.

Bertsolari-ikasle guztiak ez dira goimailako bertsolari izatera iritxiko. Bakar batzuk goiko puntara iritsiko dira, beste batzuk erdibidean eta azkenik, beste hainbat maila apalagoan geldituko dira. Kontua ez da guztiak goiko puntan egotea, denentzat tokia izatea baizik, eta beraz, denek, bakoitzak bere mailan aukerak izatea.

Mailaketa esaten dugunean ez dugu, noski, klase edo kategoria desberdinetako bertsolariak egon behar dutela esan nahi. Ez gara elitismo bat bultzatzearen aldeko. Hori, elitismoa, berez etorriko den zerbait bada ere, garrantzi handiena bakoitzari bere gaitasuna azaltzeko aukerak eskaintzeak duela uste dugu.

ONDORIOAK

Azterketa hau enkargatu duen Euskal Herriko Bertsolari Elkarteak arreta handiz begiratu beharko du bertsoaritzak eta bertsozaletasunak eramango duten dinamika. Beraien helburuak ongi finkatuta, eta helburu horiek lortzeko proiektu bat diseinatu ondoren, komunikazio-sare dinamiko bat(en) gauza-

tzea bermatu beharko dute. Komunikazio-sare honek, etengabeko informazioa jaso eta bidaliko du Elkartea eta bertso-komunitatea osatzen duten talde guztien artean. Hau da, helburuak eta proiektua bultzatzen eta garatzen duen Elkartearen eta bertso-komunitatean inplikaturako guztien artean etengabeko joan-etorria, «feed-back»a egon beharko du.

Elkartek, etengabe «pultsatu», ezagutu, aztertu beharko ditu bertsolaritzaren sektore desberdinetan bizi diren arazo, behar edo interesak, kasu bakoitzean dagokien erantzuna eman beharko dielarik.

Txosten honetan zehar han eta hemen jaso den informazioa bada ere, azken atal honetan, Elkartek bere proiektua diseinatzeke lehendabizi, eta dinamika ezagutu eta baloratzeko ondoren, aztertu eta eztabaidatu beharko lituzkeen zenbait puntu hauek dira:

Oinarrizko osagaiak

- Kultur proiektu bat diseinatzeak etengabeko gogoeta sakon bat exigitzen du; baina gogoeta horren ildo bezala hiru ardatz proposatzen ditugu:

- Bertsolaritzaren ezagupena edo notorietatea
- Bertsolaritzarekiko atxikimendua
- Bertsolaritzaren balorazioa

- Bertsolaritzaren ezagupenarekin adierazi nahi da bertsolaritzak, gertaera soziokultural bezala ezaguna izan behar duela. Hau da, jendearengana iritsi behar duela bertsolaritzari buruz igortzen den informazioak. Noski, honek ez du esan nahi guztiei mezu berbera (edukiz eta kantitatez) bidaltzen zaienik: tipologia bakoitzari dagokion mezua zuzendu behar zaio. Alor honetan, komunikabideek oso paper garrantzitsua jokatzen dute, batik bat telebistak; baina baita beste komunikabideek ere.

- Bertsolaritzaren atxikimenduarekin adierazten da entzulegoaren fideltasuna, leialtasuna ziurtatzeko bideak aurkitu behar direla. Ez noski denak bertsozale amorratu bihurtuz, baizik eta bakoitza bere era eta neurrian bertsolaritzarekin lotuta sentitzeko.

- Bertsolaritzaren balorazioari dagokionez, esan orokorrean bertsozaleek bertsolaritzaz egiten duten balorazioa oso altua dela eta bertso-saioretatik orokorrean gustora ateratzen direla. Gauzak honela, esfortzuak bertsolaritzak orain arte ukitu ez dituen sektoreetara zabaltzen egin beharko liratekeela dirudi.

Proiektua bideratzeko agenteak

- Egokia ikusten al da bertsolaritzaren proiektu kulturala diseinatzea? Jarduerari, honelako proiektu bat egiteak, zein ahalmen eta muga suposa diezaizkioke?

- Zein da proiektua bideratzeko agenterik egokiena? Bertsolari Elkarteak al da? Nahiko ezarrita al dago Bertsolari Elkarteak bertso-komunitatean? Noren apoioarekin konta dezake?

- Bertsolariak beren erantzukizuna asumitzeko prest al daude? Beharrezkotzat jotzen al dute proiektu edo «linea estrategiko» batzuetara etortzea, ala bakoitzak bere aldetik jarraitu nahiago du?

- Kantatzeko gutxieneko baldintza batzuk finkatzea interesgarri ikusten dute? Zertan zehaz daitezke baldintza horiek?

- Zein bertsolariri eta bertsolaritza-motari egiten dio mesede profesionalizazioak? Profesionalen inguruan enpresa bat sortzeak, bertsolarien lana erraztuko luke neurri batean, baina ziur aski bere autonomia eta erabakiak hartzeko gaitasuna ere mugatuko luke. Gainera, bertso-jarduera hobeto antolatuta bai, baina agian gaur egun duen espontaneitatea baldintzatuko luke. Nola baloratzen da aukera hori? Enpresa bat sortu nahi izanez gero, zein paper jokatu luke Bertsolari Elkarteak?

- Oso bertsolari desberdinak egonik (mailaz, adinez, estiloz, e.a.), egokia al da ia denak esparru, espazio bakar batean egotea, edo mailaketa bat hobeto ikusten al da? Zein espazio eman behar zaio tokian tokiko bertsolaritzari, eskualde-mailako bertsolaritzari, adibidez?

- Gaur egun plazatan kantatzera iristen diren neskek hain gutxi izateak zerikusirik ba al du gaur egungo bertsolaritzaren dinamikarekin? Zeintzuk izan daitezke bertso-komunitateak

desberdintasun hori gutxitzen joan dadin aztertu beharko litzuzkeen gaiak?

- Hainbeste bertsolari eta bertsozale gazte egotea, positiboa al da bertsolaritzarentzat? Zein eragin izan dezake bertsolaritzaren etorkizunean? Zein puntutaraino, gazteen parte hartze honen atzetik aurki daiteke bertsolaritzaren erreproduzio sozialaren hazia eta belaunaldien arteko artikulazioa edo momentuko (modako) arrakasta iragankorra?

Mezu-hartzaileak

- Bertsozaletasuna hain gertaera heterogenoa denez, tratamenduak ere heterogenoa izan beharko du. Bestalde, bertsozaleak tratatzeaz gain, kontuan hartu beharko dira bertsozale ez direnei eta erdaldunei zuzendu beharreko mezuak.

- Mezu orokorrak ez dira egokiak; aldiz, igortzen den mezua onartua izatea nahi baldin bada, talde bakoitzari berari dago-kiona igorri beharko zaio. Bestela mezua alferrik galtzeko arrisku handia dago.

- Bertsozaleen tipologia zehaztu beharko litzateke, aldagai nagusi batzuk kontuan hartuz. Azterketa honetan zehar ikusi dugunaren arabera, hauek izan daitezke aldagaiak: bertsozaletasuna, adin-taldea edo belaunaldia eta herrialdea. Gainera, hiru aldagai hauek erabat lotuta edo inplikaturik daude.

- Hartzaileak karakterizatzeko garaian, eta aldagai nagusitzat bertsozaletasuna harturik, bertsolaritzaren inguruan entzulegoa uhinen antzera kokatzen dela planteatu dugu, zirkulu konzentrikoetan. Honela, barnealdean bertsozale amorratuak leudeke, eta zirkuluaren kanpokaldean erdaldunak. Zirkulu bakoitzean halere, kontuan izan beharko dira aipatutako beste bi aldagaiak: adin-taldea eta herrialdea.

- Bertsolaritzak, gaur egun, euskal kulturaren dagokion espazioa betetzen du ala hori baino handiagoa? Nork definitu behar du bete behar duen espazioa? Leku gehiegi egiten ari al zaio bertsolaritzari?

• Ala alderantziz, arazoa, gainerako kultur jardueren presentziarik eza da? Kalterik egiten al die idazleei, antzerkigileei, dantzari, zinema eta artista plastikoei bertsolaritzak? Ala bere arazoa beren baitan aurkitzen da (azpiegitura baten faltan, erreproduzio sozial baten faltan, e.a.)?

Bitartekoak. Estrategiak

• Proposamen modura, hauek lirateke tipologia bakoitzari zuzendu ahal izango genizkiokeen mezuak:

— Bertsozale beroei: bertso-saioak eta informazio «kualifikatua» (bertsolaritzaren historia, teknika, hitzaldiak, mintegiak, e.a.)

ESPARRUA	BEHATU BEHARREKO ELEMENTUAK
- Bertso-saioak	<ul style="list-style-type: none"> . Antolatzen den saio-kopurua/Zein saio-mota . Saioa antolatzearen arrazoia . Saioaren antolatzaileak/babesleak . Saioaren difusioa . Parte hartzen duten bertsolariak . Biltzen duten jende-kopurua . Biltzen den jendearen deskribapena . Saioa burutzen den lekuaren egokitasuna . Bertso-saioaren kalitatea . Gai-jartzaileak izan al dira . Zein gai erabili dira/zeintzuk ez
- Txapelketak	<ul style="list-style-type: none"> . Non antolatzen diren . Zenbat antolatzen diren . Norentzat antolatzen diren . Zein bertsolarik hartzen du parte/zeinek ez . Zein difusio duten . Zenbat jende biltzen duten . Ikuslegoaren konposizioa . Erabilitako gaiak . Epai-sistema

<p>- Bertso-eskolak</p>	<ul style="list-style-type: none"> . Bertso-eskola antolatzearen arrazoa . Irakasleen interes eta nahiak . Erabiltzen duten pedagogia . Eskoletan ematen diren edukiak . Ikasleen eta gurasoen motibazioa . Ikasle-kopurua eta konposizioa . Bertso-eskolen eta ikastetxeen harremana . Prestigioaren eta diruaren eragina . Bertso-ikasleen aktuazioak: zenbat, zeintzuk
<p>- Komunikabideak zia</p>	<ul style="list-style-type: none"> . Komunikabide desberdinetan duen presentzia . Telebistan: saio berezietan, besterik . Irratietan: saio berezietan, besterik . Prentsan: kronikak, artikulua bereziak . Bertsolari aldizkaria . Presentzia horren frekuentzia eta kalitatea . Zer isladatzen da komunikabide horietan . Telebistako saioren audientzia/leialtasuna. . Telebista-programaren edukia (difusioa/pedagogia) . Berrikuntzen antolaketa . Zenbat egunkaritan agertzen dira berriak. . Zein hizkuntzatan . Bertsolari aldizkaria: zaletuen tresna berezia . Zein eduki transmititzen du (difusioa/pedagogia) . Zenbat erosle ditu/erosleen konposizioa

— Moderatuei: Bertso-saio hautatuak, noizbehinkakoak baina onak.

— Kritikoei: Giro txarra neutralizatzeko bideak egin behar dira.

— Erdaldunei: Bertsolaritza ezagutu dezaten bideak zabaldu. Jarraera zabaltzeko bideak egin, euskara ez ezagutzeak suposatzen duen traba kontuan izanik.

Bitartekoei dagokienez, esparru bakoitzean kontuan izan daitezkeen elementuak hauek lirateke; Bertsolari Elkarteak behatu beharreko elementu kuantitatibo nahiz kualitatiboak, alegia.

Orain arte, bertsolaritzari eta bertsozaletasunari buruz aipatutako puntuen inguruan azaldu ditugun iritzi eta ebaluazio desberdinak kontuan harturik, esan behar da badagoela zer pentasua, zer eztabaidatua eta zer erabakia gai honen inguruan.

Bertsolari Elkarteak, bertsolariek bereziki, balio handiko altxor bat eskuetan dutela ulertu behar dute. Horretaz jabetzeak beren erantzukizunaz jabetzea eskatzen du. Beraien protagonismoa asumitu behar dute, ez bakarrik plazarik plaza edo telebistan agertzerakoan, baita bertsolaritzari biziraupena ziurtatzeko duten erantzukizunean ere.

AZKEN EBALUAZIOA ETA PROPOSAMENAK

Orain arte, han-hemenka, aztertu ditugun puntuen ondorio gisara, galdera edo arazo nagusi bat planteatzen da: Zer egin behar du bertsolaritzak bere **biziraupena** ziurtatzeko? Nola ziurta dezake bere **etorkizuna**? Horixe da jokoan dagoen arazo nagusia: bertsolaritzak etorkizunean biziraupenik izango duen ala ez jakitea.

Badakigu jakin, gertaera sozial guztiek beren biziraupena ziurtatzeko erreprodukzio sozialaren mekanismoak sortu eta martxan jartzea ezinbestekoa dutela.

Gauza bera esan daiteke bertsolaritzari buruz, gertaera soziala denez, bere biziraupena ziurtatuko dizkion erreprodukzio-mekanismoak sortu eta martxan jarri behar dituela.

a) Orain arteko lorpenak

Bertsolaritzak orain arte, eta agian espontaneoki eta intuizioz azterketa zientifiko baten ondorioz baino gehiago izan bada ere, sortu ditu zenbait mekanismo. Ikus ditzagun nagusienak.

1.- Bertsolaritza, gertaera soziokultural bezala, euskal kulturaren munduan garrantzizko gertaera izatera iritsi da.

Biltzen duen jendetzarengatik (1992 urtean 715 saiotan 250-300.000 lagun)

— Antolakuntzan lortu duen duintasun eta kalitateagatik (Prestaketa-lanak, Publizitatea, Eszenatokia, Megafonia,e.a.)

— Bertsozaleek bertsolaritzarekiko agertzen duten atxikimenduagatik

2.- Bertsolari Elkarteak sortu eta bere eginbeharra, maila batean bederen, definitu egin du.

— Bertsolaritzaren historian gertaerarik garrantzitsuenetako bat, zalantzarik gabe, Bertsolari Elkarteak sortzea eta bere gain hainbat eginkizun hartzekoa izan da.

— Garai batean bertsolariak umezurtz, Txapelketak antolatzeko babesa eskaintzen zion Euskaltzaindiaren babesik gabe gelditu zenetik orain lortu duen autonomia eta antolakuntzarako gaitasunera bide luzea egin duela ezin uka.

— Badago oraindik Bertsolari Elkartearen baitan zer aztertua eta zer deliberatua eta horretan ari dira buru-belarri bertako kideak. Horren frogak dira 1993 urteko Bertsolamintza ihardunaldiak eta topaketak.

3.- Bertsolari-eskolak sortu eta bideratu ditu

— Garai bateko bertsolarien sorkuntza eta garapena jatorriz zekarren senaren eta bere inguruko onarpenaren baitan egon ohi zen.

— Gaur egun bertso-eskoletan berezko sena dakartenek laguntza eta baldintza aproposak aurkitzen dituzte, beren sena hori landu eta garatu ahal izateko.

— Bertsolariak ezezik bertsozaleek ere aurkitzen dute argi-biderik eta gozatzeko aukerarik bertso-eskoletan.

4.- Komunikabide sozialetara zabaltzea lortu du.

— Hasieran, bertsolarien saioetako bertso-bildumak jasotzen dituzten hainbat liburu argitaratuz (*Auspoa* kolekzioan). Baziren tartean bertsoak argitaratzen zituzten hainbat aldizkari.

— Ondoren, Herri-irratietan izan zuten jarraipena eta zabal-kundea, bai txapelketetako saioek baita beste hainbat bertso-saioek ere.

— Urte batzuk geroago iritxi zen bertsolaritza Euskal Telebistara. Hasiera batean Txapelketa Nagusiko eta beste saio bereziren bateko bertsoak eskainiz. Azkenean, orain eskaintzen diren «Hitzetik Hortzera» eta «Debaldeko Festa» bezalako programa jarraituak eskaintzera iritsiz.

Guzti hau kontuan harturik esan daiteke: bertsolaritzak bere biziraupena ziurtatzeko beharrezko diren erreproduktzio sozialaren hainbat mekanismo sortu eta garatu ditu. Guzti hori, Bertsolaritzak bere kabuz egin du urtetan zehar bide berriak urratuz eta bere beharrei irtenbideak aurkituz.

Horregatik esan daiteke bertsolaritzak gertaera sozial iraunkor bati dagozkion hiru elementuak, bere osotasunean ez bada ere, maila batean behintzat, sortzea eta mantentzea lortu duela. Hau da:

— Ezaguna izatea (euskaldun gutxi da bertsolaritza zer den ez dakiena)

— Atxikimendua lortzea (bertsolaritzarekiko leialtasun-maila batzuetatik besteetara desberdina bada ere, oso zabala da)

— Balorazio altua (bertsogintzari meritu handia ematen dio jendeak, sormen-ahalmena miresten du, gozatu egiten du)

Hiru elementu hauek indarrean jarraitzen duten heinean bertsolaritzaren etorkizuna ziurtaturik egongo litzateke.

Esan behar da, halere, ez dituela arazo guztiak bideratu eta garatu. Badago oraindik zer landu eta zer urratu. Ikus ditzagun zein diren egitekorik premiazkoenak.

b) Aurrera begira gainditu beharreko oztopo eta arriskuak (proposamenak)

Bertsolaritzak azken urteotan bizi duen «boom» harrigarria, zenbaiten ikuspegitik, denbora gutxirako kontua da, bizi laburra duen puztutako globo baten antzera, zulaketa txikienarekin lehertu eta hustutzeko arriskuan dagoena.

Beste hainbaten ustez, berriz, «boom» hori ez da momentuko puztuketa, urte askotan burututako lanaren ondorioa baizik. Nolanahi ere, iraunarazi nahi bazaio, hainbat elementu ziurtatu beharra dago.

1.- Bertsozaletasunari dagokionez

- Bertso-saioen espezifikotasuna zaindu, bakoitzari, aurreko orrietan azaldu dugun bezala, dagokion tratamendua eman.

- Plaza librekoiei
- Jaialdietakoiei
- Lagunartekoiei
- Beste ospakizunetakoiei

Mota desberdinetako bertso-saiotara joaten den publikoaren soslaia kontuan harturik, bertso-saioen baldintzak entzulegoaren ezaugarrietara egokitu behar dira.

- Bertsozaleen tipologia kontuan izanik bakoitzari mezu egokia luzatu

- Bertsozale sutsuenei
- Bertsozale moderatuei
- Bertsozale kritikoei
- Bertsozale ez direnei

Mezu egokiak luzatzeko erabili behar diren bideak eta sopo-teak ere kasuan kasuko beharretara egokitu behar dira: bertso-saio, hitzaldi, topaketa, aldizkari, e.a. erabiliz bakoitzaren gaitasunaren arabera.

2.- Bertsolari Elkarteari dagokionez

- Orain arte egindakoari jarraituz urrats berriak ematea
- Bertsolaritzaren proiektu orokorra diseinatu eta garatzea

- Bertso-saioen koordinazio eta artikulazioaz arduratzea
- Bertsolaritzaren dibulgazio-sareak diseinatzea eta erabiltzea (publikazioak, idatzizkoak eta audiobisualak, topaketak, nazioarteko kongresuak, e.a.)

3.- Bertsolari-eskolei dagokienez

- Bertsolari-eskolen funtzio eta betebeharrak definitzea
- Bertsolaritzaren teknika irakastera mugatu behar duten ala bertsolaritza ezagutu, landu eta bizitzen ikastea lortu behar duten.

4.- Komunikabide sozialei dagokienez

- Idatzizko komunikabideak
 - Egunkari
 - Aldizkari
 - Liburu

Hiru baliabide hauek, bakoitzari etekinik handiena nola atera dakioken aztertu ondoren, era egokian erabiltzeko modua egin behar da. Hau da erabaki behar dena: zer eman egunkariaren bidez, zer aldizkarietarako utzi eta zer liburuen bidez eman.

- Irratiz egindako emankizunak

Bertso-saioen zabalkundean zaharrenetakoa izanik, berak du esperientziarik luzeena ere, eta berak du beraz, medio hori era egoki batean erabiltzeko zein den formularik aproposena jakiteko motiborik gehien. Kontu izan behar da beti ere, bertso-saioak irratiko hutsuneak betetzeko erabiltzen badira jendearen aurrean debalutuak izateko arriskua dagoela.

- Telebistatik emandako bertso-saioak

Azken urteotan bertsolaritzari mesederik handiena egin dion urratsa bertso-saioak telebistaz ematearena izan da. Gertakizun honek jaso du bertsolaritza kulturgintzako beste ihardunaldi altuenen parera. Azierto handi bat izan da beraz, bertso-saioak telebistaz ematearena.

Aurrera begira esan behar da, halere, kontuan izan behar direla hainbat arrisku. Hala nola:

- **Arrakasta** arriskua
- **Saturazio** arriskua
- **Zaharkitze** arriskua

- Arrakastaren arriskua, gezurra edo kontraesana badirudi ere, oso kontuan hartzekoa da. Izan ere, telebistaz ematen diren saioak arrakasta lortzen duten heinean, arrakasta berri baten oinarri bihurtzen dira, eta horrela, arrakasta batek beste eskatzen du eta arrakastaren zurrumbiloa sortzen da. Horrelako kasuetan eta arrakastaren arrakastaz, arrakastaren zurrumbiloan itotzea gertatu ohi da. Hau da, abiadura horrek eskatzen duen moduan produktu berririk eskaini ezina etortzen da. Garbi dago bertsolaritzari gisa horretako zurrumbiloan sartzea ez zaiola komeni eta arrakastaren kontrola kontu handiz zaindu behar duela.

- Saturazioaren arriskua, aurrekoaren antzekoa da, hemen ordea entzulegoaren aldetik etortzen da arriskua, hau da, jen-

AGENTE NAGUSIAK	MEZUA (ILDOAK)	BITARTEKOAK	(MEZU-)HARTZAILEAK
<div style="border: 1px solid black; padding: 5px; width: fit-content; margin: 10px auto;">BERTSO-LARIAK</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; width: fit-content; margin: 10px auto;">E.H. BERTSOLARI ELKARTEA</div>	<ul style="list-style-type: none"> • Bertsolaritzaren ezagupena • Bertsolaritzaren atxikimendua • Bertsolaritzaren balorazioa 	<div style="border: 1px solid black; padding: 5px; margin-bottom: 10px;"> BERTSO-SAIOAK <ul style="list-style-type: none"> • Plaza libreko saioak • Jaialdiak • Txapelketak • Bestelako saioak </div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; margin-bottom: 10px;"> KOMUNIKABIDEAK <ul style="list-style-type: none"> • Telebista • Irratia • Prentsa • Aldizkaria </div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; width: fit-content; margin: 10px auto;">BERTSO-ESKOLAK</div>	
KONTESTUKO FAKTOREAK: • EUSKAREN EGOERA • EUSKAL KULTURAREN EGOERA			

G AIAK

TXEMA PRECIADO

ZERGATIK BERDE KATEGORIA ADIERAZTEKO
EUSKAL HITZ JATORRIK EZ?

ZERGATIK BERDE KATEGORIA ADIERAZ- TEKO EUSKAL HITZ JATORRIK EZ?

TXEMA PRECIADO

Ez dakit Joseba Sarrionaindiak arrazoi ote zeukan «euskaldunek ez dituzte koloreak sekula maitatu» zioenean¹. Edozelan ere, historian zehar euskaldunek kolore-kategoria gutxi erabili izan dutela agerian dago: beste kultura asko bezala, kolore-hiztegi urria du euskarak eta halabeharrezko garapena dela eta, kultura guztietan ez bada, behinik behin gehienetan gertatzen den bezala, kolore-hitz berririk sortu edo mailegutan hartu behar izan du.

Egun zeharo ezaguna eta arrunta den aipatutako kategoria kromatikoari dagokionez, harridura sortarazten du gure inguruetan hain hedatua egonez, berau adierazteko euskal hitz jatorriak ez izateak. Hor dugu, bai, ORLEGIA, garai batean eta

ikastetxe zenbaitetan nahiko hedatua dagoena; denok dakigu o rdea, «neologismo» bat dela, erdal kategoria bat moztu a².

Eta hau sustraitu egin bada, gogora dezagun bide honetatik beste saio batzuk egon direla eta zenbaitengan eragin handia izan dutela³: «D´autres tentatives, comme celle de l´écrivain N. Ormaetxea, qui avait proposé le terme «musker» (= lézard vert), paraissent la conséquence de la même superficialité sémantique et linguistique»⁴. Zenbait kasutan erabilia izan bada ere, ez dirudi, bestalde, musker eta berdearen artean erabateko parekotasunik baieztatu daitekeenik: «gure usarioko «*musker*» hitzak ez du, Garatek dioen bezala, erdal *berde*-aren eremu semantiko osorik inoiz beregandu, baizik eta, belar hezeari, hostaje berdeari, fruitu gordin ondugabeari, eta halakori dagokion eremua bakarrik»⁵.

Edozein modutan ere, berde kategoria kromatikoa adierazteko kanpotik hartutako berba dugula esan dezakegu eta, gure testuinguruan hain 'begi-bistakoa' eta psikologikoki (mende baldeko mentalitatean, behinik behin) hain oinarrizkoa denez, falta horren zergatiaz galde dezakegu.

BAT

Artikulu honen izenburuari helduz, har dezagun baztertzaila ez den lehendabiziko erantzuna, sinpleena, erabatekoa bere borobiltasunean: faltan izate hori euskaldunek behar izan ez dutelako da, hots, gauzak, uneak, ekintzak,... ezaugarritzeko, kategoria kromatiko horren beharrik ez dutelako izan eta, hartara, beste forma batzuk erabili izan dituzte: ondugabeko fruitua, gordinkeriak⁶, e.a.

Hau ez da batere harrigarria eta aukera izango dugu gero pentsatzen dugun baino arruntagoa dela ikusteko; edozelan ere, gehiegi ez luzatzeko aipa dezadan ildo honetatik Mikel Azurmendik esaten duena: «euskaldun usadiozko edo Kopernikanoen aurreko batek jakina ikusten zuela berdea nahiz eta kolore berdea halakotzat bereizteko premiarik sentitzen ez zuten: bere kultura azturak eskatzen ziotenez izendatu zuten

belarra, ihar edo heze bezala, horregatik «*hezeko*» berde esan nahi zuen eta *hezetasunak* berdetasuna adierazten zuen; aldiz *hezetasuna* galdutako belarra eta oro har, baita bizia galdutako landarea *legor*, *idor*, *iharra* zen. Egur ebakia edo zura ez zuen inoiz berde izendatu, heze baizik. Lizunkeriak ez zituen inoiz kolore berdez izendatu, zapore *gordinaz* baizik. Oraindik gure egunotan badirauen espezimen horrek ikasia du gaztelaniarekin berde esaten, baina ez du inoiz aipaturiko gauza horietarako erabiliko. «Berde» kolorea aipatzeko soilik da, baina baliteke bere bizitza osoan ia premiarik ez sentitzea inorekin komunikatzeko koloreei buruz bere horretan hartuta»⁷.

Ikuspegi kulturaletik ikusita eta aplikagarritasunari kasu egin behar badiogu, azaldutako ikuspuntua erabat logikoa dela esan daiteke eta horrela aurki dezakegu, besteak beste, Rudolf Arnheim-en liburuan: «Puede ocurrir que determinada cultura distinga los colores de las plantas de los de la tierra o el agua, pero no encuentre utilidad a ninguna otra subdivisión de los matices, y esa clasificación perceptual se reflejará en su vocabulario. Una tribu agrícola puede poseer muchas palabras para designar diferencias sutiles de los colores del ganado, pero ninguna para distinguir el azul del verde»⁸.

BI

Lehenengoaren erabatekotasuna alboan utziz, bigarren honek, euskal kulturak egindako bidea ezagutu eta ulertzeko, oso lagungarria delakoan, aparte ez ditugun beste batzuetan begiratu nahi du. Eta hau egiteko ez ditut aztertuko (euren garrantzia, jakina, gutxietsi gabe) honekin oso harremandurik dauden eta arreta berezia beharko luketen gaiak: hautemate fenomeno, kultura eta hizkuntza⁹.

Abiapuntutzat hartu behar da koloreen *hautematean eta izendatzean historikoki izandako bilakaera*. Koloreak, kolore-mota ezberdinak, ugarituz joan dira historian zehar eta aniztasun honetan sentsibilitatearen garapena (ñabardurez gain, espektro kromatikoaren ezberdintasunak aintzakotzat har-

tzeko ahalmena) eta tindakari berrien aurkikuntza hartu behar dira kontuan.

Gizakiak progresiboki ikasi du kolore ‘berriak’ bereizten. Berezko bilakaeragatik (behar berriei erantzuten) zein beste kulturek eraginik, espektro kromatikoaren hasierako sailkapena aldatzen joan da. Eta kultur fenomeno honen bilakaera agerian uzteko, Berlin eta Kay-k egindako ikerketa¹⁰ ezinbesteko erreferentzia dugu; izan ere, nagusi zen ikuspuntua (kolorea gauza subjektibotzat hartzen duena, lengoaien arbitrariedadean oinarriturik) ezabatuz, kultura desberdinetan oinarritzko koloreak parrakoz zirela eta hauetan, garapenaren arabera, mailak zehazki egiaztatu zuten: «A la hipótesis que se acaba de exponer («existe un conjunto universal de once categorías de color»), Berlin y Kay añaden otra «evolutiva», según la cual los tipos de vocabulario así ordenados representan una sucesión fija de etapas históricas por las que una lengua debe pasar a medida que su vocabulario aumenta»¹¹.

Baina beste kultura batek halako kolorea duela ohartzea- rekin batera, kolore berriak sortzean, ahaztu ezinezko eragina da gai tindakari berrien aurkikuntza. Hau dela-eta, kolore-hitz gehienak ‘nahiko’ berriak direla esan daiteke eta ohitura handiagoa dugun gaztelarekin egin dezakegu aproba, kasu askotan euren jatorria historikoki zehatz daitekeela berehala konturatzeko; aipa dezadan, esate baterako (metaforatik sorturikoak —‘rosa’, ‘naranja’, ‘morado’, ‘granate’,...— eta zeharo adierazgarriak direnak—‘butano’ e.a.— alboan utzita), oinarritzko koloreetako bat izendatzeko dugun ‘magenta’: «nombre de un tinte inventado en 1859, el año en que los franceses y los sardos derrotaron a los austriacos en la batalla de Magenta, en el norte de Italia»¹².

Tindakari berriak sortu izan diren heinean handituz joan dira espektroaren zatiketak, eta gureaz gain, XIX. mendean bereziki ugartitasun izugarria ezagutu izan da. Bertan eta beste mendetan ere kokatze historikoa posible da kasu anitzetan: «azul Prusia (1704), azul cobalto (1802), ultramar sintético (1828), blanco de zinc (1830), malva de Perkin (1856), blanco de titanio (1916), rojo cadmio (1910), viridiana (1938),...»¹³.

Edonola ere, garai batean kolore berri hauen ezak (kolore-ñabardura berriei dagokien neurrian) ez du inor harritzen, baina hutsuneak oinarrizkoei dagozkienean ez izate horrek azalpen bixirik sortu izan du, garrantzitsuena, zalantzarik gabe, *ezinta-sun fisiologiko*-arengatik antzinakoek kolore batzuk ez zituztela ikusten zioena, hots, egun koloreak ikusten ditugun bezala ikusteko gizakiengan garapen fisiologikoa eman ei dela uste zuena. Kolore hauek nagusiki, urdin-berde gamakoak dira eta gaur egun ikusmen akastunaren ikuspuntu hau harrigarria iruditu arren, garai batean pisu handiz erabili izan zen.

William Ewart Gladstone (*Studies on Homer and the Homeric Age*, Oxford, 1858) aipatu ohi da arazo hau benetan ikertu zuen aintzindari gisa¹⁴. Berak Homeroren «Iliada»n agertzen diren koloreari buruzko erreferentzia guztiak batu zituen eta hauen arabera egungoekin alderatuz, euren koloreen hautematea akastuna zela ondorioztatu zuen: «Un estudio cuidadoso nos revela que en los últimos ocho libros de la *Iliada*, hay 208 descripciones de colores. De éstas, 148 se refieren al claro y al oscuro, a la blancura, a la negrura y al gris, mientras que las otras 60 se refieren principalmente al rojo, al marrón y al púrpura. El azul, por ejemplo, no se menciona en absoluto, y de ello sacó Gladstone la conclusión de que los griegos, y por consiguiente otros pueblos antiguos, no eran capaces de ver un gran número de colores y que la percepción fina del color era un bien otorgado por el avance de la civilización moderna»¹⁵.

Aipatu dudan legez, koloreak izendatzean hutsunerik nabarmentenak berde-urdin gamakoak dira, guretzat (mendebaldekoentzat) hain funtsezkoak direnak. Eta ez-izate honek ez du —inolaz ere— esan nahi gizakien aurrean kolore hauek agertzen ez zirenik, erabat nabaria baita, esate baterako, garai hartako landaredia gaurkoa baino askoz ugariagoa zela¹⁶, baina zalantza-izpirik gera ez dadin, erabateko beste datu bat, erabilpenarena, gehitu egin behar da: «...no fue hasta la última década del siglo XIX cuando se advirtió que el arte griego era extraordinariamente rico en colores, incluso el azul, y que se utilizaban de una manera que sugería que la sensibilidad perceptiva de los artistas era como mínimo tan viva como la de Gladstone»¹⁷.

Baina hutsune hau nabarmentzeaz gain, honen zergatiaz ere galdetu zieten beren buruei. Eta garai hartan sorturiko azalpen batzuk eztabaidagarriak izan badaitezke, lekuz kanpo dago gama hauekiko ikusmenaren ezintasunean oinarritzea. Ildo honetatik Hugo Magnus-en liburua, oso osorik hartuta, oso ederki datorkigu hona¹⁸, bertan, alde fisiologikoa nabarmentzeaz gain (19, 21, 23, 27, 34, 36,... or.) egungo ezagutza-mailarekin dagoen aldea ere agerian uzten baitu. Ikus dezagun nola saiatzen den arazoari buruzko azalpenak ematen: «Los motivos de la gran pobreza de colores del poeta (Homero) y de que éste no señalase en sus cuadros más que los tonos muy luminosos, no son estéticos, ni peculiares del gran épico griego. El motivo se encuentra en la naturaleza del hombre de aquella época y las condiciones fisiológicas del sentido de los colores, tal como existían entonces», eta berdeari buruz: «No vacilamos en suponer que en los más lejanos tiempos el color verde, *por una falta de aptitud del órgano de la vista*, no llegaba a la conciencia como una sensación distinta y específica»¹⁹.

Ustezko koloreen hautemate akastun hau grekotarrengan ezezik, garai hartako beste Herrietan ere ematen zen (Egipto da horietariko bat) baina ez naiz luzatuko adibide gehiago ematen, aski baita ikusteko mendebaldeko kulturetan gama batzuentzat kolore izenik eza²⁰ argigarria izan daitekeela gurean. Aldi berean, ustezko arazo fisiologikoa zeharo baztertuta, *historikoki* begiratuta momentu batean *kolore-mota hauek sortu egingo dira*, baina (arreta handiz hartzeko beste datu bat) honek ez du esan nahi garai hartako hitz hauen esanahiak eta gaurkoak bat datozenik, urteetan zehar esanahien aldetik bilakae-
ra bat eman baita.

Hau ia-ia betidanik agerian jarria izan da²¹ eta horrela gertatu zen helenismo deiturikoarekin: iraupen luzea izan zuen garai honetan berde hitza sortu egin zen, bertan bilakaera historikoa emanez: «la palabra griega nunca ha significado plenamente lo que actualmente llamamos verde; sólo indicó el matiz inicial del color comprendiendo el amarillo. En el libro de Aristóteles sobre los colores es completamente opuesto al verde propiamente dicho, el cual se expresa con una perífrasis que

designa el color de la hierba o el del puerro. Schuster expresa que en la lengua de Homero, verde no responde a la noción actual de verde. Una ojeada sobre los poemas homéricos confirma estas observaciones (...); la palabra verde (...) no designa el verde propiamente dicho, sino un color que entonces se confundía con el amarillo pálido. Así Homero atribuye a la miel el epíteto verde y se sirve de él para designar el tinte pálido y verdoso que producen el terror y la angustia. En otros muchos lugares pinta el color de la angustia con el adjetivo verde. Y con el mismo designa el matiz verde de las yemas recientes»²².

Denborak aurrera jo ahala hasierako anbiguitate eta esanahiaren ugaritasunetik kontzeptu kromatiko bezala erabiliztera, finkatze progresibo bat emango da: «La época de Aristóteles se acerca ya más claramente a la noción de verde (...), llama *verde* al color de todas las plantas nuevas (...), la noción era ya bastante perfecta»²³.

Ikuspegi honekin bukatu baino lehen, seinala dezadan koloreen arteko mugatze arazoarekin egiten dugula topo eta agerian da egun erraz bereizten diren «hori», «berde» eta «urdin» kolore-kategoriak ez direla beti ezbairik gabe bereiztu²⁴. Arazo hau aspaldikoa da (noiz 'hori berdeska' noiz 'berde horiska'?) eta honi gehitu behar zaio kultura batek kolore 'berri' bat bereganatzen duenean gertatzen dena: beharrezkoa da alboeta-koek euren eremuaren zati bat galtzea.

Tindakari berriak sortzea edota, besterik gabe, desberdinu beharrak direla medio kolore berriak sortzea gure testuinguruko kultura garatuetan sarri eman izan den fenomeno dugu eta kolore-hitz berri hauek iturri askotatik hartuak izaten dira: maileguak, eratorriak, gauza batekin identifikatuak,...: «La palabra azul viene del persa *lazward*, que se refería a una piedra azul, el lapislázuli. Ultramarino significa simplemente que este color venía de ultramar, mientras que el índigo es una abreviatura de «blue Indian dye» o tinte azul de las Indias. El color «mosca» proviene del ala de la mosca, y el malva es el color de una planta silvestre cuyo nombre botánico es precisamente *Malva*. La púrpura procede del griego *porphyra*, el crustáceo del cual se fabricaba la púrpura de Tiro...»²⁵.

Hau ez da, jakina, hizkuntz arazo bat soilik eta hona eka-
rri badut garrantzi handiko datu berri bat azpimarratu behar
delako da: *kultura testuinguruan kokatu beharra*, alegia. Kolo-
reak adierazteko hizkuntza desberdinek erabiltzen dituzten
erak eta kultura bakoitzak kolorearen espektroa nola anto-
latu eta zatitzen duen halabeharrez hartu behar dira kontuan,
hizkuntza desberdinak parekatzea (errealitatea egituratzeko
era desberdinak diren heinean) ez baita beti posible.

Puntu hau funtsezkoa da eta honen ildotik ikus dezagun
adierazgarria den honako adibidea: «En el lenguaje Hanunóo
de las Filipinas, el «verde» abarca los verdes claros, el amari-
llo y el marrón, pero sólo cuando se refiere al bambú. Nosotros
describiríamos probablemente el bambú recién cortado como
de un marrón vivo, pero no verde. Esto no significa sin embargo
que los que hablan Hanunóo posean una visión defectuosa
del color; significa que el bambú se clasifica de acuerdo con su
grado relativo de oscuridad o claridad, de modo que el bambú
recién cortado se denomina «relativamente verde» en lugar de
decir que es de un marrón rojizo»²⁶.

GUREA

Aipaturiko bidetik, berde kategoriarako dagoen 'hutsuneaz'
galdetzeko, kultura da behar-beharrezko erreferentzi puntua,
kultura desberdinetan egituraketa desberdinak ematen bai-
tira (nahiz eta pentsatu izan den bezala, erabateko arbitrarie-
dadearen pean ez izan)²⁷; horrela, esate baterako, eskimalek 10
zuri ezberdin bereizten ei dituztela²⁸, edo gure kasua dela eta
euskal kulturarekiko kontrajarria bezala, Amazoniako bororoak
ditugu: «Los indios *bororos* del Amazonas disponen en su len-
gua de diecisiete palabras diferentes, que aluden a realidades
para ellos distintas y designan lo que para nosotros es una
realidad única expresada por una sola palabra: el color *verde*»²⁹.

Baina testuinguru honetatik abiatuta (eta aurreko adibi-
dea aipatuta, harrigarria iruditu arren), azpimarratzeko lehe-
nengo datua da gure kulturak kategoria honekiko *ez duela*
erabateko berezitasunik eta berak egindako bidea beste ba-

tzuekin aldera daitekeela. Testuinguru honetan posible da azalpenak bilatzea eta, euskal kulturak, euskararen bitartez adierazita, historikoki egin duen kolore-espektroaren egitura-keta atzematea.

Hasteko beraz, eta berde kategoria egoki kokatzeko, kolore-hitzen *sorrera eta bilakaera arazoak* ditugu. Inoiz ahaztu gabe kasu guztietan Argi-Iluntasun bikoiztasunak (jatorriz egunaren eta gauaren bikoiztasuna) duen lehentasuna espektro kromatikoa egituratzeko orduan³⁰, ibilbide historiko hau posible da antzinako kobazuloetan egindako pinturetatik hasia, eskuragai ziren tindakariak —nola ez— kontuan hartuz: «se tiende a limitar a tres los colores primitivos: blanco, negro, ocre, tal como aparece y cuaja el blanco de las cales y de los yesos, el negro de los carbones, el rojo amarillento de las arcillas o de las tierras ferruginosas»³¹.

Hona hemen beraz, asko zein gutxi garatuak, kultura gehien-gehienentzat baliagarria den oinarri-oinarrizko hiruki kromatikoa, zuria eta beltza gorriarekin osatua. Euskal kasuan, oinarritzko hiruki hau agerian izan da jarria aitzinakoentzat hartuz eta Pierre Lartzabalen hitzak aipa daitezke: «euskal etorkiari sakonkienik lotuak diren koloreak dira hiru: beltza, xuria eta gorria»³².

Hasierako garai horietan beste koloreak, ez gure kulturaren ez bestetan, oraindik ez dira azaltzen eta egungo mendebaldekoentzat hain funtsezkoak diren berde-urdir gamako koloreei dagokienez, besteak beste aipatu ohi diren arazoak direla (jatorrizko pigmentuak urriak zirela³³ eta naturan eta abere engan gutxi hedatuak zeudela) historikoki beranduxe izan ziren erabiliak.

Sorrera historiko honi helduko diot berriz, baina aurrera joan eta kolore-fenomenoaren alde pigmentarioak nagusitasuna bereganatu baino lehenago, *funtsezko bereizketa bat* agerian uzteari beharrezkoa deritzot: nekazaritzan, arrantzan eta, oro har, naturan bertan murgildurik iharduteko bizimoduak nagusi diren giza taldean azaltzen diren koloreak eta artifizialki (pigmentuak eta tindakariak oro erabiliz)³⁴ sorturikoen artean ematen dena³⁵.

Lehenengo multzoan sartzen dira argi-baldintzek eta fenomeno atmosferikoek eraginda zero, itsaso, mendi eta bizidunek orok erakusten dituzten koloreak eta une eta garai desberdinak direla, haiengan ematen diren kolore-aldaketak; behi, behor, oilar edo ahuntzek, esate baterako, izaten dituzten koloreak eta aroz aro ematen diren ñabardurak eta kolore-aldaketak. Oro har, abere lumadun eta iledunengan oso nabaria izaten da hau: noiz kolore bakarrekoak, bikoak, hirukoak,... eta beste ezaugarri batzuk ere bai: gaineko aldetik nabarmenagoa sabel parean baino, argiak jotzen duenaren arabera sortzen diren isladak, ar eta emeen arteko desberdintasunak, abere zahar, heldu, gazte eta kumeen artekoak, e.a.; oiloak, esaterako, zein koloretakoak dira? (eta, arren, ez dezagun erantzun holako batzuk gure aurrean izan gabe), edo begiak, zein koloretakoak? ('iris' delakoa ez da kolore uniforme batekoa ezta kasu argienetan ere). Honek, jakina, erlazio zuzena du kolore hauek izendatzeko era berezi horiekin: nabarra, beilegia, e.a.³⁶

Beste multzoa, aldiz, jantziek har ditzaketen kolore desberdinak edota inguruko gauzak (ateak, lehioak, ormak, lorontziak, kotxeak...) pintatzeko erabiltzen diren koloreak dira, artifizialtasun ezaugarria dutenak, hain zuzen.

Hau nabarmenki izan da agerian jarria Aramaioko base-rritarrekin egindako Doktorego tesian, bertakoen erabilera zehatza azalduz: «Abereengan, izadian, naturan,... koloreak, oso-oso aldakorrak dira. Bizidun denak (eta animaliak, natura, hostoak, belarra,... bizidunak dira) ez du izaten kolore homogeno eta iraunkorrik: hau aldakorra, normalean ez oso bizia eta kasu gehien-gehienetan ez da kolore bakarrekoa izaten edo intensitate berekoa. Hau dela eta, koloreen erabilera bereziki sailkatzeko izaten da; begi-bistakoa denez, eginkizun honetarako ez da beharrezkoa kategoria asko izatea. Gainera, bakarrik batzuetan kolorea izaten da ezaugarririk nabarmenena, gehienetan aldiz, beste hitzek ederki betetzen dute funtzio hori eta askotan, kolorea gauza baten ezaugarria bezala erabiliz, kontrakoa adierazteko ez da kolore-kategoria bat erabiltzen, beste bat baizik: ZERUA: 'azule-lainatuta'.

Koloreak, gauzen ezaugarri bezala (alde pigmentarioa), gauza konkretuak izaten dira eta gauza artifizial bezala sentitzen

dira: horrela «gona berdie», «fraka azulak», «txaketa grisa», «pareta zurixe»,... eta arlo honetan, noski, iaioagoak izaten dira emakumezkoak»³⁷.

Bizitza arruntean kolorea ez da, kasu gehienetan, gauzak bereizteko edo ezagutarazteko erabiltzen den kategoria bakarra eta beste batzuk (ehundura, itxura orokorra eta abar) egoikiagoak eta erabilgarriagoak izaten dira. Askotan (gehienetan ez bada) honek suposatzen du kolorea ez den beste ezaugarri batzuetatik bereizten direla gauzak edota bereizketa, koloreaz gain beste ezaugarri batzuekin batera ematen dela.

Testuinguru honetan ulertu behar da inguruko gauzak eta fenomenoak kasu gehienetan kromatikoki ezaugarritzeko *beharrik ez izatea*. Euskal Herrian gaur egun berdea hartzen baldin bada gure inguruko kolore nagusizat (ia gehienak hiritar bihurturik gauden unean), beste garaietan are nabariagoa izan dela baieztatu daiteke (eta jendeak izadiarekin harreman estuagoak zituela ere, jakina), baina arruntasun honek zerbait adierazten badu hezetasuna edo ondugabetasuna da eta, beraz, zergatik ez erabili berau edo antzeko hitzak (heze, ihar,...?) eta ez abstrakzio-maila suposatzen duen kategoria kromatikoa? Baserritar batentzat belarra berdea dela esatea erabateko huskeria da, ez badu adierazi nahi heldutasun-falta, hezetasuna edo antzerako kontzeptu bat eta kontzeptu nagusia hori izanda, kolore-hitzak zer gaineratzen du? Zein harritu daiteke beraz, gabezia (!) honetaz?

Halaber eta esandakoaren erreferentzia gisa, kolorea ez dela garrantzi handiko gauzat hartzen egiaztatzeko aukera izan dut baserritar eta kaleko jendearekin; aitzitik, bere papera urria da eta kasu gutxitan esanguratsua³⁸. Gauzak kromatikoki adierazteko pentsatzen dugun baino askoz behar gutxiago dago eta beste ikuspuntuak (bereziki alde erabilgarria) lehenetasunaz agertzea gauza zeharo arrunta da.

Bestalde, kolore-hiztegi urria izateak ez du esan nahi gauzei buruz maila kromatikoan aritzeko ezintasuna dagoenik: errealitatea kromatikoki ezaugarritzeko oinarrizko koloreak ez direnean (eta batzuetan oinarrizko hauekin ere), ez dugu ahantzi behar izugarrizko aukera ematen dutela barra-barra

erabiltzen diren metafora eta perifrasi baliabideek eta kolore-hitzak direnean oso maiz entzuten diren ttikigarriei buruz beste hainbeste esan dezakegu; adibide bezala: tabako, kastain, teja, txokolate, urre, gari, hauts... kolorea³⁹, 'gorriska', 'berde antzera', 'gris edo', 'laruskie', 'marroi antza',...

Edonola ere, *jatorri historikoari* helduz, geure kasuan garbi dago berandu batean sortu izan zela jatorriz arrotza den kategoria hau: «Seguru asko antzinako euskaldunen artean *berdea* ez zen bereizten, eta horregatik ez zuen izenik; *urdir* eta *hori*-ren artean, hor nonbait kokatua zen, baina aparteko izenik gabe. Erromatarrenkin harremanetan sartzean, haien bereizketak eta izenak sartu ziren. Koloreen espektroa aldatu egin zen,...»⁴⁰.

Berde hitza sartu zeneko zehaztasun historikoa zaila bada ematea⁴¹ (eta Luis Villasanterenaipamen honen zenbait gauza alboan utziz), garbi dago sortzea ez dela besterik gabe egiten den zerbait, espektro kromatikoaren egituraketa berria suposatzen duela baizik, bera kokatu berri den eremuan alboetakoek (edo horietako batek, bederen) une horrexetaraino izan duten eremu kromatikoaren murrizketa jasaten baitute, berriaren mesederako.

Honako hau, hizkuntzen bilakaera historikoan, sarri eman den fenomeno dugu eta oinarrizko gauza da lehenengo kolore-hitzek egun duten zabalera semantikoa ez zutela. Gure kasuan gorriak⁴² esaterako, berriagoak diren koloreak (hori, marroi, arrosa, lila, laranja,...) sortzean bere eremua gutxitua ikusi duen bezala, beste hainbeste gertatu zaie oinarrizkoei. Horrela, lehen planteatutako egokitze, mugatze, finkatze arazoak ematen dira, halabeharrezko bilakaera dela medio.

Halaber aipatu beharreko beste elementu bat badugu, ez berez harrigarria delako, gure kolorearekin zerikusi handia duelako baizik: hitz baten esanahi kromatikoaz gain beste batzuk ere eman daitezkeela eta esanahi-aniztasun honen adibide franko dugu errealitate diferenteak (guretzat, behinik behin) adierazten dituzten hitzekin⁴³, koloreen eremuan erraz aurki daitezkeenak: «el primer nombre del hombre Adán vale por 'rojo' y 'viviente' y en las lenguas de raíz eslava, 'rojo' corresponde a 'vivo y bello'»⁴⁴.

Eta kolore berarekin duen harremana kontuan harturik, aipa dezadan beste bat: «Recuérdese que en griego antiguo una misma palabra sirve para lo que nosotros denominamos ‘color’, ‘superficie’, ‘piel del cuerpo’ y por ende ‘cuerpo’»⁴⁵. Esanahi bat baino gehiagoko hitzak dira hauek, kolorearena bat baino ez dena.

Euskaraz antzinako eta oinarrizko koloreekin hau eman izan da (‘bere burua zuritu nahian dabil’, ‘elezuri’, ‘langile zuri da hori’, ‘baltza sakatu’, ‘kopeta beltz’, ‘lana beltz egin’, ‘mutxurdin’,...), gorria kasurik nabarmenena delarik: ‘kale gorrian’, ‘haize gorri’, ‘min gorri’, ‘eguzki gorri’, ‘negu gorri’, ‘premia gorritan egon’, ‘taberna ume gorriz beteta dago’, ‘gose gorria’, ‘larru gorritan’, ‘etxea gorri gelditu’, ‘gorriak igaro’,... Eta honekin batera, toponimoetan ere antzinako hitz hauek baino ez dauzkagu: arriurdineta, argorri, aitzuri, harribeltzeta, beltzuntze, arrigorriaga,...⁴⁶.

Baina hitz berriekin ez da hori gertatzen eta beraien esanahi kromatikoa batera dator alboetako hizkuntzetakoekin, Txillardegik agerian jarri izan duen bezala: «Or ce sont justement ces trois termes-ci (gorri, hori eta urdinari buruz ari da), anciens probablement, qui présentent, du point de vue de leurs étendues sémantiques, des anomalies frappantes; tandis que les trois termes d’origine latine (laranja, berde eta more oraingo honetan) ont des franges chromatiques bien définies, et parallèles à celles des langues voisines»⁴⁷.

Gure kasu honetan, beste kolore-hitz berriekin gertatzen den bezala, berde hitzaren esanahia koloreari soilik mugatua dago eta egungo beste erabilera batzuk egonda ere, erdal gorriak sorturikoak dira⁴⁸, edo bakarren bat, denboraren poderioz, sustraitu dena eta, esate baterako, goitizen bezala erabiltzen den kasua: horrela gertatzen da Ondarroan ‘J. M. berdi’ lagunarekin, jenio txarreko pertsona adierazteko erabilia eta ‘itsas berdi’ esaeratik etor daitekeena⁴⁹.

Non kokatu beraz, gaurko berdea? «Urdin eta hori-ren artean, hor nonbait» Villasantek dioskunez edo, akaso Perurenak seinalatzen duen bezala, «gure usariozko koloreen sailkapen zaharrean, beltzak bereganatzen zuen berdearen gerozko ñabar-dura»⁵⁰.

Belar fresko eta antzekoei ez, noski (heze eta, hor baitaude), baina kromatikoki hurbiltasuna seinalatu behar izanez gero (eta horretara hurrengo lerrook), nire irudirako gakoa urdinean bilatu beharra dago. Baina ez —jakina!— gaur egun ‘azul, bleu’ erdarazkoen parekoa bihurtuz gailendu den urdinean, askoz zentzu zabalagoan baizik: gris, berde, ‘azul’, ‘pardo’, zuri,... kolore nahastua bereziki⁵¹, eta kolore a rena adiera bakartzat hartu gabe, noski. Hemen, berriz ere, Landuchioren hiztegia adierazgarria da, urdin hitza honako erabilerekin agertzen baita: «Barba cana = vicarrurdina; cana cosa = gauça vrdina; moho de pan = oguiuan vrdina; pardo color = colore vrdina; pardo animal = abere vrdina» eta aipatzekoa da ere gaztele-razko ‘azul’ nola jartzen duen: «Azul cosa = gauça azul»⁵².

Halaber, ezin da ahaztu urdin hitzak beste esanahi batzuk ere hartzen dituela, esate baterako, kontrajarriztat jo daitezkeen «sucio» eta «fina, tersa, blanca» esanahiak Azkueren hiztegian aurkitzen ditugu: «Gero ere atzemanen duzu ni baino urdinagorik, aun más tarde encontrará usted (personas) más sucias que yo». «Mari-urdin: mari sucia, epíteto que se da a mujer sucia». Eta bestalde, «Azal urdiñagoko amen alabarik eztozu zeure bizian ikusi: zanak kontau zekiozan: hija de madre de tez más blanca no ha visto usted en su vida: se le podían contar las venas»⁵³.

Eta baten bat harritzen badu urdinaren ikuspegi honek, egun holako erabilerek oraindik bizirik dirautela jakin beza: hala azaltzen da 1989-90. urteetan Aramaion egindako ikerketan. «Azule» gaztelerazko ‘azul’ adierazteko erabilia zen eta urdina kolore bezala ez zela ikusia izateaz gain, koloreari atxikituz gero honako hauekin, nagusiki, identifikatua izan zen: «grisa edo», «marroi antza», «berdeska», «azule»: «Ez da benetako koloretzat hartzen, tartekoa, indar gutxikoa eta artoak edo ogiak ‘urdintzen’ direnean hartzen duten kolorea denez, ez da erraza definitzen («gaitza da esateko, como berde agrisao») eta are gutxiago identifikatzen»⁵⁴. Eta beste erabilerei dagokienez, «zelako mutiko urdine!» edo «daukan edadiaz zelako gizon urdine!» moduko esaldiak, osasuntsu eta itxura, kolore ederreko pertsoneri atxikitua, gaur egun ere aipatu izaten direla egiaztatzerik izan dut⁵⁵.

Aurrean dugu beraz, hitz zahar bat⁵⁶ zabalera semantiko handia duena eta bide honetatik arazo hau uler daitekeela-koan nago; honen adibiderik beste kulturatan aurki dezakegula: «la palabra galesa *glas* cubre el rango de las palabras inglesas *green* ‘verde’, *blue* ‘azul’ y *grey* ‘gris’»⁵⁷.

Bestalde, kolore hauen arteko hurbiltasuna (eta nahasmena) agerian azaltzen da hainbat kulturatan eta, kritikatu-izanda ere, Hugo Magnus-en liburuan hurbileko erreferen-ziak aurki ditzakegu, besteak beste, gure kasua aipatzen baitu: «En la familia de las lenguas tártaro-finesas, el azul se confunde con el verde y surge igualmente de la noción de gris. La misma observación puede hacerse en vasco»⁵⁸.

Honekin batera Patziku Perurenak aipatzen duen kasu bi-xtia, euli urdina eta erria ekar daiteke hona: «Gaur egun euli beltza esaten zaionari berari deitzen zitzaola esanen nuke behiala *euli urdina*. Ikusi duenak bai baitaki, euli beltzak eguzkiaren argitara hartzen duen kolore *berde urdinska*. Eta honen hari-tik: «Beltzetik urdinera pasatzen da gure berezitasun seman-tiko zaharra. Berdea hor galtzen dela dirudi tartean. Beltzak bereganatzen du, edota urdinak»⁵⁹.

Guretzat, mendebaldeko hiritarrentzat, muturreko kasuak ez izanez gero, inongo arazorik ez dago kategoria hauek bereiz-teko, baina hauen arteko nahasmena sarri eman izan den fenomeno dugu. Hainbat kulturatako kolore-hiztegiaren bila-kaeran, era berezi batez urdin eta berdearen arteko nahas-menen adibide ugari aurki dezakegu eta lehen Lazaro Geiger-en aipamen bat jaso badut (artikulu honen 21. aipua hain zuzen), Hugo Magnusek hainbat kultura ikertzen honako datua ere age-rian jarri zuen: «Il almost every language investigated, he noted a lack of differentiation between green and blue»⁶⁰.

Hainbat autorek agerian jarritako fenomeno honek azalpen bitxiak merezi izan ditu eta horien artean —Magnusena (uhin-luzeretan oinarritzen dena) albora utziz—, W. H. R. Rivers-enak merezi du aipatzea: «the retina of the Papuan is more strongly pigmented than that of the European. As a consequence, he

concluded, blues and greens would be strongly absorbed, resulting in a corresponding insensitiveness to these colors»⁶¹.

Bereizketa hau ez dela hain erraz egiten eta zailtasunak daudela ohartzeko kasu gehiagorik aurki badaiteke ere⁶², aipatuko dut Berlin eta Kay-ren ikerketa, kultura ezberdinekin emandako emaitza adierazgarria baita; bertan, berde kolorea izan zen erantzun sakabanatuena sortarazi zituena eta ondorioz, eremurik zabalena berak betetzen zuen⁶³. Eta gutxi balitz, urteak igarota, proposaturiko aldaketa erabat esanguratsua da: «Kay propuso una revisión de su teoría proponiendo ‘VERDUL’»⁶⁴.

Berde-urdiraren arteko nahasmenak gure testuinguruan ere atzeman daitezke, alde batetik mugagaiztasun hau agerian utziz eta bestetik erdarazko koloreekin (hots, nagusia den ikusteko era honekin), dagoen ustezko parekotasuna zalantzan jarriz. Lehengo kasua Aramaioko baserritarrekin egindako elkarrizketetan azal dutakoa izan daiteke, bertan eta zaharren artean 26 elkarrizketatuetatik 11 kasutan nahasmena eman edo gutxienez, oharren bat jarri izan nuen zerbaitek nahasmen hori adierazten zuena; esaterako, berdeari ‘azule’ deitu nahiz eta gero zuzendu, edo aukeraketetan zalantza mudantzan egon eta nahiz eta okerrik ez egin, bere andreak nahasten ohi dituela azaldu⁶⁵.

Bestalde, gaztelerazko koloreekin parekotasuna zalantzan jartzen duten beste kasurik badago eta gama honi lotuta aipa dezadan arrainari dagokionez gaztelerazko ohizko bereizketa «pescado blanco y azul», Ondarroan, esate baterako, «arrain zurixe eta berdi» dela (ahantzi gabe «arrain gorrixe» ere bereizten dutela).

HIRU TERDI

Zer da itsasoa urdina⁶⁶ dela esatea? Abstrakzio-mailan kokaturiko esaldia, uneko egoera (zein koloretakoa ikusten ari gara itsasoa?) kontuan hartzen ez duena, orokorkeria galanta, beraz. Arrantzale batek, bertan bere lanbidea duen batek ez lioke ‘zein koloretakoa da itsasoa’ galderari horrela erantzungo, aitzitik (irrifarra eta halabeharrezko keinuaz gain) ‘bada segun’

edo antzerakoa izango da, seguruenik ‘batzuetan holakoa, beste batzuetan...’ gaineratzeko.

Baina hautematearen bidetik abiatuta, Donostiako Urgulletik —esate baterako— astiarekin itsasoari so gelditzen den batek zeruaren egoera, eguneko unea, argiaren baldintzak eta itsasoaren egoera bera halako kolore bat edo beste ikusteko orduan nola diren aldagaiak egiazta dezake; momentu berean itsaso zabalean bi kolore eta gehiago (gris ingurukoak bereziki) atzematea erabat arrunta dela edozeinek ikus dezake, are gehiago era nabarmenean, galarrena aurreko momentuetan, alde batean berdea eta bestean urdina (gehi grisa eta kontaezinezko ñabardurak) ikusten ditugunean. Egoerak berak bi koloreon ageri-ageriko hurbiltasuna erakusten digu. Eta hurbiltasun hau atzemateko antzerako esperientzia egin daiteke lehorrean: belarrak, sastrakak, zuhaitz-hostoak berdeak izanda (udaberrian kasu) eta basoa bera berdea ere, urruntzen garen heinean nola ‘urdintzen’ diren denok dakigun gauza da, aparteko basoak eta mendiak urdinak ikusten ditugula.

Honako lerro hauetan hautemate fenomenoarekin ari gara eta, bide batez, kontzeptu kromatikoak erabiliz, baita hizkuntzarekin ere. Testuinguru honetan ulertu behar da euskal kolore-hitzak kromatismoari soilik atxikitzea murrizketa egitea dela. Gure kasuan kromatismoa soilik edo ia soilik adierazten duten hitzak berri-berriak dira, mailegutan hartutakoak. Euskaraz kolore-hitz zaharrenek beste esanahirik ere badute eta nik ez nuke esango beste horiek esanahi kromatikoari (beranduago) gehitutakoak direnik, aitzitik, nire ustez esanahi kromatiko hori batera dator (ez era kontrajarrian) hitz horretan bertan dagoen esanahiarekin.

Horregatik, hasierako galdera nonbait kutsatuta dagoela esango nuke: artikulu honen izenburuko galderak klabe kromatikoaren arabera (pigmentuen nagusitasuna) bakarrik du zentzurik, baina ez izadi edo bizidunen partetik. Dagoen bezala planteatuta, lehendabiziko gaia kolorea bera da, kontzeptu bezala duen ezaugarriarekin, eta honek suposatzen du pigmentariedadeari, artifizialtasunari lehentasuna ematea. Eta hemen dago ‘tranpa’: halabeharrez planteatuta dago, logikoena

«akaso egon behar den» litzatekeena (hau ere ez 'kutsadura'rik gabekoa: zer egon?, zerk behartzen du izatera?).

Oro har, arazoa aztertzeko hartzen den ikuspuntua funtsezkoa dela nabarmendu nahi dut, ez baikara (kaletarrok) jartzen besteen egoeran, izadiarekin harreman estuekin bizi diren edota, are gutxiago, gure arbasoen egoeran. Ildo honetatik aspaldikoa den Hugo Magnusen ikerketa argigarria izan daiteke: «His materials from certain African pastoral groups, especially the Ovaherero of West Africa, show a complex set of secondary color terms for different colorations of livestock but a lack of separate terms for green and blue», eta Magnusen hitzak aipatuz: «Insofar as the color table coincides with the colors of livestock, i.e., of cattle, sheep and goats, there is no difficulty in naming colors. They cannot name colors which do not pertain to livestock, especially blue and green, although they can distinguish the colors from each other and can name them with foreign words if necessary (...) The uncivilized can also distinguish the colors, but cannot name green and blue and find it very comical that there should be names for these colors»⁶⁷.

Planteatutako guzti honen atzetik garrantzi handiagoko beste galdera bat dago: zergatik ez dago KOLOREA adierazteko euskal hitz jatorrik⁶⁸. Hemendik abiatzea funtsezkoa da, sakonki erantzun nahi izanez gero: KOLORE hitza maileguzkoa da eta honek (kontzeptu bera bere baitan dagoenez) asko adierazten duelakoan nago, esaera zaharrak dionari (*Izana, izena*) egokia oso deritzodalarik.

Batzuetan entzuten den beste horrek, MARGO, ez digu askotarako balio⁶⁹, eta gutxienez, Hegoaldean hedatua ez dagoen KARAREkin antzerako problema dugu⁷⁰. Baina hau, jakina, ez da hemen jorratuko den (erakargarritasun handiko) arazoa, halabeharrez beste baterako utzi beharko dugu.

AIPATURIKO LIBURUAK

ARNHEIM, R.: *Arte y percepción visual*, Alianza Editorial, Madrid, 1981.

AZKUE, R. M.: *Diccionario Vasco -Español -Francés*, La Gran Enciclopedia Vasca, Bilbao, (1906) 1969.

AZURMENDI, M.: *El fuego de los símbolos*, Baroja, San Sebastián.

AZURMENDI, M.: «Kolorearen hitzak eta koloreko gauzak tradiziozko euskal kulturaren» in ARTELEKU: *Artea eta estetika. Identitatearen metaforak*, Ikerketa estetikoaren disziplinararteko mintegia, Urriazaroa, 1991, Arteleku, Donostia.

BELTZA, Joannes: «Ezkutuko koloreak euskal literaturan» in *Egin*, 1985-XI-6, 21 or.

BERLIN, B. & KAY, P.: *Basic Color Terms. Their Universality and Evolution*, University of California Press, Berkeley and Los Angeles, 1969.

BRUSATIN, M.: *Historia de los colores*, Ed. Paidós, Barcelona, 1987.

BRUSATIN, M.: «Colore» in *Enciclopedia*, vol. terzo: Città-Cosmologie, Turin, 1978, 388-411 or.

COROMINAS, J.: *Breve diccionario etimológico de la lengua castellana*, Gredos, Madrid, 1983.

ESPEJO MURIEL, M^a M.: *Los nombres de los colores en español. Estudio de lexicología estructural*, Universidad de Granada, 1990.

EYOT, Y.: *Génesis de los fenómenos estéticos*, Blume, Barcelona, 1980.

GAGE, J.: *Color y cultura*, Siruela, Madrid, 1993.

GARCIA CALVO, A.: *Lalia. Ensayos de estudio lingüístico de la Sociedad*, Siglo XXI, Madrid, 1973.

HAYES, C. (koordinatzailea): *Guía completa de pintura y dibujo. Técnicas y materiales*, Hermann Blume, Barcelona, (1980) 1985.

HUDSON, R. A.: *La sociolingüística*, Anagrama, Barcelona, 1981.

JODIN, A.: *Etude comparative sur les noms des couleurs*, Chevalier-Marescq, Paris, 1903.

KINTANA, X. et al.: *Euskal Hiztegi Modernoa*, Ekin, Bilbo, 1977.

LANDUCHIO, N.: *Dictionarium linguae cantabrigae*. Edición de Manuel Agud y Luis Michelena, Seminario «Julio de Urquijo», San Sebastián, (1562) 1958.

LARZABAL, P.: «Euskaldunak eta koloreak» in *Euskera XX*, 1975.

LARRESORO: *Hizkuntza eta pentsakera*, Etor, Bilbao, 1972.

- LEECH, G.: *Semántica*, Alianza, Madrid, 1981.
- LEVI-STRAUSS: *Tristes trópicos*, Eudeba, Buenos Aires, 1976.
- MAGNUS, H.: *Evolución del sentido de los colores*, Hachette, Buenos Aires.
- MICHELENA, L.: *Textos arcaicos vascos*, Minotauro, Madrid, 1964.
- NAVARRO ALCALA-ZAMORA, P. J.: *Sociedades, pueblos y culturas*, Salvat, Barcelona, 1981.
- PERURENA, P.: *Koloreak euskal usarioan*, Erein, Donostia, 1992.
- PRECIADO SAEZ DE OCARIZ, J. M^a.: *Kolorea herri euskaldun batean. Galdesorta baten diseinua eta aplikazioa Aramaioko bi muturretako belaunaldietan*. EHUko Argitarapen Zerbitzua, Leioa, 1994.
- RUBERT DE VENTOS, X.: *Teoría de la sensibilidad*, Península, Barcelona, (68) 1979.
- SALVADOR, G.: *Estudios dialectológicos*, Paraninfo, Madrid, 1987.
- SARRIONAINDIA, J.: *Ni ez naiz hemengoa*, Pamiela, Iruña, 1985.
- TXILLARDEGI: «La structuration du champ sémantique de la couleur en Basque» in *Euskera XX*, 1975.
- URQUIJO, Julio de: «Nombres vascos» in *RIEV V*, 1969.
- VARLEY, H. (zuzendaria): *El gran libro del color*, Blume, Barcelona, (1980) 1982.
- WHITE, M.: «Zer dira tindakariak?» in *Elhuyar* 30, 1989, abendua, 26-30 or.

1. SARRIONAINDIA, J.: *Ni ez naiz hemengoa*, Pamiela, Iruña, 1985, 161 or.

Bestelako ikuspuntua eskainiz, JOANNES BELTZAK idatziriko «Ezkutuko koloreak euskal literaturan» dugu: *Egin*, 1985-XI-6, 21 or.

2. Bere jatorria konparazio batean sortzen da: «tiré de «orri», feuille d'arbre, eta «-legi», par analogie avec «beilegi», TXILLARDEGI: «La structuration du champ sémantique de la couleur en Basque» in *Euskera XX* 1975, 232 or. Aurretik ere esanda zeukan: «...(«berde») abarkak eta kaikua jantzi: «orlegi»...», LARRESORO: *Hizkuntza eta pentsakera*, Etor, Bilbao, 1972, 35 or.

3. Hala nabarmentzen du Patziku Perurenak Lizardi, Lauaxeta, Mirande, Orixeren adibideak aipatuz. PERURENA, P.: *Koloreak euskal usarioan*, Erein, Donostia, 1992, 61-63 or.

4. TXILLARDEGI: *Op. cit.*, 232 or. Patziku Perurenak honi buruz Eduardo Gil Beraren hitzak aipatzen ditu: «... eta undarrin «musker» kolorearen asmatzailearen artikulua. Jean Etxepare medikuak asmatu zin, eta frogatua omen zio eragin handia zuela (hortan eta beste gauza aunitzan) Lizardigan». PERURENA, P.: *Op. cit.*: 63 or.

5. PERURENA, P.: *Op. cit.*: 65 or.

6. «Solas ferdeak», «Ferdekeriak» ez dira etorkiz euskaratik, baina erdaratik. Euskaraz erraten dugu «Solas gordinak», «Gordinkeriak»; LARZABAL, P.: «Euskaldunak eta koloreak» in *Euskera XX*, 1975, 403 or.

7. AZURMENDI, M.: «Kolorearen hitzak eta koloreko gauzak tradiziozko euskal kulturaren» in ARTELEKU: *Artea eta estetika. Identitatearen metaforak*, Ikerketa estetikoaren disziplinarako mintegia, Urria-

-azaroa, 1991. Arteleku, Donostia, 61 or. Honi buruzko apunte labur bat ere egiten du bere liburuan: *El fuego de los símbolos*, Baroja, San Sebastián, 82 or.

8. ARNHEIM, R.: *Arte y percepción visual*, Alianza Editorial, Madrid, 1981, 364 or. Irakurlea konturatuko da urdin eta berdearen arteko hurbiltasun honen aipamena adierazgarria dela, geroago ere agerian jarria izango dena.

9. Gainera, ezin da ahaztu oso kontuan hartzekoak diren bigarren mailako beste batzuk ere hor daudela: oinarritzko koloreak eta eratorriak, kolorea eta lengoia, kolore-hitzen entropia, e.a.

10. BERLIN, B. & KAY, P.: *Basic Color Terms. Their Universality and Evolution*, University of California Press, Berkeley and Los Angeles, 1969.

11. LEECH, G.: *Semántica*, Alianza, Madrid, 1981, 303 or.

12. VARLEY, H. (zuzendaria): *El gran libro del color*, Blume, Barcelona, (1980) 1982, 50 or. Begirada historiko hau egin nahi izanez gero, liburu bat bereziki aipatu beharra dago: BRUSATIN, M.: *Historia de los colores*, Ed. Paidós, Barcelona, 1987. Beste aldetik, askotan erabiliak izaten diren hiztegi etimologikoak ditugu, horien artean: COROMINAS, J.: *Breve diccionario etimológico de la lengua castellana*, Gredos, Madrid, 1983.

13. HAYES, C. (koordinatzailea): *Guía completa de pintura y dibujo. Técnicas y materiales*, Hermann Blume, Barcelona, (1980) 1985, 22-26 or.

14. Honen atzetik beste batzuk (Lazaro Geiger, Grant Allen, Hugo Magnus,...) etorriko dira alde berriak proposatuz, nahiz eta Gladstonen lana zela-eta, oso baldintzatuak izan; ikus: «The growth of color vocabulary: one hundred years of theory» (Appendix II), in BERLIN, B. eta KAY, P.: *Op. cit.*, 134-151 or.

15. VARLEY, H.: *Op. cit.*, 50 or. Zentzu berean beste aipamen batzuk erraz aurkituko ditugu: ARNHEIM, R.: *Op. cit.*, 365 or.; MAGNUS, H.: *Evolución del sentido de los colores*, Hachette, Buenos Aires, 36-39 or.; BRUSATIN, M.: *Op. cit.*, 38-39 or. Azken liburu honetan Friedrich Nietzsche-ren lerro adierazgarri batzuk aipatzen dira: «Ceguera cromática de los pensadores. ¿Qué diferente han visto la naturaleza los griegos si nos vemos obligados a reconocer que sus ojos eran ciegos para el azul y para el verde, y en vez del primero veían un pardo más oscuro, en lugar del segundo un amarillo...» (53 or.).

16. Geiger ha demostrado que en los documentos literarios de las épocas más lejanas apenas se halla el menor indicio del verde. «Han existido, dice, naturalmente objetos de color verde para los hombres desde que hay vegetales sobre la tierra. Si por motivos religiosos, el hombre estaba familiarizado con la observación del cielo, no menos le interesaba la tierra, de cuyos productos se alimentaban los hombres y los animales. Sin embargo, a pesar de mencionarse frecuentemente la tierra en los diez libros de himnos del *Rig Veda*, no se emplea allí el adjetivo verdi, ni el azul para el cielo. Se habla a menudo de árboles, hierbas, forrajes, ramos maduros, frutos deliciosos, montañas ricas en frutos, semillas y labores, pero jamás se habla de verdes praderas». «Lo mismo se observa, prosigue Geiger, aún con más asombro en el *Zend Avesta*, pues el interés por la tierra y por su fertilidad en aquel libro es mayor que en el *Rig Veda*». MAGNUS, H.: *Op. cit.*, 4.951 or.

17. VARLEY, H.: *Op. cit.*, 50 or. Adibide oso adierazgarriak John Gagek eskaintzen dizkigu eta gogorki kritikatzeko ateratako ondorio okerrak. Halere, zehatzagoa da aurkikuntza hau kokatzen: «Durante la primera mitad del siglo XIX, arqueólogos de toda Europa y Escandinavia habían ido descubriendo que, de hecho, la arquitectura y la escultura griegas habían sido decididamente pintadas. Ya en 1817...», GAGE, J.: *Color y cultura*, Siruela, Madrid, 1993, 11 or. eta oro har 1. atala: 11-28 or.

18. Kontuan hartu liburu hau 1877.ean argitaratu zuela eta bertan alderdi filologikoko informazioarekin Geigerren tesiak laguntza jasotzen zuen. Hala ere, Hugo Magnusen lanaren balioa geroko lanek ematen digute, hasierako oker haietaz jabetu baitzen: «by 1880 Magnus realized that increasing complexity of color vocabulary did not necessarily reflect changes in the ability to discriminate between colors. He saw that Geiger could be right about the philological evolution and wrong about the presumed physiological evolution», BERLIN, B. eta KAY, P.: *Op. cit.*, (Appendix II), 139 or.

19. MAGNUS, H.: *Op. cit.*, 39 eta 51 or. (Etzanez neronek jarri ditut).

20. «Les Grecs et les Latins n'ont donc pas dégagé l'idée abstraite de couleur verte, pas plus qu'ils n'avaient nettement caractérisé l'autre idée abstraite de couleur bleue...», JODIN, A.: *Etude comparative sur les noms des couleurs*, Chevalier-Marescq, Paris, 1903, 27 or.

21. Besteak beste eta bere testuinguruan kokaturik, Geiger bera aipa daiteke: «Geiger felt that many terms for blue originally signified green and that an even larger proportion signified black», BERLIN, B. eta KAY, P.: *Op. cit.*, (Appendix II), 136 or.

22. MAGNUS, H.: *Op. cit.*, 52 eta 54 or. Adibide gehiago aurkitzen dira hurrengo orrialdean: «Hesiodo aplica el epíteto al color de los árboles cuando habla de una rama verde, pero también califica de la misma manera el color del acero. Análogamente lo emplearon Píndaro, Sófocles, Eurípides y Tucídides. Sófocles denomina así el color de la arena y Tucídides pinta con el mismo adjetivo el tinte lívido y pálido de un enfermo, mientras que Eurípides designa con esa expresión el vino blanco para distinguirlo del rojo» (55 or.). Bestalde, ez dirudi oso garbi dagoenik *De los colores* liburua Aristoteles-ena den edo, Manlio Brusatinekin galdetzen duen bezala, Teofrastorena, BRUSATIN, M.: *Op. cit.*, 38 or.
23. MAGNUS, H.: *Op. cit.*, 55 or.
24. Txillardegik planteatzen du, besteak beste, kasu hau: «Nous connaissons tous le mot «chlorophylle», proposé par les chimistes français Pelletier et Caventou en 1817 pour désigner la substance verte des feuilles des plantes. Dans ce mot la racine grécque «chloros» a pris une valeur proche de notre appellation «vert». Mais nous connaissons aussi le mot «chlorose», qui désigne une «maladie des plantes provoquant la jaunissement des feuilles» (Larousse); et dans lequel la racine «chloros» a pris une valeur proche de notre terme «jaune». Voilà donc une contradiction apparente: jaune ou vert?». TXILLARDEGI: *Op. cit.*, 225-226 or.
25. VARLEY, H.: *Op. cit.*, 50 or.
26. *Id.*
27. «...numerosos estudios publicados al respecto (sobre denominaciones de color), algunos de los cuales se han realizado comparando diversas lenguas y demostrando cómo cada una de ellas segmenta el *continuum* color de una forma arbitraria e independiente», ESPEJO MURIEL, M^a M.: *Los nombres de los colores en español. Estudio de lexicología estructural*, Universidad de Granada, Granada, 1990, 24 or. Eta esandakoaren oinarri gisa lan ugari aipatzen duela ere nabarmentzekoa da.
28. Aipamen hau oso hedatua dago eta beti adibidetzat hartua izaten da, horietariko bat da: RUBERT DE VENTOS, X.: *Teoría de la sensibilidad*, Peninsula, Barcelona, (68) 1979, 280 or. Helen Varleyk honezaz gain, harridura sortzen duten beste batzuk ere aipatzen ditu: «Los habitantes del desierto poseen una amplia gama de palabras para calificar los amarillos y los marrones, los esquimales tienen un extenso vocabulario para diferenciar varios colores y condiciones del hielo y de la nieve, y los maories tienen más de cien expresiones para cubrir lo que nosotros llamamos simplemente «rojo». Asimismo, los maories tienen nombres de color para calificar las edades y fases del crecimiento de las plantas que nosotros describiríamos en términos de tiempo o de tamaño, y unos cuarenta nombres de colores les ayudan a distinguir entre las distintas formaciones de nubes», VARLEY, H. *Op. cit.*, 50 or. Manlio Brusatin-ek ere jasotzen du: «quasi un centinaio di rossi per le tribù di Maori o sette tipi di bianco per gli Eschimesi», BRUSATIN, M.: «Colore» in *Enciclopedia*, vol. terzo: Città-Cosmologie, Turin, 1978, 388 or.
29. NAVARRO ALCALA-ZAMORA, P. J.: *Sociedades, pueblos y culturas*, Salvat, Barcelona, 1981, 55 or. Ildo beretik daude Paranho Montenegro brasildar antropologoaren hitzak: «Habitantes de la selva y viviendo continuamente dentro del verde, los bororos distinguen 17 colores de ese color, con 17 voces diferentes», SALVADOR, G.: *Estudios dialectológicos*, Paraninfo, Madrid, 1987, 26 or.
30. Lehendabiziko bereizketa hau oinarri-oinarrizkotzat hartu behar da eta zentzu honetan agertzen da ikerketa antropologikoetan *ézezik* aipaturiko Berlin eta Kay-en lanean ere, azken honetan zenbait herri-tako adibideak azalduz.
31. BRUSATIN, M.: *Op. cit.*, 27 or.
32. LARZABAL, P.: *Historia de...* *Op. cit.*, 401 or.
33. Leroi-Gourhan-en erreferentzia bat aipatuz: «el tiempo aportará procedimientos nuevos(...), colores nuevos como los verdes o los azules...», EYOT, Y.: *Génesis de los fenómenos estéticos*, Blume, Barcelona, 1980, 164 or. Hemen berriz ere, Berlin eta Kay-en lana eta bertan agertzen den 'hipótesis evolucionista' gogora daiteke.
34. Tindakarien eta pigmentuen arteko bereizketaz, zein tindakariet egun jokatzen duten paperaz jabetzeko, ikus: WHITE, M.: «Zer dira tindakariak?» in *Elhuyar* 30, 1989, abendua, 26-30 or.
35. Lartzabalen lantxoan oso bereizketa interesgarria jasotzen da iraunkorren eta aldakorren artean, LARZABAL, P.: *Op. cit.*, 404 or.
36. Adibidetan sartuz gero zaldiarena har dezakegu eta tradizio handia duen gaztelera: beltz eta zuririk badago, noski, baina giro horretan murgildurik ez dagoen batek nekez ulertuko lituzke beste izen hauekin adierazten diren koloreak: 'picazo', 'tordo', 'bayo', 'ruano', 'alazán', 'pio', 'overo', 'isabela', 'rato-nero', 'lobero', 'zaino', 'ruano-fresa', 'avellana'.... Euskaraz ere erabilera bereziak eman egiten dira sarri:

horrela, ilea beltza, zuria edo gorria baino «morenue, kastaino, rubixue», lurra «baltza» bai (baita zuri eta gorri ere), baina «arei-lurra», «buztin-lurra» eta abar...

37. PRECIADO SAEZ DE OCARIZ, J. M^o.: *Kolorea herri euskaldun batean. Galdesorta baten dseinua eta aplikazioa Aramaioko bi muturretako belaunaldietan*. EHUko Argitarapen Zerbitzua. Leioa, 1994, 405-406 or. Eta jarraian: «Belaunaldi hauen arteko aldaketak handiak izan dira, seinalatu dudana legez, eta kolore-munduan ere nabariak: baserriak nagusi hauei egokitu zitzaizkien garaian errealitatea naturalagoa zen: inguruetatik hasita (ez elektrizitate dorreak, ez irratia-antena mendi tontorretan —Murugain—, ez telebista-antena teilatuetan, ez hainbeste bide eta), lanerako erabiltzen zen indarra (idi, zaldi, mandoenan) edo jakiak ere, ziren bezala agertuz eta euren itxura, euren kolorea egoeraren adierazle.

Egun, berriz, artifizialtasun hori nagusi da, bertako inguruetan nabariagoa izateaz aparte, lanerako indarra kolore artifizialaz jantzi da (traktoreak, kotxeak, tresna motordunak oro), jakiak ere koloratzailekin iristen dira, itxura ederra baino ederragorik erakutsiz zaporerik gabeko negutegiko fruitu hauena», 406-407 or.

38. «Jzadian, naturan kolorea momentu gutxitan da inportantea eta «kolore» hitza entzuten dutenean kolore artifizialarekin lotzen dute: pintura, arropa eta abarretan agertzen den horrekin, alegia», *Ibid.*, 408 or.

39. Hemen mugarik ez dagoela esan daiteke eta kasu bitxiak erruz azaltzen dira: «nazarena kolorea», Aste Santuan 'Jesus nazarena' figurari jaitzen zitzaion kaparen kolorea, alegia. *Ibid.*, 231 or.

40. VILLASANTE, L.: *Euskararen auziaz*, Luis Elizalde saila, 9. liburukia, 1989, 76 or.

41. Kolore hau dela eta, K. Mitxelenaen aipamen bat dugu XIV. mendean kokaturik: MICHELENA, L.: *Textos arcaicos vascos*, Minotauro, Madrid, 1964, 57-59 or. Gaztelera «verde» (Del lat. VIRIDIS id. y 'vigoroso, vivo, joven') aipaturiko Joan Corominasen hiztegian (nahiz eta aurretik erabilia) 1019. urtean kokaturik agertzen da. Berebat euskarari buruz dugun lehenengo hiztegian (LANDUCHIO, N.: *Dictionarium linguae cantabricae*, Edición de Manuel Agud y Luis Michelena, Seminario «Julio de Urquijo», San Sebastián, (1562) 1958), adierazgarria da erdal hitz hau eta aditza bihurturik («verdererse») euskarara itzuli gabe egotea (190 or.). «Hojaldre...orri verdea» (136 or.) eta «piedra sufre...verde sufrea» (172 or.) dira honi buruz dauden beste aipamenak. Azken (harrigarri) honi buruz Mitxelena gaineratzen du: «las primeras letras de VERDE están escritas sobre algo anterior».

42. Adibidetzat har daitezke 'horia' eta beren —kideak ez badira (AZKUE, R. M.: *Diccionario Vasco-Español-Francés*, La Gran Enciclopedia Vasca, Bilbao, (1906) 1969.)— mailakoak: LARU (gaztelera «claro'tik ei datorrena) eta BEHILEGI (adierazgarria izen bera), gorriarekiko duten menpekotasuna agerian izan da jarria, adibide batzuk aipatuz («gorringoa, tabako gorria, behi gorriak, ipar-gizon bilo gorriak, e.a.») in TXILLARDEGI: *Op. cit.*, 229 or. eta LARZABAL, P.: *Op. cit.*, 402 or.

Kolore-hitzen artean berriagoak direnak ere aurki ditzakegu eta zuzenean egiaztatutako bat aipatzearen, Aramaioko zaharren laruak nola hartzen dituen gazteen hori eta laranjaren eremuak, aipaturiko Doktorego tesian ikus daiteke: besteak beste, 292, 448-449 eta 591 or. Kasu hau oso garatuak ez diren hizkuntzatan erraz aurki daiteke: «...en zuni un término único equivale al inglés orange 'naranja' y yellow 'amarillo'», HUDSON, R. A.: *La sociolingüística*, Anagrama, Barcelona, 1981, 98 or.

43. «Los Nambikwara no tienen más que una palabra para decir *lindo y joven*, y otra para *feo y viejo*», LEVI-STRAUSS: *Tristes trópicos*, Eudeba, Buenos Aires, 1976, 304 or. Hau, jakina denez, beti eman izan da: «Recordemos la palabra griega *kalos*: bello, del sánscrito *kalyas* sano. (...) véase el latín *pulcher*: bello, cuyo primer sentido era «fuerte, poderoso» y se aplica a un animal corpulento, robusto» EYOT, Y.: *Op. cit.*, 133 or.

44. BRUSATIN, M.: *Historia de...*, *Op. cit.*, 36 or.

45. GARCIA CALVO, A.: *Lalia. Ensayos de estudio lingüístico de la Sociedad*, Siglo XXI, Madrid, 1973, 197 or.

46. Badira beste batzuk hain hedatuak ez daudenak, 'nabar' hitzarekin osatutakoak adibidez, edo bitxiak gertatzen direnak, Aramaion bildutako 'iralarueta' kasu.

47. TXILLARDEGI: *Op. cit.*, 228 or.

48. Horietaniko bat «txiste orlegia» esieran dugu, Amatiñoren zuzendaritzapean EGUNA astekarían agertzen zen atal baten izenburua hain zuzen.

49. Azkuek eta beste batzuk aipatzen dute haize eta oro har, eguraldiari atxikituz: «eguraldi busti zipotzantza», PERURENA: *Op. cit.*, 78-79 or.

50. *Ibid.*, 60 or.

51. «*Urdin* hori zer den ez dugu ongi jakiten. Nik Arantzazuko baserriar zahar bati (Ladislaio Odriozola) galdetu nion ea zer zen *ur-din*. Eta erantzun zidan: «Urdin da zuri nahastua», VILLASANTE, L.: *Op. cit.*, 76 or. Liburu askotan aurki daitake erreferentzia hau: PERURENA, P.: *Koloreak euskal usarioan*, Erein, Donostia, 1992, 158 or.; SARRIONAINDIA, J.: *Ni ez naiz hemengoa*, Pamiela, Iruña, 1985, 92 or.; MOCOROA, J. M^a: «*Ortik eta emendik*». *Repertorio de locuciones del habla popular vasca*, Labayru, Eusko Jaurlaritz, Etor, Donostia, 1990, 2914 or. Azken honek 'gris' itzultzen du.
52. LANDUCHIO, N.: *Op. cit.*, 69, 78, 156, eta 167 or. alde batetik eta 68 or. bestetik.
53. Ildo honetatik baina informazio-iturria aldatuz: «Doña Urdina de Zamalloa y de Lariz, bisabuela del historiador Garibay, quien dice que era «el nombre que mejor daban bien usado en esta tierra»; como lo es actualmente como epíteto de una criatura hermosa: Urdin, urdiña», URQUIJO, Julio de: «Nombres vascos» in *RIEV V*, 1969, 56 or.
54. PRECIADO, J. M^a: *Op. cit.*, 264 or. Ikus ere 289 eta 419-420 or.
55. *ibid.*, 224-225 eta 360 or.
56. Ezin ahanzi ere zein adierazgarria den bere jatorria: «ur-din», nahiz eta gai hau dela eta, gauza bi-txiak erruz aurkitu. Isaac LOPEZ-MENDIZABAL en *Diccionario Vasco-Castellano* delakoan dugu: «URDI (de UR-DIN). Gris: *buru urdin*, cano // moho // cardenillo // agua turbia // (*oztir*), azul. URDIN. Azul // (de URDE-DIN), sucio, inmundo // moho».
57. HUDSON, R. A.: *Op. cit.*, 98 or. Sarri aipatua izan den hau, besteak beste, Txillardegik ere jarria du, honako hau gehituz: «...tandis que le mot 'lwyd' couvre la frange des 'bruns' plus quelques 'gris' foncés», TXILLARDEGI: *Op. cit.*, 227 or.
58. MAGNUS, H.: *Op. cit.*, 69 or.
59. PERURENA, P.: *Op. cit.*, 161-162 or.
60. BERLIN, B. eta KAY, P.: *Op. cit.*, (Appendix II), 144 or. Eta honen jarraian, Magnusen hitzak aipatuz: «green and blue are almost always designated with one expression». Mende honen hasieran Rivers-ek egin-dako lanean datu berberarekin egiten dugu topo: «while in the highest stage there are terms for both green and blue, but these tend to be confused with one another», 147 or.
61. *Ibid.*: 148 or.
62. Aspaldiko liburu interesgarri bat aipatzearren: «Le bleu et le vert sont très répandus dans la nature (...). Les Anciens ne les ont pas toujours nettement distingués, parfois même ils les ont confondus» eta beste momentu batean: «Le ciel, la mer, la végétation donnent le bleu et le vert: ce sont donc des notions primordiales de couleurs, mais elles sont mal définies, puisque le bleu et le vert sont parfois pris l'un pour l'autre», JODIN, A.: *Op. cit.*, 27 eta 43 or.
63. Ikus: «Appendix I: Terms and mapping for twenty experimentally investigated languages» in BERLIN, B. eta KAY, P.: *Op. cit.*, 113-133 or.
64. LEECH, G.: *Op. cit.*, 305 or.
65. PRECIADO, J. M^a: *Op. cit.*, 285, 288, 289 eta 418 or. bereziki. Kontuan hartu beste kasuren bat ere eman izan dela, adibidez, elkarrizketaturen baten senarrak parte hartu duenean zati bat betez.
66. Izan ere, badago gaztelezar adierazgarria den espresio bat, «verdemar» hain zuzen, besteak beste, «glauco»ren (berde argia) sinonimoa dena.
67. BERLIN, B. eta KAY, P.: *Op. cit.*, (Appendix II), 141 or.
68. «Muchos lenguajes «primitivos» de nuestros días no poseen, en términos estrictos, una palabra para el color en absoluto: el «color» de un objeto depende de su apariencia superficial total, de su textura y de su matiz», VARLEY, H.: *Op. cit.*, 50 or.
69. «MARGO: 1 vide kolore; palabra indocumentada y sin arraigo popular que por prejuicios puristas e ignorantes goza de gran difusión en medios escolares. 2 lápiz de color, pinturilla que usan los niños; palabra promocionada en la ikastola y que tal vez convendría fijar en esta acepción», KINTANA, X. et al.: *Euskal Hiztegi Modernoa*, Ekin, Bilbo, 1977. Zentzu berean aritzen da P. PERURENA: *Op. cit.*, 246-247 or. Eta honi buruz Luis Villasantek dio: «*Kolore* hitza: horra beste hitz bat Azkuek bere hiztegian sartu ez duena, nahiz eta euskaran orokorra izan. Arrazoa zein den badakigu: Hervás-ek *margo* omen dakar eta Azkuek uste du hau izango zela antzinako euskal hitz autoktonoa... Teoria hutsa, hipotesia, ameskeria. Gainera, guk zer dakigu antzinako euskaldunek kolorea izendatzeko hitz bereziren beharrik ba ote zuten ere?», VILLASANTE, L.: *Op. cit.*, 76 or.
70. Beste esanahien artean horrela dakar Azkuek: «(BN, L, S) color, couleur. Gauzari kara ederraren ematen badaki (...), Hileak leheneko karan badaude,...» AZKUE, R. M.: *Op. cit.*

GUNEN GURPILEAN

JESUS ETXEZARRAGA

75 URTE ETA GERO HAU
NAFARROAKO ERREGINAK
NORK ZAINDU LIBURUZAINAK?
ITXARON ETA IKUSI
KOINTZIDENTZIA ZITALAK

XABIER MENDIGUREN ELIZEGI

BIRMINGHAM
AFRIKAKO KONTUAK
SANTI AIZARNA: 9/25
EGIN BIBLIOTEKA
EUSKALTZAINBURUAREN LEHEN EUSKAL LIBURUA

LONTXO OIHARTZABAL

EUSKARAZ IKASI NAHI ETA EZIN
EUSKARAZKO IRAKASKUNTZA ETA UNIBERTSITATEKO SAILAK
ETA EUSKARAZKO ESKULIBURUAK UNIBERTSITATERAKO

KIKE AMONARRIZ

IRAKURTZALETASUNA
BIZKAIA/GIPUZKOA
MUSIKA ETA EUSKARA
EUSKARAREN INGURUKO EZTABAIDA?

KULTURA
LITERATURA
UNIBERTSITATEA
SOZIOLINGUISTIKA

KULTURA

JESUS ETXEZARRAGA

75 URTE ETA GERO HAU

Eusko Ikaskuntza eta Euskaltzaindia sortu zireneko 75. urteurreneko ospakizunak horren urrun ez daudenean, bi erakundeak estualdi larrietan ditugu instituzioen diru-iturrien emaria urritu egin zaielako. Euskaltzaindiaren kasuan estutasun hauek Euskal Autonomi Elkartearen eta Nafarroan herri-kontuen fiskalizazioaren ardura duten erakundeek egin zuten txosten eta abisu nahiko gordin baten ondoren azaleratu ziren. Diru publikoaz hornitzen diren erakundeek aintzat hartzeko moduko gomendioak zekartzan, eztabaida guzti honetan hango diagnosis isilpean joan baldin bada ere.

Azkenean, Eusko Jaurlaritzak, Nafarroako Gobernuak eta euskal diputazioek lortu dute Euskaltzaindiarekin behin-behi-

neko finantziatorako konponbide bat. Pentsa ezina zen bestalde, Euskaltzaindia bezalako erakunde enblematikoa aditzera eman ziren irtenbide larrietara behartuta ikustea, eta are gutxiago, Eusko Jaurlaritzko Kultur alorrekoen ardurara etorri berri den batek horrelako erabaki batzuen kostu politikoa bereganatzea, batez ere honelako arazoak iritzi publikoaren eta komunikabideen zelai atergabean eszenifikatzen direlako halabeharrez.

Arazoak ordea, behin-behineko konponbide hauek aparte, lehengo berean jarraitzen du. Euskal administrazioaren lehen-tasunetan lehena defizit publikoa kontrolpean izatea da. Zerga bidez lorturiko sarrerak ez dira behar bestean gehitzen, eta ez dago Gasteizko Legebiltzarrak onartu dituen aurrekontuen hazkunde neurtua zein den ikustea baino. Beste horrenbeste gertatzen da diputazioetan, eta haien kultur alorretako aurrekontuetan zer gertatzen ari den ikustea baino ez dago. Aurretiaz diren konpromisuak zenbatuz gero, eta errekupeazio ekonomikoaren lehen aztarnak egiazkoak direla ziurtatu arren, ez dirudi, aurrerantzean ere, subentzio publikoen disponibilitatea handiagoa izango denik.

Erakunde pribatuek emaniko finantzaketa osagarria, eta Euskaltzaindiak nahiz Eusko Ikaskuntzak egiten dituen hainbat lan zergatik ez dituen unibertsitateak jasotzen aipatu da baita etorkizunerako soluzio bezala ere. Lurraldetasuna eta, Eusko Ikaskuntzaren kasuan bereziki, unibertsitateen osagarri izatearen bokazioa ditu soluzio honek kontrako.□

NAFARROAKO ERREGINAK

Albreteko Joana Nafarroako erreginaren aginduz Joannes Leizarragak euskaratu zuen Testamentu Berria Nafarroako Aurrezki-Kutxaren eskuetara etorri zen azkenik Londresgo Christie's enkante etxetik. Misterio kutsua zuen Testamentu Berriaren jabe berriak, eta euskal letren inguruan inoiz izan zen jakingurarik puztuena ere. Gaur politika bide berriak jorratzen ausartu den Juan Cruz Alli presidente nafarrak gogor eta

isilpean jokatu zuen batzuek gehiegikeriatzat jo duten apustu honetan. Harritzekoa akaso, Gasteizko Legebiltzarrean Euskaltzaindiarentzat diru gehiago errebindikatu zuen Ezker Batuak Nafarroan Alliren jarrera hau arbuiagarritzat jotzea. Justu bi lurraldeetako Ezker Batuko ordezkariak euren arteko eta lurralde bien arteko koordinazio estuagoa agindu zuten bezperatan.

Ez dira hain erraz Nafarroaratuko ordeak Blanka Nafarroakoa erreginarenean gorpuzkinak. ADN probak egingo dizkiote bere erreginatasa ziurtatzeko, eta seguruenik Gaztelako lurretan jarraitu beharko dute nafarren kultur edo histori ondaretzat jo daitezkeen hauek ere.

Salamanca Espainiako gerrate zibilaren ostean bildu zen Artxibo Historiko Nazionala gerra-harrapakinez osaturiko monumentu anakronikoa dugu. Gaztela eta Leongo Gobernua berak bakarrik defenditzen dituen inon diren arrazoiak errepikatzen saiatzen ari da, jatorrizko izaera gaizto hori ahaztuz, gure historia hurbila ezagutzeko hain beharrezko den dokumentazioaren jagole izaten jarraitzeko esperantzaz. Nahiko miseria du bere gain horrelako historia duen ondarea berea legez mantendu nahi duenak. Behin exenpluen bila hasiz gero Britainia Haundiko Erresumak Grezian egin zuen arte-ondarearen harrapaketa adibide zibilizatutzat gogora ekarri digute, eta ejerzitua indarrez pilatu zuten lotsaren bilduma lege-errekutsoz eta artxiboaren atarian udaltzain pare bat jarriz zaindu nahi dute. Konkista arrazoiek konponbide zaila dute. □

NORK ZAINDU LIBURUZAINAK?

Gaur egun Bilboko Udalaren zerbitzu askoren egoitza den Garellano Espainiako ejerzituaeren egoitza izan zen arik eta Mungialdera aldatu zuten arte. Duela hamabi urte Bilbok jasane zituen uholdeek Bidebarrieta kalean dagoen udal-liburutegia ondatu zuten, eta hango artxibo eta liburu-ondare asko Garellanora eramane zituzten, gorde eta konpontzeko asmoz.

Hilabete inguru jakin denez, Garellanon egon behar zuten liburu eta dokumentu asko, inork zelan ez dakielarik, joan zen urteko uztailean Bilboko merkatu txikian salgai agertu ziren erdi prezioan baino merkeago. Horien artean esate baterako, 1530 urtean argitaratu zen «Lucio Marineo Siculo», euskal hitz eta esaldi batzuk bilduz, Euskal Herritik iragan zen italiar idazle batzuk idatzia. Berrehun pezetan erosi zuten gero merkatu txikian.

Sekretupean ari da aztertzen polizia judiziala liburu-desagerketaren arazo hau. Udaletik ez dela ezer galdu, eta ez duela inork ezer zaborretara bota esaten dute, lapurreta huts bat izan dela. Liburu zaharren salerosleek ordea, liburuok kutxak bota zituztela zabortegetara, edota nabaitek apaletan leku falta zeukalako furgonetaka jaurti zituela. Bienbitartean, hainbat liburudendatan, eta bere aldian Bilboko artxibozain izan zeneren despatxuan ere miaketak egin ditu polizia eta milaka liburu errekerperatu.

Beregoitzan zaintzeko ahalmenik ez duen ondare hau Bilboko Udalak Diputazioko Foru Artxiboan gordeko du azkenik, baina oraindik ez da argitu zer gertatu zen zabortegetan eta merkatu txikian agertu ziren balio handiko liburu hauekin. □

ITXARON ETA IKUSI

Guggenheim Museoak jaso du bere hezurduraren gailurra. Pare bat hilabetera eraikinaren barrualdea amaitzeko behar diren lanak eta instalazioen zuzkidurak kontratatuko dira. Eraikina ezarrita zegoen epea betez egingo da. Gero etorriko da erabaki zailagoa, zerez bete, betetzeko zer erosi, erosteko zenbat diru erabili, ze epetan egin erosketak, etab. Erosketak egiteko 50 milioi dolar erabiliko zirela egindu zuten duela hiru urte sinatu zen akordioan, baina pezetaren balioa aldatu egin denez nazioarteko dibisen merkatuan, ez da erraza izango aurrekontu hori mantentzea, ez behintzat hasiera baten jarritako epeetan. Erosi egin behar den obra-bildumaz gain, Frank Ghery arkitektoak Eduardo Txillidarekin apirilean Bilbora eginitako bisitaldiaren ostean, badirudi Txillidak, Richard Serrak be-

zela, bere gela propioa izango duela. Oteizak, bera bizi delarik behintzat, zaila izango du antzerakorik, kontuan izanik azkenaldian, eta berriro ere «azkenengoz» hitz eginaz esan eta idatzi dituenak ikusi ondoren.

Beste proiektuek, batez ere, aurrekontuen aldetik Guggenheimekin gatazkan agertzen direnak, Kurasaalekoa adibidez, hor egongo dira hausnar egiten udal-hauteskundeak pasatu arte. Ez da girorik erabaki azkarretarako. Kultur azpiegituren aurrekontu berezia aztertu eta onartu behar du berriz Jaurlaritzak. Eta hori ez da legegintzaldi honen lehen urtean erraz egingo.□

KOINTZIDENTZIA ZITALAK

Blanka Nafarroakoari, Lasa eta Zabalarari legetxe, ADNren proba egingo diote. Antonio Muñoz Molina idazle jaendarrak Loiolako kaserna eta Peláez brigada inmortalizatu dituen «Arдор Guerrero» nobela autobiografikoa promozionatzeko koartel-aurreko zubian atera zuen argazkia. Egun gutxitara zubitik bertatik azken bidaia egin zuen beste brigada batek.□

LITERATURA

XABIER MENDIGUREN

BIRMINGHAM

Birmingham Ingalaterrako hiri industrial baten izena da, oso oker ez banago, eta oraintsu sortu den euskal argitaletxe batena ere bai; oso dotore eta kosmopolita ematen duen izen hori Donostiako kale batena ere bada, eta hortixe hartuko zuten seguru aski, bertan bizi omen da-eta argitaletxe horren bultzatzaile nagusietakoa.

Asmo berri batekin irten da plazara argitaletxe berria: administrazioak antolatzen dituen literatur lehiaketetako idazlan sarituak publikatzea. Oso ideia ona, benetan, gure txaloa merezi duena, arrazoi osoa baitute beren argudioetan: administrazioari esku artera liburu bat datorkionean ez daki nola argitaratu, ez dio moldaketa itxurosoa ematen, ez ditu salmenta-sareak ezagutzen eta inprentetan ere nola-halako porruak sartzen dizkiete maiz: lan kaxkarrak eta garesti kobratuak, batzuetan. Lehentasuna gizarte zibilari eman behar baldin bazaio eta administrazioaren elefantosi-gaitzari aurre egin behar badiogu, bidezkoa eta logikoa da horrelako lan bereziak profesionalei uztea. Birminghamekoek egiten badute, oso ondo.

Espezializazioaren bidea jorratuko dute gainera argitaletxe berrikoek, ez baitute administrazioaren idazlan sarituak publikatu beste lanik hartuko, ohizko editorialak ez bezala. Argitaletxe komertzialek —Birminghamekoek hitzetan— dirua irabazi nahi dute, eta haiek ordea ez. Polita kontua! Haiek administrazioaren enkargua hartu, bitartekari-lana egin, komisioren bat edo lanaren ordaina-edo kobratu, liburuak administrazioari eman gero, inongo arriskurik hartu gabe, eta artearen maitasun hutsez ari dira. Eta inprentako gastuak, fotokonposizioak, fotomekanikakoak eta abar luzea —utz ditza-gun langile gaixoon soldatak alde batera oraingoz—, bere poltsikotik ordaintzen dituen argitaletxe komertziala diruzale zeke-na omen da, inbertitutako diru hori —etekinena batekin, ahal bada— berreskuratu nahi duelako. Ederki.□

AFRIKAKO KONTUAK

Dena dela, etorkizun ona opa diet ideiarene sortzaileei, idazlearentzat gauza tristea baita, sari bat irabazi ondoren (bide batez esanda: euskal idazleari egile-eskubideek errenta txikia ematen diote, eta idazlanari zuku pixka bat ateratzekotan normalean sarietara jotzea) liburudendetan lekurik izango ez duen liburu txarto editatu bat plazaratzea. Nolanahi ere, Birminghamekoek ez dute Amerikaririk deskubritu. Badira urte batzuk, argitaletxe komertzial diruzaleok zenbait sariketa-antolatzaiz-

le rekin akordioak egiten ditugula, obra sarituak txukun argitaratzeko. Merkeago antolatzailearentzat, gustagarriago idazlearentzat, eta original bat lortzeko modua editorearentzat. Hala egin ohi du —besteak beste— Xalbador sariak *Pamiela*-rekin, Zarauzko Lizardik *Ere in*-ekin, Tolosako Labaienek *Alberdania*-rekin eta Beasaingo Igartzak *Elkar*-ekin.

Azken biotako obra saritu berriak aipatuko ditut, urte-hasierako lehor aldiaren berauek izan baitira Durangokoaz geroztik zerbaiten bila dabilen liburuzaleari poxa ekarri dioten baka-rrenetakoak.

Patxi Zubizarretaren *Eztia eta ozpina* izan da gazteentzako Antonio Maria Labaien sariaren irabazlea. Zubizarreta gazteak dexenteko obra bildu du dagoeneko: haur eta gazteentzako liburuaren artean hamarren bat liburu, eta neure iritzia eman beharko banu, hauxe da denetan politena. Saiatuaren poderioz gero eta lan biribilagoa egiten duten idazleen adibidetzat ipin genezake ordiziarra. Nobelatxo honek Marokkotik ospa egin eta Europa aldera bizimodu hobe baten bila datorren gazte baten abenturak kontatzen dizkigu, lirismoa eta errealismoa egoki nahasten diren hari-matazan. Nahasian doaz gazi-gozaok ere, izenburuak adierazten duen legez, baina irakurlearentzat gehiago du geroztik, dudarik gabe.

Jon Arretxe basauriarrak irabazi du Abentura eta Misteriozko I. Igartza nobela-lehiaketa, *Tubabu* izeneko lanarekin. Estu-estu harturik ez dakit *Tubabu* hau eleberrizat har ote litekeen, egiazko bidaia bateko egunkaria baita berez. Hala ere, kontagaiaren intrigak, batetik, eta kontatzailearen trebeziak, bestetik, fikziozko obra baten bizitasuna ematen diote idazlanari, eta halako irrika eta gogoz irensten du gero irakurleak. Afrikan zehar bizikleta gainean egindako bidaldia kontatzen digu egileak, Algeriako basamortua goitik behera zeharkatuz aurrera —artearen ez zegoen gaurko gerra zibila, tentsioa sumatzen den arren—, eta Sahara igarota Afrika beltzeko Malin hurrena. Arretxeren bigarren lana da hau (bizkaierazko beste liburu bat zuen aurretik: *Hakuna Matata*) eta espero dezagun azkena ez izatea, horrelako kontatzaile petoen beharra baitugu gure letra aspergarri samarretan. □

SANTI AIZARNA: 9/25

Santi Aizarna ez da beharbada oso ezaguna Gipuzkoatik kanpoko irakurleentzat, horregatik emango dituzten zerbait datu: hirurogeita hamarretik hirurogeitik baino hurbilago egongo da eta bere bizar zuri handiekin «barojano» esan ohi zaion pertsonai klase horretakoa dela esan liteke. Kazetaria izan da, zinema eta literatura-kritikoa, eta idazlea ere bai. Bere lana batak bat erdaraz egin du; zertxobait euskaraz ere bai, baina ez dut uste haserretuko zaidanik erdaraz hobea dela esaten badut. Diglosia ez da atzo goizeko kontua. Hau dena zer dela-eta kontatzen dudan jakin nahiko du baten batek. Oraintxe erantzungo dut.

Etxean jaso dut berrikitan Donostiako Udal Liburutegiak idazle jakinen gainean atera ohi dituen irakurketa-gida horietako bat, Santi Aizarnari eskainia. Eta hara deigarria egin zaidan datua: bederatzi liburu eman ditu argitara, horietakoren bat euskaraz, baina beste hogeita bost ditu, erdarazkoak, idatzi bai baina inoiz inprentarik ezagutu ez dutenak. Santi bera ere halakoxea da eta seguru ez duela ahalegin berezirik egin, baina, halaz guztiz, tristea izan behar du idazlearentzat horrenbeste liburu karpeta edo disketetan edukitzea. Horren aldean, zorionekoak gara gu, idatzi ahala argitaratzeko zailtasun berezirik izaten ez dugun euskal idazleak. □

EGIN BIBLIOTEKA

Orriok publikatzerako ez dakit kanpaina bukatua izango duten, idaztean behintzat hasi berria da: Egin egunkariak, egun jakin batzuetan, bere berripaperarekin batean liburuak saltzen ditu, merke-merke eta ederki atonduak. Horrelako ekinaldiak estrategia komertzialaren barrukoak izaten dira beti, baina azpimarratzekoa iruditu zait, eta pozgarria, bertako futbol-taldeen historia, edo azken Miss Europa guztien kolore tako argazkiak oparitu orde, zer eta liburuak banatzea. Txukun editatuak gainera, nahiz eta orain ez irakurri apalean jaritzeko dotore ematen dutenak (ohitura horrek ere ez du ezer txa-

r retik, nahiz eta sarritan kritikatu izan; azken finean, eroslea ez bada, handik pasatzen den edonor izan daiteke liburu horien irakurlea).

Egin duten liburu-aukeraz gauza ugari esan liteke. Beste era askotara ere egin zitekeen, baina egin duten moduak ere bada bere interesa: historia osoko baina batik bat azken mendeko Euskal Herriko idazle garrantzitsuenetakoen lan laburrak hartu dituzte, euskaraz, gaztelaniaz eta batzuetan bietan. Akatsak ikusi nahi izanez gero ere erraz egin liteke zerrenda bat: euskal idazleen aurkezpenak erdaldun batek egin eta gero itzuliak izatea, sarrera horiek erreferentziaz-eta guztiz hispaniko bihurtuz (gure egunkari abertzale honen bekatu zaharra, gehiago harrotzea merezi ez duena); edizioen nondik norakoak-eta batere ez argitzea, ezta aipatzea ere; atera berri den Kirikiñoren *Abarrak*—hitzaurrean behin eta berriz Kirikilo deitzen zaiona— euskara batuz ematea, ez jatorrizko bizkaieraz, inon esan gabe hori bertsio bat denik, eta abar.

Dena dela, txapuza batzuk eginda ere, batezbesteko balorazioan gehiago ditu alderdi onak txarrak baino, zenbait euskal libururen zabalkunde handia ekarriko baitu. Irakurtzea, noski, bestelako kontua da, egunkariko arduradunen irispidetik kanpo gelditzen dena.□

EUSKALTZAINBURUAREN LEHEN EUSKAL LIBURUA

Ez naiz Leizarragaren balizko bibliaren erosketaz ariko, ez. Jean Haritschelhar (edo Haritxelhar Egunkariaren arauetan, Haritxelar Elhuyarren entziklopedian) gure hizkuntz akademiako lehendakari jaunak, nik dakidala, ez du orain arte euskarazko libururik argitaratu. Euskaraz ezer idazten ote duen galdetzen entzun diot bati baino gehiagori. Orai dute forogatu engainatu zirela: izan ere, urteak eta urteak dira Haritschelharrek (bere ortografia har dezadan oraingoz) hizkirimiri eta iruzkin laburrak idazten dituela *astero-astero Herria* kazetan, Gehexan Pontto ezizenpean. Ezizen horrexetatik atera du, hain zuzen ere, liburuaren izenburua: *Ponttokeriak*. Batean kultu-

ra, bestean politika, hurrengoan gizarte-gai bat, denetik jorratzen du Ponttok bere idazkitxoetan, dela Hego dela Ipar Euskal Herrikoa, berdin Frantzia zein mundu zabalekoa, beti ere zorrotzasunez baina batez ere umore lasai eta jendetasun giza-bidezkoaz, egilearen ezaugarri ere badiren bereizgarriak.

Liburua ez da euskara batuaz idatzia, baizik eta *Herria*-n erabiltzen den lapurtar-nafarra horretan. Edonola izanik ere, interresgarri eta jakingarria da bere idazkera, eta ezin bestela izan, Euskaltzaindiko buru ere badenez gero.

Sarako Bazko asteleheneko azoka eta apirilaren 23ko liburu-eguna atarian ditut hau idaztean, eta badira hainbat liburu argitaratzeko zorian. Dena dela, gaurko tokiak jan ditut eta hurrengorako utzi behar.□

UNIBERTSITATEA

LONTXO OIHARTZABAL

EUSKARAZ IKASI NAHI ETA EZIN

Gero eta ikasle gehiago inguratzen da Euskal Herriko Unibertsitatara ikasketak euskaraz egiteko asmo, gogo eta erabakia-rekin. Azken urteotan azpimarragarria izan da ikasle gazteen hautaketan nabarmendu den joera. Oraintsu artean 20-25 ikaslez osatutako taldeekin lanean jardun garenak geure irakaspideak aldatu beharrean aurkituko gara hiruzpalau urteren mugan: ehun eta hogeita bost ikasletik gorako taldeei irakatsi beharrean aurkitu dira zenbait fakultate eta unibertsitate-eskolatan karreratako lehen mailetakako irakasleak 1994/95 ikasturte honen hasieratik.

Joera horrek horrela izan behar zuela ederkito adierazten zuen derrigorrezko irakaskuntzen eremuko eskolatan gertatzen ari zenak eta gertatzen ari denak: gero eta ugariagoak di-

ra oinarrizko irakaskuntza eta bigarren mailakoa oinarriz euskaraz edo bi hizkuntzetan egiten ari diren ikasle gazteak. Beren ikasketak euskaraz hasi zituztenez, amaitu ere euskaraz amaitu nahi lituzkete unibertsitatean.

Nahi luketen guztiak ezin ordea euskaraz ikasi geure unibertsitate honetan. Zenbait fakultate eta unibertsitate-eskoletan exkaxkeria bat baino ez da euskaraz eskaintzen dena: ikasgai bat edo beste baino ez, huskeria bat. Bada aurtengo ikasturte honetaraino euskaraz ezertxo ere eskaini ez duenik ere. Badira lehenengo ikasmailatan zenbait gai euskaraz eman, baina aurreratuetan ezertxo ere eskaintzen ez dutenak. Nahastua da egoera unibertsitate-barruan, eta ikasle gaiak gauzak garbi ikusten ez dituztenez, gaztelaniazko aukerabidetik joztea erabakitzen dute maiz.

Erantsi horri honako beste zailtasun hau: nahiz eta irakasleek gaiak euskaraz aurkeztu eta landu, eskasak dira ikasleentzat prestatu euskarazko eskuliburuak. Gaiak beren kabuz landu behar dituztenean —eta hori ohizkoa da unibertsitateko ikasmailatan— gaztelaniazko edo atzerriko beste hizkuntzetan dauden liburueta jo beharra izanen dute ezinbestean. Gaztelaniaz irakurri eta euskaraz landu eta idatzi beharrak ahalegin gehigarria eskatzen dio ikasle gazteari. Erosoago somatuko da, asko eta asko, bere ikasketak gaztelaniaz burutzen.

Ezin harrituko gara, beraz, ikasle euskaldun askok oraingoz gaztelaniazko adarra aukeratzen badu, unibertsitatera inguratzen denean. Inork diskriminaziorik badu euskaraz ikasi nahi duen ikasleak du diskriminaziorik handiena oraindik ere. □

EUSKARAZKO IRAKASKUNTZA ETA UNIBERTSITATEKO SAILAK

Sailei —eta ez fakultatei edo unibertsitate-eskolei— dagokie unibertsitateko ikasketen irakas-antolakuntza. Sailek erabakitzen dute, beraiei dagozkien gaitetan, zer irakatsiko den eta nork irakatsiko duen. Oinarrizko arautegiak dioena betez gero, sail bakoitzak ezartzen ditu bere derrigorrezko eta hautaz-

ko ikasgaiak ere. Eta sailaren esku dago euskaraz zer eman-
go den erabakitzea bera.

Sailek, normalki, kontseilu bat aukeratzen dute eginkizun guzti horien ardura har dezan. Eta ohizkoa denez, katedradunek eta irakasle titular zaharrenek —esperientzia luzeena beraien baitute— osatzen dute kontseilu hori, salbuespenak salbuespen beti ere. (Kontseilukide izateko helburuz zenbait lehia lotsagarri ere ezagutu izan dugu, ohorea ezezik agintetza eta me-rezimenduak ere bai baititu kontseilu horretako kide izateak).

Pentsa daitekeenez, zenbait sailtako kontseilukideek ez dakite euskararik eta ez dira euskararen arazoaz kezkatu ere egiten. Urteak daramatzate unibertsitatean —katedradun eta titular ez da gauetik goizera egiten bat— eta horiek hortara zirenean euskarak ez zuen tokirik fakultate eta unibertsitate-eskolatan. Gauzak horrela, gaur ere ez dira euskararekin gehiegi kezkatzen. Oztopatu ere egiten dute euskararen hedapena beren sailtan: irakasle euskaldunak eskatu behar direnean ez eskatzea nahikoa dute. Hortxe ixten zaio atea euskarari.

Pikarokeriak egiten ditu, ordea, bereak eta bi unibertsitate honetako zenbait sailtan. Zenbait gai euskaraz emango dituztenarengaitzakiarekin irakasle euskaldunak eskatu bai eskatzen dituzte. Baina talde bat osatzeko hainbat ikasle ez dela euskarazko lerrora bildu, eta irakasle horiek gaiak gaztelaniaz ematen jartzen dituzte isilpean. Ordu-kopuru berdina irakasle gehiagoren artean banatuz irakasle bakoitzak ordu gutxiago eman behar! Hara irabazia euskararen kontura! Hasiera batetan ez da ikasle gehiegirik bilduko euskarazko ikasgaietarako: aurrez eman ez bada ez dago horretarako ohiturarik eta lehengoan erara jokatuko dute ikasle berriek ere. Baina hasierako talde txikiak laister batean bilakatuko dira handiegi ere: hamahiru-hamabosteko taldeetatik ehun eta hogeitik gorakoak izatera iragan dira zenbait fakultatetan azken bost urteotako epe motzean. Hori da esperientziak erakusten diguna, aipatutako oztopoak oztopo izaten jarraiturik ere.

Zenbait eta zenbait sailek orain artean eraman duen jokabidea kontuan harturik eta euskararen hedapena unibertsitate

tatean ziurtatuko bada —ikasleen eskubideak ezin galduko dira begibistatik; ezta berehalako urtetan euskal ikasleen gehikuntzak berarekin ekarriko dituen eskakizunak ere— ezin jarraitu ahal izango da arazoaren erantzukizuna sailen eskuetan uzten. Beste nolabaiteko irtenbidea aztertu eta erabaki beharko du Euskal Herriko Unibertsitate honetako Gobernu-Batzarrak. Nola justifika daiteke, bestela, zenbait karrera oinarritz euskaraz egiteko aukerak bideraturik egotea jadanik zenbait fakultate eta unibertsitate-eskolatan, eta beste batzuetan hasierako lehen urratsak eman izan eta bidea hortxe etenik uztea? Orainsu arte hori ere egiten ez zuenik bada gainera.

Esperientziak erakutsi du euskararen etorkizuna sailen esku uzteak ez duela etorkizuna ziurtatzen (ikasleen eskakizunei begira bereziki). Zenbait sailtako arduradunek, gainera, aurkako jarrera garbia adierazia du jadanik azken urteotako jokamoldearen arabera. Arazoari seriotasun handiagoz ekiteko ordua ere badela esango nuke nik. Eta zenbait irakaslek bere etorkizunaz gogoetak egiten ere hasi beharko luke, euskara ikasi nahi ez badu eta ikasten ez badu behintzat.□

ETA EUSKARAZKO ESKULIBURUAK UNIBERTSITATERAKO

Arestian aipatua dut, ikasleek euskarazko adarraren aldeko erabakia hartzeko orduan topatzen duten zailtasunetako bat euskarazko irakurgaien eta eskuliburuen urritasuna dela. Azken urteotaraino ardura eta ahalegin gutxiegi eskaini izan zaio arazo honi gure unibertsitatean. Zenbait irakasle hasia da jadanik bere irakasgaiari dagozkionak euskaraz argitaratzen. Oraindik urriegiak badira ere horrelako kasuak, ederkitxo eskertzen dute hori ikasleek. (Bada bestelakoaz ugari argitaratzen duenik, baina bere gaiaz lerro bakar bat euskaraz jarri ez duenik ere. Soldata unibertsitatetik jaso —euskaraz emateko gai zelako aurkitu zuen sarrerara, ez bestegatik— eta lan nagusia bere hobby-mugatu. Ez diot hau asko direlako esaten, ezagunak direlako baino, eta eskatzeko orduan egiten dutenak baino gehiago eskatzen dutelako baizik).

Unibertsitaterako eskuliburuen itzulpena da arazoak izan dezakeen konponbidea. Irtenbide honetan saiatzen ari da oraingo euskararako Errektore-ordea. Unibertsitateak berak ez dio laguntza handiegirik eskuratzen oraindik: Unibertsitateko diru-kontuak, ezaguna denez, ez dira itxaropen handiegirik sortzen duten horietakoak. Hezkuntza eta Unibertsitaterako Sailburu berriak arazoa ulertzen zuela bazion ere oraintsu berriki, oraindik ikusteko dago arazoak ondorengo urteetan hartuko duen norabidea.

Gipuzkoako Campusean hala-holako irtenbide bat aurkitu zaio kezkarri azken hiru urteotan (baita Arabakoan ere, nahiz eta neurri apalagoan izan): bertako diputazioak eskaintzen duen dirulaguntza bereziari esker hainbat eskuliburu itzuli da jadanik eta beste hainbat itzultzen ari da une honetan: urte bakoitzeko hamar bat eskuliburu. Ez da asko, baina bai zertxobait. Zenbait jakintza-arlotako euskara finkatzen ari da horrela, irakasleentzat eta ikasleentzat lana erraztuz eta xamurtuz. Ahaleginak aurrera jo dezan neurrian, etorkizunerako itxaropenak ate txiki bat zabalik du oraingoz.

Kezkagarria, ordea, Bizkaiko Diputazioak orain artean hartu duen jarrera: ez dio ximikorik eskaini eginkizun horretarako Euskal Herriko Unibertsitate Publikoari. Eskaini ez eta ukatu bai, dugun informazio eskasak dioenez behintzat. Eta hori ez Euskararako Errektore-ordea horretan saiatu eta ahalegindu ez delako. Euskara indartuko eta hedatuko bada eginkizuna erakunde guztiena da. Euskarak Unibertsitatean har dezan indarrak izanen du ondorio eta eragin zuzenik bizitzako beste eremuetan ere: kulturarenean, politikarenean, ekonomiarenean, hezkuntzarenean, e.a. Zalantzarik ez horretan.

Baina bada harritzen nauen bitxikeriarik: Deustuko Unibertsitatearekin badu hitzarmenik Bizkaiko Diputazioak zuzenbide-arloko eskulibururen bat edo beste euskaraz jartzeko helburuz egina. Aspalditxotik ari zen lan horretan E. H. U.ko Zuzenbide-fakultatea, baina ez fakultate honek bereziki, ez Euskal Herriko Unibertsitateak orokorrean jaso du laguntzarik eta eskaintzarik Bizkaiko Diputaziotik. Deustuko Unibertsitateak itzuli dezanak balioko du, nola ez, Zuzenbide-fakulta-

te publikoko irakasleentzat eta ikasleentzat. Eskertzekoa, beraz, lan hori. Baina unibertsitate bati laguntza bai eta besteari ez, hori da ulertzen zaila.

Etorkizunean ate gehiago ere zabalduko al zaizkio bide honetatik euskarari unibertsitatean! Uste izatekoa da□.

SOZIOLINGUISTIKA

KIKE AMONARRIZ

IRAKURTZALETASUNA

Liburuaren Eguna dela eta, han-hemenka, liburugintzari eta irakurtzaletasunari buruzko ekitaldiak, mahainguruak, azokak, etab. antolatu dira.

Euskarazko liburuaren ekoizpena, ajeak aje, handitzen, sendotzen eta zabaltzen joan da azken urteotan. Ez dira horrenbeste urte, euskaraz argitaratzen zen guztia irakurtzeko aukera zegoena. Gaur egun horrelakorik pentsaezina da. Kantitatean eta kalitatean hobetu da gure ekoizpena.

Progresio horretan handitu ez dena ordea, irakurlegoa da.

Kontuan izanik azken hamarkada honetan zenbat ikasle atera den D ereduko eskoletatik eta ikastoletatik, eta zenbat jende euskaldundu edo alfabetatu den eta EGA edo hizkuntz eskakizunen bat atera duen, euskaraz idatziriko ekoizpenaren kontsumoa (*Euskaldunon Egunkaria*, era guztietako aldizkariak, liburuak...) handitu egingo zela espero genezakeen, baina sektorean dabiltzanen iritzi orokorrari kasu eginez, badirudi hori ez dela horrela izan.

Testuinguru honetan hainbat muga gainditu duten produktu bakarrak herri-aldizkariak izan dira. Aldizkari horiek beren helburua ederki bete dute (herri-informazioa euskaraz es-

kaini eta produktu duin eta gertuak eskaintzea), baina edozein kasutan ez dirudi «listoi» berri hori (informazio gertua) gainditu eta beste produktu idatzietara igarotzeko joera berririk sortu denik.

Herri-aldizkariak badituzte bestalde, euskarazko beste produktu idatziek ez dituzten bi abantaila nagusi: doan banatzen dira eta kasu askotan etxera iristen dira (jasotzaileak ez du beraz inolako ahaleginik egin behar aldizkariok eskuratzeko).

Euskarazko egunkari, aldizkari eta liburuiei dagokien problematika aldiz, oso desberdina da. Aipa ditzagun aintzat hartu beharreko hainbat aspektu:

- Erostera joan eta askotan ez dituzu bistan aurkituko (ez daude, ez dituzte ezagutzen, beste egunkari edo aldizkarien azpian daude, kiosko edo liburudendako mostradorearen azpian...). Alegia, produktua eroatera doanari, eskatuz gero eman egingo zaio, baina ikusiz gero beharbada euskarazko produktu idatziak erosiho lituzkeenari, ez zaio burutik pasako eroste, maiz, ikusi ere ez baititu egingo.

- Hurrek eta gazteek eskolan dauden bitartean irakurtzen dute euskaraz. Baina zer irakurtzen dute? Zenbait ikastetxetan ikusi eta jasotako informazioaren arabera, ikasleak oraindik ere aspaldiko liburuak ari dira irakurtzen (berritasunarekin freskotasanaz eta gaurkotasunaz gozatu gabe). Eta hori zergatik? Sarriegi irakasleek bestelako materialik eskaini, aholkatu edo erakutsi ez dietelako. Euskarazko produkzio idatzi berriarren inguruan behar bezalako «birtziklaje»rik ba al dago ikastetxeetan eta irakasleen artean? Alegia, hala egin beharko luketen irakasleek, erosi eta irakurtzen al dituzte euskarazko egunkari, aldizkari eta liburuak? Salmenta-kopuruak ikusita badirudi ezetz.

- Euskarazko itzulpenek izan duten fama txarrak (zailak, astunak...) bere horretan dirau. Nahiz eta gaur egungo itzulpenen mailak eta itzultako testuen aniztasunak zerikusirik ez izan duela hamar urteko egoerarekin, oro har, itzulpen gutxi irakurtzen da, baita euskalgintzan dihardutenen edo euskarazko sorkuntza jarraitzen dutenen artean ere.

Ondorio bezala, beraz, esango nuke, azken urte hauetan sektore honetako kezka nagusia ekoizpena izan den bezala (eta hau normala da, ekoizten ez bada ezin baita kontsumitu), hurrengo urteetan ekoizpenean baino indar gehiago jarri behar-ko genukeela kontsumitzaileengan: ekoizpenaren marketing-a hobetuz, irakurtzaletasuna bultzatuz, dauden medio eta ekoizle desberdinen artean sinerjiak lortuz eta euskarazko ekoizpen idatziaren inguruan komunikazio-plangintza egokiak bideratuz, besteak beste.

Izan ere, badakigu liburugintza eta irakurtzaletasuna «krisian» daudela ikus-entzunezkoen aurrean, baina hala ere, aipatu ditugun giza multzoetan, badaude produktu idatziak ia erabat erdaraz kontsumitzen dituztenak; eta horiek dira euskal mundu idatzira erakarri behar ditugunak.□

BIZKAIA/GIPUZKOA

Hizkuntzaren bizitasun eta ahalmen etnolinguistikorik handieneko bi herrialdeak Bizkaia eta Gipuzkoa dira ezbairik gabe. Ez dute alferrik hiztun-kopururik handiena.

15 urteotan euskalgintzari dagokionez, bi herrialdeok jarraitu duten bidea ordea, desberdina izan da. Alde horiek faktore soziolinguistikoen eta soziopolitikoen eraginez sortu dira.

Ezin dira ahantzi ere, hizkuntzaren estandarizazio-prozesuak izan dituen eraginak, baina prozesuaren erroak askoz sakonagoak direlakoan nago.

Bi herrialdeek euskalgintza jorratzerakoan izan dituzten desberdintasunen azterketa historikoa egiteak mereziko luke.

Gaur egun, nabarmenak diren desberdintasunen artean honako hauek aipa genitzake:

- Euskarazko hedabiderik nagusi gehienak eta euskararen normalizazioaren alde diharduten nazio-mailako erakundeen egoitza gehienak, Gipuzkoan kokatu dira eta erdarazko asko berri Bizkaian (ikus *Argia*-ren urtekaria).

- Euskararen aldeko azpiegitura instituzionala askoz ere indartsuagoa eta zabalagoa izan da Gipuzkoan Bizkaian baino: e.b. gutxi dira gaur egun Euskara-Zerbitzurik edo euskara-arduradunik ez duten Gipuzkoako herri nagusiak. Bizkaian ordea, itzultzaile edota hizkuntz eskakizunen jarraipenaz gain, udal-barneko edo udalerrri-mailako hizkuntz normalizazioaz arduratzen diren lanpostuak gutxi dira eta Euskara-Zerbitzurik ere apenas dagoen (Bilbo eta kostaldetik kanpo).

- Euskararen aldeko gizarte-mugimenduari edo euskarazko herri-aldizkariari dagokienez, mugimenduaren dimentsioak eta hedapena zeharo desberdinak dira Bizkaian eta Gipuzkoan.

- Guzti honen ondorioz ikastetxeetan eta euskaltegietan egindako lana, oihartzun eta babes handiagoa ari da lortzen Gipuzkoan Bizkaian baino eta horrek esplikatzeko dituzten neurri batean, euskararen kale-erabilpenari dagokionez, bi herrialde hauetako udalerrri nagusien artean soma daitezkeen aldeak.

Hala ere, badirudi urtetan ez bezalako jauzi kualitatiboa gerta daitekeela Bizkaian hurrengo lauzpabost urteetan, azpiegitura instituzionalari nahiz euskararen aldeko mugimendu sozialari dagokionez (eta ondorioz irakaskuntzaren inguruko esparruetan, kale-erabilpenean, etab.).

Egoera soziolinguistiko eta soziopolitiko desberdinek dinamika eta helburu desberdinak izatea eragingo badute ere, oinarrizko diferentziak gutxitu egingo direla dirudi, batez ere alor hauetan:

- Euskararen normalizazioan arduratuko den azpiegitura tekniko-politiko instituzionala osatuz (alegia eta batez ere, Euskara-Batzorde eta Zerbitzuak sortuz).

- Euskararen aldeko mugimendu soziala hedatuz (ez dagoen lekuetara) eta indartuz (sortze-ahaleginetan dabilzan lekuetan).

- Ikastetxe eta euskaltegietako ikasketa-prozesua, eskola-orduz kanpoko bizitzan txertatuz eta erabilera bilakarakazteko mekanismoak martxan jarritz.

Azken hilabeteotan han-hemenka somatutako mugimenduek hori pentsatzeko bide ematen dute.□

MUSIKA ETA EUSKARA

Musika, gazte jendearen kultur adierazpenik garrantzitsuenetakoa da gaur egun. Seguraski kultura kontzeptuaren mugak gainditu egiten dituela esan genezake.

Inte resgarria iruditu zait alde horretatik *Egin* egunkariaren orrietan rock and roll musikaren eta hizkuntza desberdinen erabilpenaren inguruan zabaldutako eztabaida.

Euskaraz abestearen aldeko arrazoien artean ez zait iruditu nobedade handirik agertu denik (oroitzen naiz ez dakit non argitaratutako elkarriketa batean Lluís Llach-i kazetari espainiarren batek ea zergatik ez zuen gaztelaniaz kantatzen galdetu ziola eta berak honela erantzun: «el asunto no es que yo NO cante en español; el asunto es que yo canto en catalán»).

Gaztelera hutsez kantatzen duten talde «erradikalen» artean berriz oso jarrera xebreak somatu ditut. Erdaraz kantatzeko hautua erraztasunean, komunikazioan, ama-hizkuntzan oinarritzea tira, baina rock and rolla gaur egun erdaraz egitea Francoren erregimenaren ondorio dela irakurtzea edo garrantzitsua edukia dela eta berdin dela abestia gaztelaniaz, euskaraz, ingelesez edo «kameruneraz» egitea irakurri beharrak hizkuntzaren arazoan topikoek bizirik dirautela frogatzen digute.

Bide batez esan, euskaraz ez egitearen aukera, txinera, kamerunera edo inork sekula ikasiko ez duen ez dakit nongo hizkuntza baten aipamena eginez arrazonatu nahi izatea, onargarria ez izateaz gain, ukitzen ari garen esparruan oso originaltasun eta sormen gutxikoa iruditzen zaidala.

Hala ere, eztabaida horretan azaldutako daturik deigarriena Pablo Cabeza musika-kritikariak eskaini zuen. Bilbao Hiria lehiaketara aurkeztutako Euskal Herriko taldeen artean 1993an gaztelaniaz abesten zutenak % 77 ziren, euskaraz % 14 eta ingelesez % 9. 1995ean berriz gaztelaniaz % 56, euskaraz % 17 eta ingelesez % 25. (Kameruneraz noski inor ez).

Zer pentsa ematen dute datuok.□

EUSKARAREN INGURUKO EZTABAIDA?

Planteamendu okerretatik ezin, bada, gauza zuzenik atera.

ETB 2-an emititzen den «Toma y daca!» programak, euskararen inguruko eztabaida batekin eman zion hasera bere bi-deari.

Ideia egokia eta estimagarria izan zitekeen (aspaldi ez zen ETB 2-tik euskararen inguruko eztabaidarik planteatzen), «morboa» eta audientzia lortu nahian, eztabaida erabat oinarri oker eta liskar-sortzaile bat izan ez balu.

Izan ere gaur egun, euskaraz ez dakiten euskal hiritarrak diskriminatuta ote dauden galdetzea, euskararen normalizazioaren aldeko ezein hizkuntz politika auzitan jartzeaz gainera, euskararen aldeko gizarte-sektoreak eta zehazki euskaldunak erasotzaile moduan aurkeztea baita.

Sarri defendatu dut, ezinbestekoa dela euskararen inguruko eztabaida erdaldunengana zabaltzea eta erdaldunei zuzenduriko informazioa, mezuak eta komunikazio-plangintzak burutzea.

Are gehiago, hizkuntz politikari buruz sakon eztabaidatu behar dugu herri honetako euskaldunok eta erdaldunok.

Kezkagarria da ordea, gai honen inguruan aritzeko ETB 2-k zabaldutako aukera gutxi horietako bat alferrik galdu eta kontrako norabidean aurkeztea.

Programaren edukia dagokionez, ezein hizkuntz normalizazioaren edo gaur egungo hizkuntz politikaren edo politiken aurka esandakoetara mugatuko naiz.

Egia esan, jarrera horiek defendatu zituztenen artean, ez zitzaidan iruditu topikoez gain, ezer berririk esan zenik, tonua eta baieztapen batzuren ausardia izan ezik, beharbada, hori bai, (eta hau bai topikoa!) euskararen aldeko «amodio» eta «laudio»-en artean. Duela hamabost urte fosilizatutako diskurtso batzuren aurrean nengoela iruditu zitzaidan.

Moderatzaileak aurkeztutako galdera guztiek aurriritziren bat suposatzen zuten eztabaidaren planteamendutik hasita:

— «Diskriminatuta al daude euskararik ez dakiten «baskoak» (gaztelaniaz «vascos»)?»

Galderak, erantzuna baiezkoa izan dadin eragiten du, ez baita alderantziz egin.

— «(Euskara ikastea) neketsua izan al da?»

Alegia, euskara ikastea zaila da.

— «Euskara ez dakitenak baino baskoagoak al dira euskara dakitenak?»

Erdaldunengan inferioritate-konplexua sakontzen da.

— «Kultura, diskriminazioa eta euskara».

Euskarak diskriminatu egiten du.

— «Nazionalismoa eta euskara bat al dira zuretzat?» Euskara nazionalisten gauza da.

— «Baskoagoak al dira, Valderrama bezalako abizenak «v»z idatzi beharrean «b»z idazten dituztenak?»

Anekdotarænbidez inferioritate-konplexuak sakontzen dira.

Eztabaidan zehar bestalde, kaleko herritarrek ohizko kezkek azaldu zituzten, oraindik ere hainbat topikok, erdia egia eta erdia gezur, duten indarra azalduz:

— Euskara zaila da.

— Zer nahi dugu, mediku bat ala euskaraz ongi dakien pertsona?

— Haurrak patiora atera eta erdaraz ari dira.... euskara inposatu egiten zaielako behar bada.

— Erdaldunen bat aurrean baldin badago erdaraz egin behar da edukaziaz.

Harrigarriagoak eta kezagarriagoak izan ziren zalantzarik gabe unibertsitete eta kultur munduarekin zerikusituz zuzena zuten hainbat pertsonen botatakoak:

— «Gizarte elebakar euskalduna ari zarete defendatzen. Esan ezazue eta kitto!».

— Euskara gure ondasuna da. Ez dut egiten baina nire ondarea da.

— Haurrak bere ama-hizkuntza ez den beste hizkuntza batean alfabetatzea oso arriskutsua da.

— «Euskaraz bizi» esaldia... Beldurgarria iruditzen zait.

— Zer da euskaraz ikastea? Erljio bat? Bizimodu bat? Iza-kera bat? RH desberdin bat?...

— Euskara ez digute erauzi, ez gara kolonizatuak egon... hori historia honen zati txiki bat besterik ez da...

— «Hizkuntza minorizatua» espresioa tranposoa da.

— Zer dago hizkuntz politika honen atzean?

- Mitoa, ez kontzientzia arrazionala.

- Nazionalismoa, hau da, eskusioa.

- Eskubide historikoak, eta ez gaur egungo eskubideak.

- Eskubide kolektiboak, eta ez eskubide indibidualak.

- Azken batean proiektu independentista bat.

— Bi unibertitate paralelo sortzea desastrea da. Hobe litzateke Catalunyan edo Galizan bezala egitea: irakasle bakoitzak klaseak nahi duen hizkuntzan ematea.

— Lapurretaren imajina erridikulua da.

ETB 2-n hizkuntz politikaren inguruko eztabaida orekatuagoaren bat egitea mesedegarria izango litzatekeela ez dago zalantzarik (Izenburua era honetakoa izan liteke: «Errespetatzen al dira euskaldunen hizkuntz eskubideak»?) baina edozein kasutan garbi dago hizkuntzaren normalizazioan sakondu nahi badugu, erdaldunenganako harremanak eta komunikazio-sistemak askoz ere gehiago findu eta sakondu beharko ditugula. Bestela, diskurtso-mota horiek gero eta gehiago finkatuko dira.□

IBURUAK

JON KORTAZAR
ORIXEREN LITERATUR TRADIZIOEZ

IDAZKARITZA
JASO DITUGU

ORIXEREN LITERATUR TRADIZIOEZ

Orixe eta gerraurreko kritika.
Poetika baten definiziorako

JON KORTAZAR

Gerraurreko literatur eztabaidak aztertzen nabilela, Orixeren literaturak garaiko idazleei sortu zizkien balorapenak ikusteko aukera izan nuen. Batzuek Orixeren lan orokorra hartzen zuten aztergai, besteek *Euskaldunak*. Eta, harrigarria gertatzen bada ere, lehenengoak ugariagoak eta argigarriagoak ziren bigarrenen aldean. Aitzolek, adibidez, usu ematen digu Orixeren poesiaren berri, eta hitz gutxitan hare n irudia ere:

«Orixe, que cual ninguno jamás, siente y expresa las más peculiares e íntimas manifestaciones del alma popular euskaldún, mezcla de Píndaro y Anacreonte de nuestra poesía»¹.

Horra hor, konparaketa baten bidez, Orixe agertua eta argitua: Pindaro eta Anakreonteren pare jarria. Baina konparaketa egiterakoan zer esaten digu Aitzolek? Zer zuen Orixe, zer ikusten zion Orixe, olerkari horiekin parekatzeko?, bere lana herri-literaturarekin eta Greziako literaturarekin elkarriketan jartzeko?

Oker ez banago, orain ardura diguna ez da Greziako literatura klasikotik Orixerengana igaro den literatur influentzia, Aitzolek erabiltzen zuen «Grezia» kontzeptuaren garbiketa baino. Zer esan nahi zuen Aitzolek Pindaro eta Anakreonteren antza zuela Orixe esaten zuenean? Aitzolen interpretazioaren irakurketan saiatu gara. Labur esanaz: Zeren adibide, zeren arketipo ziren Pindaro eta Anakreonte gure gerraurreko literaturan?

Greziar, Greziako literaturaz eta kulturaz, Europak izan dituen iritzien eta usteen deskripziorik zabalen eta sakonena W. Jaeger-ek eskaini digu bere *Paideia* liburuan. Honen orrialdeak zabaltzen baditugu, hantxe aurkituko ditugu gure galderen erantzunak.

Anakreonteren antzekoa dela esateak «larreko» literatura, literatura idilikoa egiteko gai zela adierazi nahi du.

Pindaroren jarraitzailea dela esatea, ordea, zerbait gehiago adieraztea da, Pindaroren inguruan sortu baitziren Gerren arteko Europa modernoaren zenbait mito eta iritzi.

Pindaro aristokraziaren poeta zen, klase altuen heziketaren ideal, moral eta erlijio balioen eusle eta defendatzaile genuen.

Pindarok aurkezten duen aristokraziaren izpiritu etikoaren agerpena, atletismo eta gizonaren jokera ederren defentsarekin lotzen du Europak. Atletismoa, osotasuna eta goimaila etikoa lortzeko bidea baino ez baita.

Pindaroren poesiaren ezaugarriarik behinena ironiaren agerpenik eza dugu. Pindaro zentzuzko poeta dugu, zuzena, poetaren eginbeharra hezitzailearena dela defendatzen duen neurrian.

Pindaroren poesian «areté»k osatzen du onbiderik zuzenena. «Areté» kontzeptua esplikagaitza badugu ere, «edertasunaren bila ari den giza ekintza etikoa» bezala itzul dezakegu. Edo «eder-

tasun eta idealtasunerantza mugitzen gaituen zentzuna» bezala. Pindaro rentzat antzinakoak dira «areté» arngordetzaileak, eta zer den zuzena, zer den zentzuzkoa eta zer ez, antzinakoen ekintzen konparaketaz jakiten du gizonak. Beraz, badago Pindaroren poesian tradizioaren euskarriak gerta litezkeen gai eta pentsamenduak.

Pindaroren poesiak bere garaiko gizasemeak ditu tratagai, baina beti ere, tratamendu berezia ematen dielarik. W. Jaegerrek azaltzen duenez:

«Sus héroes son hombres que viven y luchan en su tiempo. Pero los sitúa en el mundo de los mitos. Esto significa para Pindaro colocarlos en el mundo de los modelos ideales, cuyo resplandor irradia sobre ellos y cuyo elogio debe moverlos a elevarse a semejante altura, y despertar sus mejores fuerzas»².

Aitzolek esaldi topiko eta arrunt bat erabili zuen konparaketa egiteko orduan. Baina dudarik ez dago, topikoen atzealdean egia izpi bat gordetzen dela. «Irudi» batez ari zitzaigun Aitzol, eta beraz, ez dugu aztergai (jakin arren Orixeren *Euskaldunak* poeman agertzen den «Sataia edo Balantza» kantutak, antzinakoei egindako planctus eta guzti oso kutsu pindarotarra duela) Orixek zerbait hartu ote zuen zuzen-zuzenean Pindaroren lanetik, baizik eta zergatik deitu ote zion Aitzolek «euskal Pindaro». Eta Aitzolek zuen «irudia» ez zenez askorik aldentzeko garaiak zuen hartatik, pentsabide dugu, hurrengo ezaugarriengatik izango zela estimatua Orixe:

1. Artelan aristokratikoaren alde —eta hala ere, herriarentzat egindakoaren alde— agertzen zuelako burua.

2. Euskal herriko irudi mitikoa eta eredu etikoa ematen saiatzen zelako.

3. Poesiaren balio tradizionalak (poesiaren heziketa-balioa) agertzen zirelako bere lanean.

4. Pindarok bezala poesia noble eta hezitzailean sinesten zuelako, ziur asko. Inoiz Lauaxetak «nobleza aldeana» delakoaren jabetzat aitortu zuen. Inoiz, Orixek berak ere jokatu egiten du bere irudi horrekin:

«Desde las olímpicas alturas del caserío, bajábamos a la villa populosa más próxima, despreocupados felizmente de lo que pasa en este mundo sublunar, cuando a medida que nos íbamos acercando a ella escuchamos unos comentarios acerca de las formas de Gobierno»³.

Anakreonterekiko parekotasuna egiteko, berriz, nahiko zitzaien Aitzoli larrazaletasuna kontutan hartzea. Baina Orixe-ren larrazaletasunak badu oinarririk bere garaiko poesiaren eredu-tan ere. Jakina denez, modernismo guztiak burgesiaren aurka agertzen dituzte bere izana eta egina. Hiriauren aurkako jarrera, eta idazlanetan hiririk ez aipatze hori lanean berdinduz agertzen dira Lizardi eta Lauaxetaren lanetan. Ruralismoa ez da nahihatez, ezaugarri kontserbatzailea, progresoaren kontzeptua eta modernismoa aurrez aurre dauden garaietan. Baina Orixe-rengan larritua eta indartua agertzen da larrazale-tasun hau.

Halaz ere, ezin dugu, bat batean Orixe modernismoaren inguruan kokatu. Lizardi eta Lauaxetarekin konparatuz gero, alde bi nabarmenak agertzen ditu. Bata bere erlijio-ortodo-xian datza, bestea sentsibilitate-arazoan kokatzen da.

Nire ustez, Lizardi eta Lauaxeta modernitatearen atarian aurkitzen diren olerkariak dira. Baina nola defini dezakegu modernitatea? Ez da erraza arazoa. Baina nire ustez, Jaungoikoaren izanari buruzko zalantzak hasten direnean hasten da modernitatea. Beste era batez esateko, olerkaria existenzialista bihurtu eta Jaungoikoaren izanaz galdetzen hasten denean. Eta zalantza agertzen dela konturatuko gara idazleak larridura existenzialistaz gain, denbora eta heriotza literatur gai bezala erabiltzen hasten direla ikusten dugunean. Guzti honekin ez dut esaten, inoiz ulertu izan zaidan arren, Lizardi eta Lauaxeta sinesgabekoak zirenik, honekin esaten dudana beste zerbait da: zalantza metafisikoa literatur gai bezala erabiltzen hasten direla. Behintzat ez dit inork ukatuko Heriotzak sortzen duen larridura eta denboraren jariora direnik idazle biok gehien erabilitako gaiak. Hemen banatzen da Modernitasunetik gerraurreko Orixe, ortodoxiaren seme apal dugun neurrian.

Sentsibilitate-arazoak zeresan gehiago eman zien idazleoi gerraurreko eztabaidetan. Hauek alde eta ikuspegi askotatik begira ditzakegu, haietan literaturaren alderdi sozio-literarioa, estetikoa eta ideologikoa nahastatu baitziren, baina badute, nire ustez, ulertzeko ardatz nagusia: aurrez aurre daude literatura ulertzeko sentsibilitate bi, modernismoaren estetizismoa, eta kontzeptismoa. Entzun, orduan Barrensorok esandakoa:

«No es única la forma de expresión de la belleza. El que Rubén Darío y algunos otros poetas ultramodernistas sean buenos, no significa que sean despreciables Lamartine, Hugo, Bayron»⁴.

Iritzi hau, idazle-banaketa hain garbia izanik, oso esanguratsua dugu, gerraurreko literatur eztabaiden gakoa ez zegoelako zaila/erraza bezalako kontrajarpenetan. Benetako kontrajarpena Barrensorok aipaturikoan zegoen: literatura Rubén Darío-ren erara ulertze ala ez ulertze horretan.

Orixek, ordea, klasiko deitzen dio bere buruari hainbat testutan. Lauaxetari idatzitakoetan agertzen du argien klasikoazaletasuna. Zelan defendatzen du Orixek klasiko tankera? Gogo eta bihotzaren arteko oreka bezala, oreka lortzea baita klasi-koen lana. Honetaz kontu handiz irakurri beharko genuke «Eusko olerkiak tartean» lanean dioena⁵.

Klasizismo honek, halaz ere, ez du ahazten izaera erromantikoa. Begira dezagun, Orixeren arabera, zer falta zitzaion Lauaxetari klasiko izatera iristeko, eta hobeto ulertuko dugu non kokatzen duen bere burua. Zer falta zaion Lauaxetari klasiko izateko? Eta Orixek sentsibilitatez sobran dagoela erantzungo digu. Zer egiten du berak, ordea, klasiko izateko? Herriaren arima argitara azaldu, baina sentimenduak ongi loturik uzten dituelarik. «Herriaren arima» aipatzen den bakoitzean agertzen zaigu ideologia erromantikoa idazleengan. Beraz Orixek ez dio ukorik egiten erromantizismoari, baina ez dio ihes egiten uzten sentimenduen azalpen gehiegizkoari. *Euskaldunak* poeman erabilitako tonu objektiboan garbi agertuko du klasiko izateko joera hori.

EUSKALDUNAK POEMAREN TRADIZIOAK

EREDU URRUNAK

Euskaldunak poemaren aurrean izaten den lehendabiziko zirrara harridurarena izaten da, harridura euskaragatik, harridura berankorregia iruditzen zaigulako. Egia da *Euskaldunak* berandu burutzen dela, baina gure harridura txikiagotuko litzateke ezagutuko bagenu zein den European XIX. mendean aurkitzen den tradizio epiko aberatsa: Goethe, Scott, Lamartine, Hugo, Rivas eta Mistral aipatu ohi dira epikaren berritzaileen artean, eta bestalde, epika estuki lotzen da XIX. mendeko hainbat teoria estetikorekin: Herder edo Schlegelen eromantizismo kontserbatzailearekin batez ere⁶.

Orixek mundu honekin izan ditzakeen lotura guztiak nahiko ezagutzen ez baditugu ere, garbi dago, Aitzolen maisutza bide zela, eredu bi izan zituela begi aurrean: Lönnrot-en *Kalevala* eta Mistralen *Mireio*. *Kalevala*ren garrantzia Aitzolek behin eta berrimaipatua da⁷. *Mireio*en garrantziaz zer esan gutxi dago, Orixek berak euskaratu zuela kontuan hartuz gero. *Euskaldunak* bien arteko konbinaketa dela esan dezakegu. *Mireio*etik hartu omen zuen Orixek poeman mantenduko duen idilio-kutsua, pertsonaia nagusien maitasun-haria tartean dela.

Kalevala poemarekin ezaugarri bitan dator bat Orixeren lana.

1. Bilketa-lanaren asmoa. Biak poema entziklopediko eran asmatuak dira, eta bietan nagusitzen da herriaren emaitza eta uzta biltzeko ahalegina. *Euskaldunak* poemaren egilea Orixe bada ere, ez dira ahaztu herriaren sorkuntza-lanak. Mosaiko batean agertuko balira bezala ematen zaizkigu herri-kantak, eta aho-literaturatik harturiko hainbat adibide, eta idazlearen lana haiek bilduko dituen batasun-haria ehuntzen bukatuko da. Bilketa-lan honek Euskal Herriaren irudi osoa ematea du helburu. Eta jakin badakit soziologikoki euskal munduaren zati bat baino ez duela eskaini poemak. Baina literarioki, urte osoaren kontaketa hautatzen duenean Orixek, bere osotasunerako borondateari berri ematen ari zaigu. Urte osoaren aukeraketa egiten denean, bizitza oso baten kontaketa eman nahi denean

(jaiotzarekin hasi, heriotzarekin bukatu), sinbolikoki adierazten du idazleak bere osotasun-nahia.

2. Narratzailearen papera murriztua dago poema bietan, Lönnrot-ena murriztagoa izan bazen ere.

Dena dela, badago desberdintasunik *Kalevala* eta *Euskaldunak* lanen artean: lehendabizikoak herri baten sorrera eta jaiotza kontatzen ditu. *Euskaldunak*ek ordea, ez du iraganaz hitz egiten; garaiko gizonak ditu mintzagai, eta bere helburua herriaren intra-historia eskaintzean datza.

HURBILEKO TRADIZIOAK

Orixeren tradizioez hitz egiteko orduan, badago bat, orain arte aipatu ez dena, eta *Euskaldunak* burutzekoan garrantzi handia izan duena. Orixe Bilbon bizi izan zela kontuan harturik, Bilboko Eskola Erromatarraren eta batez ere Basterraren berri-rik izango zuela pentsatzea ez da batere harrigarria, baizik eta logikaren pisuaz garbi ikusten den eragina.

Gauza jakina da Iturribarriak eskaintzen zuela Verdague-rrerkin hasi zen erlijio-kutsuzko poesia idazteko aukera eta eredua, eta Orixek bide hauek jarraitu zituen.

Halaz ere, Aitzolen erakusketetatik at, Basterrak eskainiko dizkio Orixeri *Euskaldunak* asmatzeko eta lantzeko lan-ere du bikainak. Basterraren *Los seres sencillos* liburuan agertzen den fantastika mundua eta *Euskaldunak* poeman agertzen dena konparatuz gero, bat-batean konturatuko gara bien antzekotasunaz. Pertsonaia, giro, deskripzio-teknika, irudi, irudimen mundua bietan da antzekoa. Baina Basterrak, Euskal herriko larrea maite duen neurrian maite du, hala ere, hiria, eta Basterra kontrajarpen korapilotsu horretan bizi den artean, Orixek bere lanean izan zitekeen hirikortasuna uxatu, deuseztatu, ezabatu egin du.

Basterrak bere lanaren asmo eta helburutzat hartzen duen adar bikoitzetik:

«arrojo
violentemente mi alma a su nativo cielo.

Gusto así, el encanto bobo
de la Naturaleza, el bucólico arrobo
de las ramas que pían y el balar hacia Oriente.
Mas el mundo de sangre y llanto, el de la Historia
está en mí»
(Basterra, *Los labios del monte*)

bat, Historiarena, ahaztu egiten du Orixek, eta bestea, Iza-
diarena, onartu.

Díaz Plaja-ren ustetan, Basterrak bere bizitza osoan man-
tenduko du oposaketa hori:

«La contradicción es ésta: la tradición campestre tiene un sen-
tido, la tradición ciudadana, simbolizada por Bilbao, otro»⁸.

Biak uztartzeko asmoarekin bizi delarik, Díaz Plaja-k ez diz-
kigu azaltzen zeintzuk diren tradizio bi horien ezaugarriak eta zent-
zuak. Baina jakinik, azken batean, Unamunoren *Paz en la gue-
rra* nobelan agertzen diren tradizioak direla, eta nobelan hartzen
dituzten zentzuak dituztela orain ere, suposa dezakegu progre-
soaren ideia liberalaren inguruan gorpuzten dela hiriko tradizioa
eta oituren gelditasun-gurarian baserrikoa. Basterraren kontra-
jarpena zoli agertzen bazen ere bere lanetan, *La sencillez de los
seres* liburuan, batez ere landa-gaia aipatzen du. Díaz Plaja-k
adierazten duenez, liburu horretan, zera adierazten da:

«Exaltación de lo primario campesino, visible en su libro de poe-
mas *La sencillez de los seres*, deliciosa sucesión de estampas y de
tipos, de costumbres —bolos, pelotaris—, de paisajes-heredad y aún
bodegones»⁹.

Juxtu *Euskaldunak* poemak egiten duena, eta gainera,
esango nuke ia egitura bera jarraiki. Basterrak fotografiak
balira bezala eskaintzen dizkigu bere poemak, hari argumen-
tal sotil eta fin bati eutsiz. Ez ote da berdina Orixek egiten
duena bere *Euskaldunak* poeman? Ez ote dio bereak ere esze-
nen egiturari jarraitzen?

Basterrak, larrazaletasunetik at, eskaintzen zion beste jokera
ideologiko atsegingarririk Orixeri. *Los labios del monte* libu-
ruan Basterrak kristautasunaren defentsa sutsua egiten baitu.

Basterra eta Orixeren artean bada alderik, nola ez?, baina baserriko epopeia egiteko asmoan, izakien ondasun berezkoaren agerpenean, mundu osoa adierazteko ahaleginetan biak datozkigu bat. Eta batera oraindik, klasizismoari egindako besarkadan. Basterra eta Orixeren klasizismoa erromatar kutsuzkoa da, eta Aitzolek dioena dioelarik, Greziazaleari gehitzekoa; barea da, ez tragikoa; neurrietara mugatua, logikoa, erromantizismoak sortu duen mundu nahastuarekin bukatu nahi duena. Bilbokoek euren mugimendua izendatzeko aukeraturiko deiturak e re horixe salatzen du: Pirineotako Eskola Erromatarra.

Basterra, baina, ez da idazle bakartia; lan-talde nagusiago baten partaidea dugu: novecentismo, ala noucentisme izenarekin ezagutua den mugimenduaren partaide. Catalunyan sortzen den noucentismek beste bide batzuk jarraitzen baditu ere, Basterra eta Bilbokoek D'Ors-ek agintzen dituen bideetatik joaten dira. D'Ors-en estetika ulertzea oso interesgarria egiten zaigu, Orixeren lana ulertzeko. Eugeni D'Ors-ek San Agustinenengan oina hartuz, **arrazoiaren indarrean** sinesten zuen, eta berak bultzaturiko literaturak hiru ezaugarri izango ditu:

1. Literaturan ematen den sentimentalismoaren bidea aldatu nahi du.
2. Lirismoa errealitatearekin kontrastatu behar da.
3. Hizkuntzaren erabilerak kontzeptista izan behar du¹⁰.

Ez dut zalantzarik egiten hementxe badirela Orixeren erretorika definitzeko hiru oinarri garbi: sentimentalismoaren ukazioa Lauaxetarekin eztabaidetan zebilela ikusi diogu, lirismoa eta errealitatearen arteko kontrastea *Euskaldunak* den poema etnografikoan agertzen zaigu, eta hizkuntzaren kontzeptismoa nonahi.

Ez dut honekin defendatu nahi Orixe bete-betean nouzentistarra denik, baina bai tradizioa maite duen idazlea, bai *Euskaldunak* idazten duenean, bai Maragall-en «Bei itsua» euskaratzen duenean. Ezaugarriak beretsuak dira. Baina ez dira berdinak haietara heltzeko bideak.

Dudarik ez, bada desberdintasunik. D'Ors-en gairik maitatuenetariko bat Espainiaren kontzeptuaz hitz egitea zen. Ori-

xek Euskal Herriaren gaia ukitzen duenean, ez ote da, paraleloki baino ez bada, gai beraren beste ardatz batez hitz egiten ari? Euskal Herriari buruz idazten duenean, honen arima eta amasa *Euskaldunak* poeman kaiolatzerakoan, Volkgeist-a ren ehiza lainotsuan, ez ote dabil Orixe lan bera betetzen?

Orixeren pentsakizun tradizionalak, antimodernoak —nahi bada— agertzeak zera adierazten du, progresoaren kalteak gaitzetsiz progresoaren aurka idazten duenean, babes eske idazten duela. Progresoak aldakortasuna, arriskua, laizismoa, kinka larria, historiaren kontzeptuan agertzen baditu, Orixek Izadiaren babesetokia («belar goxo tartean eper-kabi iduri») proposatuko digu, poemaren hasiera babesaren semantikaren inguruan osatzen delarik (kabi, basoz inguraturik), umetokiaren babesaren iruditegian bukatu arte. Izadiaren proposamena logikoa dugu une hartako literaturan. Izadiak paradisua konotatzen du: aldakuntzaren ezina, mugimendurik eza, denboraren jarraipenik gabeko mundua.

ONDORIO GISA

Bukatzeko, Orixeren *Euskaldunak* zer den ulertzeko, eta bere kultur balioa ulertzeko, besterik da bere literatur balioa, ongarri zaigu bere inguruko beste ekintza artistikoekin elkarritzetan jartzea. Adibidez pinturarekin. Orduko eta bere garaiko ziren Arrue, Tellaache edo Zubiaurrerekin:

«Poco a poco, junto a los géneros tradicionales, el paisaje, el bodegón y el retrato, pinturas y esculturas se ocupan de exaltar la vida rural, las buenas formas de vivir, los inaccesibles valores que alientan sutilmente bajo tanta virulencia desatada y una iconografía inagotable, en la que se presentan idealizadas la imagen de las costumbres populares, una secuencia infinita de baserritarras y arrantzales con todo lujo de datos instrumentales y de indumentaria, ocupan las paredes de los edificios públicos, las salas de los museos y los salones de la oligarquía industrial.

Casi todos los artistas del momento cooperaron a lo que se ha llamado pintura etnológica vasca... Este trabajo no sólo coopera activamente a la construcción de un modelo social, a la instau-

ración de un mito, a la potenciación de una creencia sobre una sociedad perdida, un mundo feliz adornado de todos los datos que construyen las utopías románticas: natural, sencillo, armónico y hermoso»¹¹.

Bide honetatik joan zitzaigun, bere literatur tradizioak zirela medio, gure Orixe bere *Euskaldunak* poema idazterakoan, eta bere arte-lanaren nondik norakoa asmatzerakoan.

1. AITZOL: «El poeta del amor. Amor y poesía». *Euzkadi*, 32-2-3.
2. JAEGER, W.: *Paideia*. FCE, Madrid, 1984, 206. or.
3. ORIXE: «La crítica menuda». *Euzkadi*, 32-2-23.
4. BARRENSORO: «Por los nuevos caminos y también por los antiguos». *Euzkadi*, 32-2-23.
5. ORIXE: «Eusko olerkiak tartean». *El Día*, 32-9-22.
6. JURETSCHKE, H.: «La presencia de la poesía épica a mitjan segle XIX» in *Anuari Verdaguer*, 1, (1986), 35-49. or.
7. AITZOL: «El poema Kalevala y la resurrección nacional de Finlandia». *Euzkadi*, 33-10-5.
8. DIAZ PLAJA, G. *Estructura y sentido del Novecentismo español*. Alianza, Madrid, 1975, 55. or.
9. DIAZ PLAJA, G.: *op. cit.*, 97. or.
10. Ezaguna da Mitxelenak Unamunorekin konparatu zuela Orixe, bien erradikalismoa kontuan hartuz. MITXELENA: *Mitxelenaren idazlan hautatuak*. Mensajero. Bilbao, 1972, 264 eta 293. or. Hona hemen beste arrazoiren bat bien poetikak elkarrekin jartzeko.
11. MANTEROLA, P.: «El arte y el hombre vasco» in *Ciclo sobre antropología Vasca*. Colegio Oficial de Doctores y Licenciados en Filosofía y Letras y en Ciencias de Vizcaya. Bilbao, 1987, 38-39. or.

JASO DITUGU

- AGIRRE, Txomin; ARZAK ETA ALBERDI, Antonio; ETXEGARAI, Karmelo; OTAEGI, Klaudio: **XIX. mende akabuko kontakizunak**. Euskal Editoreen Elkarte. Donostia. 1994. 19,5 x 13 cm, 178 or.
- AITMATOV, Txingiz: **Jamilia**. IGERABIDE, Juan Kruz. Elkar. Donostia. 1994. 20 x 12,5 cm, 106 or.
- AIZPURUA, Joxerra; ANGULO, Patxi: **Matematikazko Ariketak. 14: Bektoreak eta zenbaki konplexuak**. Elkar. Donostia. 1994. 24 x 17 cm, 81 or.
- ALVAREZ ENPARANTZA, Jose Luis «Txillardegi»: **Euskal Herria helburu**. Txalaparta. Tafalla. 1994. 19 x 11,5 cm, 318 or.
- ANANTA TOER, Pramoedya: **Iheskaria**. TXOPERENA, Jose Emilio. Txalaparta. Tafalla. 1994. 19 x 11,5 cm, 181 or.
- ANGULO, Miguel: **Pirineoak. 1000 Igoera. II. Somportetik-Vignemalera (bide arruntak eta eskalada errazak)**. Elkar. Donostia. 1994. 26 x 18,5 cm, 321 or.
- ARANA, Aitor: **Urtegi misterioitsua**. CAMPOS, Alberto. Elkar. Donostia. 1994. 18,5 x 13 cm, 70 or.
- ASKOREN ARTEAN: **Artes Plásticas y Monumentales**. Eusko Ikaskuntza. Donostia. 1994. 24 x 17 cm, 234 or.
- ASKOREN ARTEAN: **Bidasoako Ikaskuntzen Aldizkaria**. Luis de Urantz Kultur Taldea. Irun. 1994. 24 x 17 cm, 251 or.
- ASKOREN ARTEAN: **Euskal Herriko Eskolarteko VI. Bertsolari Txapelketa**. Ikastolen Elkarte. 1994. 21 x 13,5 cm, 63 or.
- ASKOREN ARTEAN: **Gipuzkoako Eskolarteko XIV. Bertsolari Txapelketa**. Ikastolen Elkarte. 1994. 23 x 17 cm, 61 or.

- BYARS, Betsy: **Azeri beltza**. ZUBIZARRETA, Patxi. GRIFALCONI, Ann. Elkar. Donostia. 1994. 18,5 x 13 cm, 194 or.
- E.J. Hezkuntza, Unibertsitate eta Ikerketa Saila: **Diseño Curricular base: Bachillerato. Ciencias de la Naturaleza y de la Salud**. E.J. Argitalpen-Zerbitzu Nagusia. Gasteiz. 1994. 24 x 17 cm, 227 or.
- E.J. Hezkuntza, Unibertsitate eta Ikerketa Saila: **Diseño Curricular base: Bachillerato. Humanidades y Ciencias Sociales**. E.J. Argitalpen-Zerbitzu Nagusia. Gasteiz. 1994. 24 x 17 cm, 304 or.
- E.J. Hezkuntza, Unibertsitate eta Ikerketa Saila: **Diseño Curricular base: Bachillerato. Materias comunes**. E.J. Argitalpen-Zerbitzu Nagusia. Gasteiz. 1994. 24 x 17 cm, 162 or.
- E.J. Hezkuntza, Unibertsitate eta Ikerketa Saila: **Diseño Curricular base: Bachillerato. Tecnología**. E.J. Argitalpen-Zerbitzu Nagusia. Gasteiz. 1994. 24 x 17 cm, 207 or.
- E.J. Hezkuntza, Unibertsitate eta Ikerketa Saila: **Diseño Curricular base: Marco curricular de la formación en centros de trabajo**. E.J. Argitalpen-Zerbitzu Nagusia. Gasteiz. 1994. 24 x 17 cm, 140 or.
- E.J. Hezkuntza, Unibertsitate eta Ikerketa Saila: **Hezkuntza-Hobetzen. Bases para la elaboración de un plan estratégico de la gestión educativa**. E.J. Argitalpen-Zerbitzu Nagusia. Gasteiz. 1994. 21 x 14,7 cm, 99 or.
- E.J. Jaurilaritzako Lehendakaritzaren Idazkaritza: **La opinión pública vasca ante la legalización de la venta de drogas**. E.J. Argitalpen-Zerbitzu Nagusia. Gasteiz. 1994. 21 x 21 cm, 122 or.
- E.J. Kultura Saila: **El proceso de socialización en los/las jóvenes de Euskadi. Jóvenes vascos 1994**. E.J. Argitalpen-Zerbitzu Nagusia. Gasteiz. 1994. 24 x 17 cm, 300 or.
- E.J. Kultura Saila: **Juventud Vasca Cooperante 93. La aventura vivida por 50 jóvenes en América Latina y Asia**. E.J. Argitalpen-Zerbitzu Nagusia. Gasteiz. 1994. 24 x 17 cm, 215 or.
- E.J. Lan Eta Gizarte Segurantzza Saila: **Lan Estatistikak. 1992/ Estadísticas laborales. 1992**. E.J. Argitalpen-Zerbitzu Nagusia. Gasteiz. 1994. 29,6 x 21 cm, 107 or.
- E.J. Lan Eta Gizarte Segurantzza Saila: **Siniestabilidad laboral en la Comunidad Autónoma del País Vasco. 1986-1991**. E.J. Argitalpen-Zerbitzu Nagusia. Gasteiz. 1994. 26,5 x 21 cm, 71 or.
- E.J. Zuzentza Saila: **La oficina judicial**. E.J. Argitalpen-Zerbitzu Nagusia. Gasteiz. 1994. 24 x 17 cm, 442 or.
- ELEXPURU, Juan Martin: **Kuba triste dago**. Elkar. Donostia. 1994. 19 x 11,5 cm, 200 or.

- ELHUYAR: **Euskal Hiztegi Modernoa**. Elkar. Donostia. 1994. 21 x 14,5 cm, 1180 or.
- EUSKO JAURLARITZA: **Merkataritza Iharduerari buruzko Legea / Ley de la Actividad Comercial**. E.J. Argitalpen-Zerbitzu Nagusia. Gasteiz. 1994. 17 x 12 cm, 99 or.
- EUSTAT: **Adierazle demografikoak 90-91 / Indicadores demográficos 90-91**. Euskal Estatistika-Erakundea. Bilbo. 1994. 25 x 20,5 cm, 107 or.
- EUSTAT: **Denboraren erabilera soziala. Denbora-aurrekontuen Inkesta 93 / Encuesta de presupuestos de tiempo 93. El uso social del tiempo**. Euskal Estatistika-Erakundea. Bilbo. 1994. 25,5 x 21 cm, 175 or.
- EUSTAT: **Estatistika Boletina. II. hiruhilekoa 94 / Boletín de Estadística. II. trimestre 94**. Euskal Estatistika-Erakundea. Gasteiz. 1994. 25,5 x 21 cm, 92 or.
- EUSTAT: **Estatistika Boletina. III. hiruhilekoa 94 / Boletín de Estadística. III. trimestre. 94**. Euskal Estatistika-Erakundea. Bilbo. 1994. 25,5 x 21 cm, 73 or.
- EUSTAT: **Familiak eta ugalkortasuna / Familias y fecundidad. 1991**. Euskal Estatistika-Erakundea. Bilbo. 1994. 25,5 x 21 cm, 178 or.
- EUSTAT: **Gizarte Zerbitzuen Estatistika (entitate eta zentroak) 92 / Estadística de Servicios Sociales (entidades y centros) 92**. Euskal Estatistika-Erakundea. Bilbo. 1994. 25,5 x 21 cm, 103 or.
- EUSTAT: **Hedapen. Hedapen estatistikorako datu basea / Hedapen. Base de datos de difusión estadística**. Euskal Estatistika-Erakundea. Gasteiz. 21 x 10 cm, 8 or.
- EUSTAT: **Industri prezioen indizea 93 / Índice de precios industriales 93**. Euskal Estatistika-Erakundea. Gasteiz. 1994. 25,5 x 21 cm, 89 or.
- EUSTAT: **Ospitale Estatistika / Estadística Hospitalaria. 1984-1992**. Euskal Estatistika-Erakundea. Bilbo. 1994. 25,5 x 21 cm, 77 or.
- EUSTAT: **Ospitale Estatistika. 1992 / Estadística Hospitalaria. 1992**. Euskal Estatistika-Erakundea. Bilbo. 1994. 25,5 x 21 cm, 122 or.
- EUSTAT: **Sektore publikoaren aurrekontuen estatistikak. Liki-dazioak-Aurrekontuak 92-93 / Estadísticas presupuestarias del sector público. Liquidaciones-presupuestos 92-93**. Euskal Estatistika-Erakundea. Bilbo. 1994. 25,5 x 21 cm, 265 or.

- EUSTAT: **Udal biztanleriaren eguneratzea 91 / Actualización de la población municipal 91.** Euskal Estatistika-Erakundea. Gasteiz. 1994. 25,5 x 21 cm, 81 or.
- FIECHTNER, Urs M.: **Anaren historia. Desagertu baten historia.** MENDIGUREN, Xabier. Elkar. Donostia. 1994. 20 x 12,5 cm, 182 or.
- GARCIA BONA, Luis Miguel; ALDEZABAL, Arantza: **Ciencias Naturales.** Eusko Ikaskuntza. Donostia. 1994. 24 x 17 cm, 375 or.
- GARCIA, José Luis: **Sexu-informaziorako nire lan-koaderno 1. Lehen Hezkuntza.** LARREA, Gurutze. BAYES, Pilarín. Elkar-GIE. Donostia. 1994. 27 x 21,5 cm, 55 or.
- GARCIA, José Luis: **Sexu-informaziorako nire lehen ipuina. Haur Hezkuntza.** LARREA, Gurutze. BAYES, Pilarín. Elkar-GIE. Donostia. 1994. 27 x 21,5 cm, 39 or.
- GARCIA, José Luis: **Sexu-informaziorako nire lehen liburua. Lehen Hezkuntza.** LARREA, Gurutze. BAYES, Pilarín. Elkar-GIE. Donostia. 1994. 27 x 21,5 cm, 72 or.
- HABE: **HABE Legearen 10. urteurrena. Ihardunaldiak.** HABE. Gasteiz. 1994. 24 x 17 cm, 100 or.
- HÄRTLING, Peter: **Benek Anna maite du.** 2. ed. URBISTONDO, David. BRANDES, Sophie. Elkar. Donostia. 1994. 18,5 x 13 cm, 119 or.
- HÄRTLING, Peter: **Lena teilatuan.** ZABALETA, Pello. Elkar. Donostia. 1994. 20 x 12,5 cm, 142 or.
- HAUGEN, Tormod: **Ate atzeko sekretuak.** ARTOLA, Rosemiren; BARANDIARAN, Ane. OSES, Pedro. Elkar. Donostia. 1994. 18,5 x 13 cm, 229 or.
- Hezkuntza, Unibertsitate eta Ikerketa Sailak: **Euskarari buruzko Oinarrizko Leheria.** Artez Euskara Zerbitzua. Bilbo. 1994. 21 x 14,5 cm, 95 or.
- IRAZABAL AGIRRE, Jon: **Urkiolako Benta 1594-1994. Benta baten historiako zirriborro laburra / Venta de Urkiola 1594-1994. Apuntes para la historia de una venta.** BARRUE-TABEÑA, Edorta. Gerediaga Elkarte. 1994. 21 x 14,4 cm, 6 or.
- IRIGOIEN, Joan Mari: **Metak eta kometak.** ZABALETA, Jon. Elkar. Donostia. 1994. 18,5 x 13 cm, 159 or.
- JIMENEZ, Edorta: **Manhattan.** Elkar. Donostia. 1994. 19 x 11,5 cm, 127 or.
- KADARE, Ismail: **Hiru arkuko zubia.** ARZALLUS, Juan Mari. Elkar. Donostia. 1994. 19 x 11,5 cm, 152 or.
- KAZABON, Antton: **Txirri Mirri eta Txiribiton eskolan.** ZABALA, Carlos. Elkar. Donostia. 1994. 22 x 22 cm, 32 or.

- KAZABON, Antton: **Txirri Mirri eta Txirribiton igeltsero**. ZABALA, Carlos. Elkar. Donostia. 1994. 22 x 22 cm, 32 or.
- MENDIGUREN, Xabier: **Harrika**. 2. ed. Elkar. Donostia. 1994. 20 x 12,5 cm, 78 or.
- MENDIZABAL, Mikel; KAZABON, Antton: **Bapaterako jarriak**. IRAS-TORZA, Xabin. Ikastolen Elkarte. 1994. 24 x 17 cm, 147 or.
- MESS, Ludger: **Euskoeuropa**. Elkar. Donostia. 1994. 19 x 11,5 cm, 132 or.
- MILNE, John: **Motorrarentzako dirua**. MENDIGUREN, Iñaki. BRANTON, Leslie. Elkar. Donostia. 1994. 18 x 11 cm, 33 or.
- MINTEGI, Laura: **Nerea eta biok**. Txalaparta. Tafalla. 1994. 19 x 11,5 cm, 125 or.
- MURUAMENDIARAZ, Nerea; ARANA, Jose Antonio; IRIARTE, Marian: **Musika historian zehar. BBB-1**. Elkar. Donostia. 1994. 25,5 x 20 cm, 179 or.
- ORMAETXEA, Amaia: **Erinias taberna**. 2. ed. PARDO, Julio. Elkar. Donostia. 1994. 18,5 x 13 cm, 147 or.
- ORMAZABAL, Joxantonio: **Hitzak jostailu**. ARRASTALU. Elkar. Donostia. 1994. 18,5 x 13 cm, 88 or.
- PITARKE, J.M.: **Materia zeharkatzean ioi azkarrek jasaten duten balaztatze-indarraren 31-arekiko menpekotasuna**. Eusko Ikaskuntza. Donostia. 1994. 24 x 17 cm, 30 or.
- PREUSSLER, Otfried: **Sorgin txikia**. 6. ed. IPARRAGIRRE, Pilar. GEBHARDT GAYLER, Winnie. Elkar. Donostia. 1994. 18,5 x 13 cm, 164 or.
- RODARI, Gianni: **Gezi urdina**. ARANA, Aitor. TELLAETXE, Jose. Elkar. Donostia. 1994. 18,5 x 13 cm, 207 or.
- RODARI, Gianni: **Jolas egiteko ipuinak**. 7. ed. ORMAZABAL, J. PEG, Gianni. Elkar. Donostia. 1994. 18,5 x 13 cm, 205 or.
- STEVENSON, R.L.: **Altzor uhartea**. MENDIGUREN, Iñaki. ORTIZ, José Mari. Elkar. Donostia. 1994. 18 x 11 cm, 103 or.
- THOMPSON, Jim: **Emakume demonioa**. GILLENENA, Idoia. Elkar. Donostia. 1994. 19 x 11,5 cm, 224 or.
- WEST, Margaret: **Aitaren bila**. MENDIGUREN, Iñaki. ETXEBESTE, Jon. Elkar. Donostia. 1994. 18,5 x 13 cm, 221 or.
- ZUBELDIA, Iñaki: **Txerrama errudun**. ZABALETA, Jon. Elkar. Donostia. 1994. 18,5 x 13 cm, 95 or.

TOLOSA HIRIBIDEA. 103-1. C
TEL. (943) 21 80 92
FAX (943) 21 82 07
20009 DONOSTIA



00179